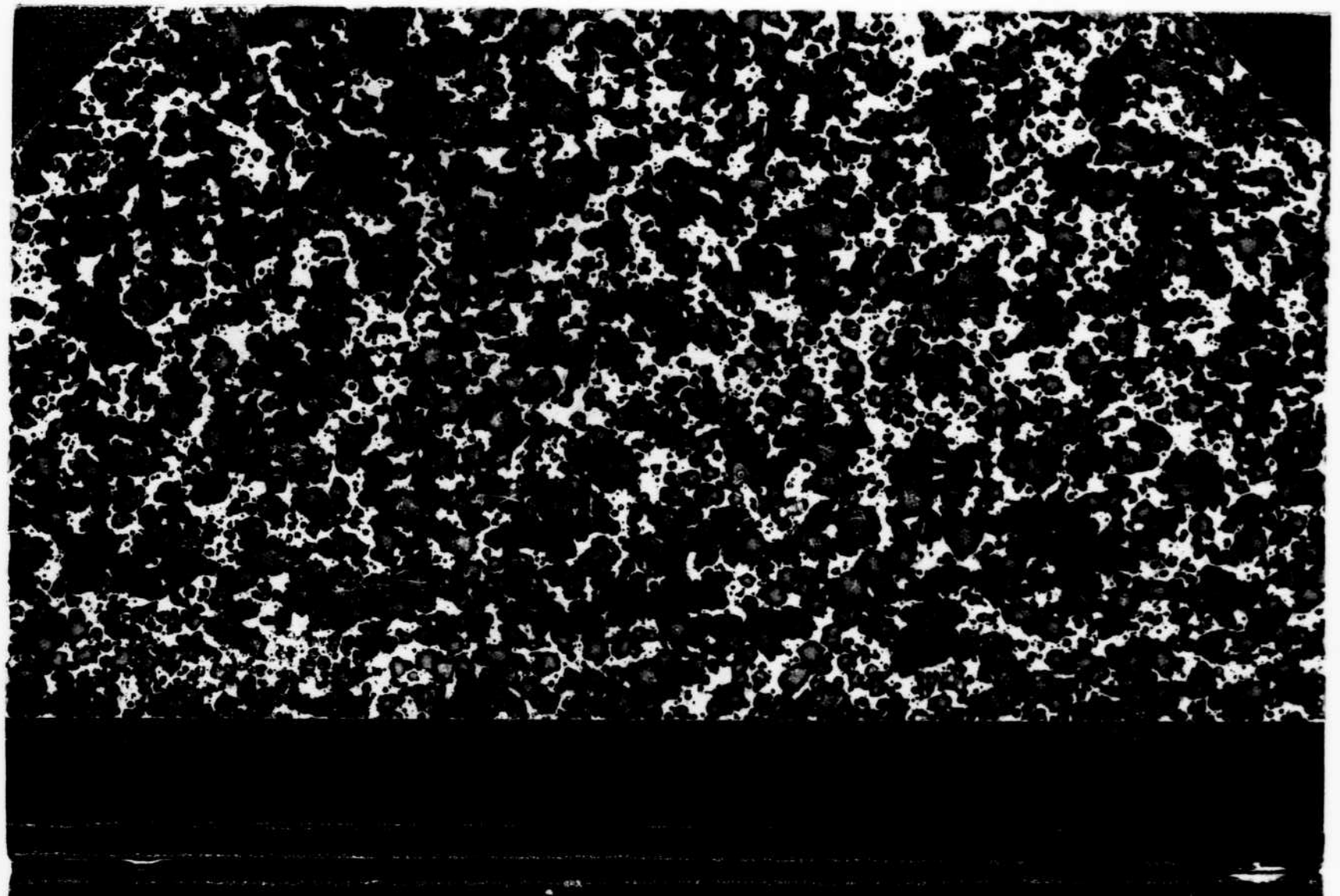

Blikken in het zieleleven van den Javaan en zijner overheerschers, door J. H. F. KOHLBRUGGE.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ, VOORHEEN E. J. BRILL.
LEIDEN 1907.

1329 H 34

DRUKKERIJ EN BINDERIJ
FIRMA J. F. HOCK
O.Z. ACHTERBURGWAL 46A
AMSTERDAM - TEL. 48852

01 1750 7566 UB AMSTERDAM

BLIKKEN IN HET ZIELELEVEN VAN DEN JAVAAN EN ZIJNER OVERHEERSCHERS.

BLIKKEN IN HET ZIELELEVEN VAN DEN JAVAAN

EN ZIJNER OVERHEERSCHERS

DOOR

J. H. F. KOHLBRUGGE.

„Nini Saraswati! ik vraag licht des harten, ik heb geen licht des harten. De lamp hangt in den hals van het hart, helder en schitterend is haar licht. Zou ik aan den dag van morgen niet denken? Aan den dag van overmorgen denk ik nog! Denken! Denken is uit Allah!"

(Rapal eener Javaansche ngelmoe).

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN E. J. BRILL.
LEIDEN — 1907.

BIBLIOTH. AMSTELAED

I.

Een blik in het zieleleven van den Javaan.

„La ilaha illa allah."

Hoe duizenden malen heb ik deze klanken op Java gehoord, bij patienten die pijn hadden, bij patienten die angstig waren en tijdens de uren van het gebed.

De Javaan gelooft dus aan God. Maar niet den God der christenen, den vaderlijken God. De God der Javanen is niets anders dan het noodlot, het fatum der antieke volkeren.

Deze Allah, achter wiens naam hij zoo gaarne voegt een epitheton ornans als: „de almachtige, de heilige, de hoogheerlijke", deze Allah is als een blinde voor den mensch; eene voor zijn welzijn onverschillige macht, waaraan de mensch evenwel willoos onderworpen is.

Dit geloof aan een fatum klimt evenwel niet tot fatalisme, tot onverschilligheid voor de toekomst, tot het verzaken van vrees en hoop; daarvoor is de Javaan te praktisch, *hij is geen fatalist.*

Neen, want zijn leven, zijne toekomst wordt niet beheerscht door Allah, maar door de tallooze mindere goden, goden van het *boedhisme*, geesten van het *animisme*, *fetichisme*, en geesten der voorvaderen of van het *spiritisme*.

En evenals de goden der Grieken onderworpen waren

aan het fatum, zoo zijn ook alle deze Goden de minderen van het fatum „Allah".

Allah heeft wel de wereld gemaakt, maar het bestuur dier wereld is als het ware aan die mindere goden overgelaten. Maar allah heeft toch een wil! Ja, maar een vooruit bestemmenden, niet een ingrijpenden wil. Alles wat geschieden zal is door Allah voorbeschikt en telkens hoort men den Javaan zeggen: „Alzoo is zijn wil", „God zal het weten". „Het was alzoo Allah's wil", en daarmede is een einde gemaakt aan alle verdere redenatie of nadenken.

Maar daarmede is niet alleen hun laatste argument genoemd, neen! Allah zelf is daarmede als het ware afgedaan. Heeft men hem zoo de eer gegeven door hem als het fatum te erkennen, dan denkt men ook verder niet aan dien God, men bidt niet tot hem, men aanbidt hem niet.

Wel hoort men dikwijls, het *„la ilaha illa allah wa Mohammad rasoel allah"*, maar die woorden zijn slechts klanken slechts een tooverformulier, zooals hij tal van andere tooverformulieren bezit.

Wij kunnen daarmede van Allah verder afzien en eigenlijk ook van het mohamedanisme, want beiden zijn niet uit de psyche van den Javaan voortgekomen. Wel heeft het mohamedanisme grooten invloed, wel worden tal van uiterlijke gebruiken volgens den islam geregeld, maar het uiterlijke of het politieke, hoe merkwaardig ook, interesseert ons heden niet. Als wij het karakter van den Javaan trachten te peilen, dan hebben wij slechts te maken met hetgeen hij zelf bedacht heeft.

Ziet hier, hoe ik het bedoel: Een Javaan gaat rottang zoeken in het bosch, hij heeft kans een tijger te ontmoeten, dus vervult hij eerst verschillende bijgeloovige

handelingen, behangt zich met een talisman en dergelijke om den tijger te weren.

Toch ontmoet hij plotseling een tijger. Hij valt neer, maakt een „*sembah*", begroet den geest, die in den tijger leeft; altemaal animistische handelingen. Vertelt hij nu zijne ontmoeting dan zegt hij wel: „De tijger liet mij ongemoeid, want zoo was het Allahs wil, het was mijn tijd niet om te sterven." Inwendig is hij evenwel overtuigd dat zijne toovermiddeltjes, de vereering aan den tijger bewezen, hem gered hebben. Ware hij niettegenstaande dit alles opgevreten dan zouden de familieleden weer gezegd hebben „alzoo was Allahs wil". Men voelt dat het handelen, het denken van den Javaan door het animisme beheerscht wordt; het godsgeloof is eene formule, eene zegswijze zeer dikwijls overeenkomende met ons „*toeval*"; een europeesch begrip dat daarom ook geen Javaan begrijpen kan tenzij men het personificieert.

Tusschen dien onbereikbaren, onbegrepen, onpersoonlijken God en den mensch staat dus een heirleger van goden en wel, niet alleen de booze en kwade engelen van het mohamedanisme (de djin's en de sjaitans) maar ook al de goden en geesten van het Hindoe pantheon. Deze worden door VAN HIEN niet in 12 *personen*, maar in twaalf groepen gescheiden, elke groep omvat een aantal machten.

In de derde plaats zijn te noemen de geesten, daemonen en spoken, die uit den natuurdienst zijn voortgesproten, uit het denkbeeld, dat *alles bezield is, dat elke beweging en werking, die in de natuur waargenomen wordt van willende denkende wezens uitgaat.* En deze derde groep wordt door VAN HIEN in 91 soorten verdeeld; de meeste vertegenwoordigen slechts één wer-

king of kracht, in vele andere zijn groepen van geesten of krachten vereenigd en eindelijk vereert hij nog de geesten der overleden voorvaderen of vorsten.

Wij zullen hier niet nader ingaan op deze geesten; het is hier voldoende als men weet dat er vele honderden zijn aan drie godsdienstvormen ontleend. Bij een van deze het „animisme" moeten wij blijven stilstaan omdat het zijn eigen produkt is, niet stilstaan om deze leer wetenschappelijk te beschouwen, zooals KRUYT onlangs deed, maar om te leeren hoe dit op het praktische leven werkt en welk licht het op de psyche van den Javaan werpt.

Wij zullen dan in de eerste plaats de vraag beantwoorden: Hoe moet men zich met die geesten in verbinding stellen? Dat doet men door de petangan's of tellingen, van welke VAN HIEN zegt: „Uit de vermenging van allerlei godsdienstbegrippen is in de eerste plaats het eigenaardige Javaansche geloof geboren aan de zekere uitkomsten bij het gebruik van de zoogenaamde petangans of tellingen, in wier bezit en beoefening het geheele godsdienstige leven van den Javaan als het ware besloten ligt, en die zoo innig verbonden zijn niet alleen met het godsbegrip, dat hij heeft, maar zelfs ook met zijn zedelijk en maatschappelijk leven, dat iemand zonder petangan voor hem zoo goed als een onbestaanbaar wezen is. Die petangan toch vormt den band tusschen de menschen en de geesten en is het hulpmiddel, waardoor de godheid zich aan het menschdom openbaart, en den mensch haar hulp en vertroosting schenkt, ook haar macht bewijst; zij is in het kort de hoogste schat van den Javaan, omvat zijn geheele dogmatiek en moraal."

En nu leeren wij hoe men, kennende de Javaansche

tijdrekening, een soort boerenkalender kan samenstellen, die voorspelt: weer, vruchtbaarheid en bevinding van den mensch, waarbij men te letten heeft ook op de hoogere wezens, die op zekere tijdstippen hun macht doen gelden, men dient hun stand en plaatsverwisseling te kennen. Hiervoor zijn tafels opgemaakt, tafels die de gevaarlijkheid van zekere wezens op bepaalde data aanwijzen. Voor deze berekeningen heeft elk geleerde eigen tafels, die onderling dikwijls nog al verschillen.

Men heeft tafels om uit te rekenen of in 't algemeen zekere dag iets goeds of slechts beloofd.

Men heeft tafels om te berekenen in welke hemelsrichting zich de kwade geesten bevinden, dus om de goede en slechte richting te berekenen bij eene reis of dergelijke.

Men heeft ook tafels om te berekenen de goede en slechte tijdstippen van den dag, de slechte zijn die, waarop de kwade duivels zich op de aarde vertoonen.

Verder moet men vooral berekenen de tijdstippen, die goed zijn om het huis te verlaten en op reis te gaan, den dag voor het huwelijk, huisbouw, besnijdenis.

Speciale berekeningen bestaan voor het gaan in den oorlog, op diefstal, voor het opsporen van dieven en van het gestolene, voor het op jagt gaan.

Wil men op roof uitgaan, dan berekenen sommigen niet alleen dag en uur, maar ook de richting waarheen men zal gaan, de desa, die men in die richting zal kiezen.

Wil men gaan jagen dan berekent men eerst de richting waarin men zal gaan jagen.

Wil men spelen dan moet men berekenen naar welke hemelsrichting het gezicht gekeerd moet zijn om te winnen, zoo berekent men den goeden dag voor het hanengevecht, de richting waarheen de kop van den haan

voor het gevecht gekeerd moet zijn; en de kleur van een haan past niet bij elken vechtdag.

Voor het verhuizen van dieren, om te berekenen of zekere droom zal uitkomen, voor het planten der verschillende gewassen, om te weten wat men van een gast te verwachten heeft, welke dagen den aanplant gevaar dreigt door wilde dieren, om een feest te geven, om te berekenen welke geest eene ziekte veroorzaakte, om te weten op welken dag men een zieke mag vervoeren, voor dit alles heeft men petangans.

Slechts een enkel voorbeeld om te toonen hoe men den Javaan geheel verkeerd zal beoordeelen als men geen rekening houdt met deze animistische gewoonte des petangans: Gij ziet een zieke kermende of stervende langs den weg liggen, niemand, die hem opraapt en daarheen brengt waar hij hulp kan vinden. Zeg nu niet wat een gevoellooze hartvochtige menschen! Immers in een zieke woont een kwade geest, en men mag nu den zieke niet transporteeren alvorens de doekoen uitgerekend heeft, in welke hemelsrichting die kwade geest nu staat, in welke richting men den zieke dus dragen mag, handelt men anders dan benadeelt men òf den zieke òf zich zelf. Het is dus angst, die hen terughoudt te helpen, ongeveer te vergelijken met de angst voor cholera- of pestpatienten bij Europeanen; velen, zeer velen zullen ook zulk een langs den weg laten liggen, zooals de ondervindingen te Hamburg in 1899 of 1900 getoond hebben.

Er bestaan behalve deze nog andere middelen om de toekomst of den wil der geesten te kennen: men kan een djimat of talisman ophangen aan een draad, dien draad dan onbewegelijk vasthouden, terwijl de elleboog op een tafel steunt, en nu de trillingen van

den djimat observeeren op gelijke wijze als spiritisten een tafel consulteeren, ook kan men met dobbelsteenen werpen en uit het getal der geworpen oogen berekeningen voor zijne handelingen maken.

Ziet, langs alle deze wegen van berekeningen kan de Javaan datgene te weten komen, wat voor den Europeaan in de donkere toekomst verborgen blijft, kan men als het ware weten wat de geesten van plan waren te doen.

Maar het is niet alleen aangenaam te weten wat de geesten doen zullen, het is ook gewenscht hen bij voorbaat guntig te stemmen alvorens men tot eene handeling overgaat, of ook zich dankbaar te betoonen na goeden afloop.

Dit bereikt men langs 3 verschillende wegen.

1°. Door gebeden of bepaalde formulieren te prevelen meest zonder zin (dus geen smeekbede), liefst driemaal op te zeggen onder het branden van wierook. Hierdoor kan men ziekten genezen, droefheid en smart verdrijven, veilig op reis gaan, gelukkig trouwen, onheil afweren, den overledene eene goede reis verzekeren naar de eeuwigheid, ja sommigen bidden een gebedje voor den kwaden geest, die elk erf bewoont, voordat men zich baadt of zijne behoefte doet.

2°. Kan men offeranden brengen naar die plaatsen waar men weet dat die geesten zich ophouden, meestal in bijzondere boomen, steenklompen, watervallen, meren, bergen; men doet dit bij elke verrichting of abnormalen toestand ter eere van dien geest, die op die verrichting of toestand invloed kan hebben. Men offert vooral aan den beschermheilige van het dorp den danjang desa liefst elken Donderdagavond.

En wat offert men: bloemen, wierook (menjan), spijzen, tabak.

3°. Door feestmaaltijden aan te richten. Wel eten dan de genoodigden het eten op, maar de geesten zijn tevreden met de essence van het geofferde, met het feit dat men zich van zijn eigendom ontdaan heeft. Zoo stemt men de geesten der afgestorvenen gunstig door te vieren den 3en, 7en, 40en, 100en, 1000en dag van hun overlijden. Maar men richt ook feestmaaltijden aan bij vele andere gewichtige handelingen of gebeurtenissen. Ingeleid wordt zulk een maaltijd door de oedjoed of opdracht, waarbij de gever verklaart, aan de geesten uitlegt, waarom hij het feest geeft. Dat dan de priester nog een arabisch gebed prevelt, dat niemand verstaat en allen „amin" roepen is bijzaak, de oedjoed, daar komt het op aan.

Nu is het merkwaardige van deze oedjoed, (welk gebruik overigens ook bij Mohamedanen gevonden wordt) dat zij vol is van animistische denkbeelden. Men noemt in de eerste plaats den beschermgeest der desa, dien der omliggende desas en verder allerlei andere geesten; wel volgen ook de namen van een paar Mohamedaansche heiligen, maar zij verdwijnen bij de lange optelling der animistische, spiritische geesten en krachten [1]).

Ook deze gewoonte geeft zoo dikwijls aanleiding tot verkeerde oordeelvellingen. Men spreekt wel eens van den eeuwig-feestvierenden-luien Javaan, vooral als zulk een feest gevierd moet worden als de Europeaan overladen is met werk. Maar men vergeet dat hier geen sprake is van luiheid. De slamatan is een deel van zijn geloof evenals de zondagviering bij ons. Veroordeelen wij onzen werkman niet, als hij zondags niet

---

1) De text van zulk eene oedjoed is te vinden bij HARTHOORN, blz. 123 en bij VAN HIEN, Dl. I, blz. 7.

tot het werk opkomt, laten wij dan ook niet den Javaan veroordeelen, die slamatan viert midden in den maal- of anderen werktijd. Zoowel de zondag als de slamatan zijn een in godsdienstigen vorm gekleede uitdrukking der behoefte aan rust en afwisseling.

Er bestaat nog eene andere wijze om geesten te influenceeren. Alle geesten zijn namelijk buitengewoon ijverzuchtig, bijzonder gesteld op den eerbied, waarop zij aanspraak hebben; is nu iemand in 't minst te kort geschoten in dit eerbiedsbetoon, zij het dan ook geheel onwetend, dan is hun wraakzucht opgewekt, en nu trachten zij dien mensch afbreuk te doen in de eerste plaats ziek te maken. Die wraakzoekende geesten kan men nu wel trachten te verzoenen door een slamatan, maar nog beter is het hen af te weren, door hen te bedriegen of op een dwaalspoor te brengen.

Afweren kan men met tal van middelen, waarvan ik slechts zal noemen: het aanbrengen van stekelige takkebosschen aan de deur van het huis, of door te spugen, te spugen òf met sirih alleen òf nadat men stekelige bladeren gekauwd heeft. Men kan ze misleiden, bijv. den geest, die in een mensch is gevaren en hem ziek maakt, door aan dien patient een anderen naam te geven en hem met dien nieuwen naam aan te spreken, dan denkt de geest „Dien moet ik niet hebben, ik heb me vergist" en — verdwijnt. Of als een kind ziek is, dan maakt men eene pop van een stuk pisangstam en begraaft die pop, dan denkt de geest, dat het kind reeds dood en begraven is en verdwijnt uit het huis. Of men gaat met een kleedingstuk van den zieke naar de oorspronkelijke verblijfplaats van den geest, sleept het van daar over den grond in eene richting tegenovergesteld aan die waar de zieke woont, dan

volgt de geest het kleedingstuk en vergeet den weg naar het huis van den zieke (STOLL). Er bestaan tal van zulke onfeilbare naïve trucs, en het is zeker eigenaardig dat uit deze alle blijkt, hoe weinig verstand hij dien geesten toeschrijft, hoe dom, geheel onnadenkend zij zijn, hoe gemakkelijk te bedriegen. Sterft nu zulk een patient niettegenstaande alle deze ingenieuse geneesmethoden, en daarmede komen wij weder op het voorgaande terug, dan zeggen de familieleden weer met alle berusting: „Alzoo was Allah's wil."

Maar de mensch kan zich ook meer of minder in het bezit stellen der machten en krachten, die anders alleen de goden en geesten bezitten, of ook zich ten eenenmale tegen den invloed van kwade geesten beveiligen. Daartoe moet hij trachten zich in het bezit te stellen van een djimat of talisman, zooals juist de Arabieren velen verspreiden. Zoo men gelukkig is vindt men wellicht een moestika of bezoarsteen, die al naar herkomst: rijkdom, hooge leeftijd, liefde, geluk bij het spel, vruchtbaarheid in het gezin, bij het vee, bij het gewas waarborgen kan. Dergelijke bovenaardsche eigenschappen verkrijgt men ook door het bezit van een gigi goentoer of dondersteen.

Veel gewichtiger zijn de toembal's en sarats, bepaalde mengsels van stoffen, vruchten, spelden, spijkers, zekere bladeren enz, die eventueel nog van spreuken vergezeld begraven worden.

Funest is de beteekenis der toembal's. Men begraaft een toembal op het erf van een vijand, om iemand ziek te maken, hem steeds onrustig en gejaagd te doen zijn, hem te dwingen tot verhuizen (en zoo kan men elk minder gewild persoon uit de desa verweideren), verder om iemands verstand te verduisteren, of

ook om hem geheel krankzinnig te doen worden, hem impotentie te bezorgen, afkeer te wekken tegen zijne eigendommen, zoodat hij besluit ze te verkoopen, of om iemand zoo ziek te maken dat hij binnen eenige weken sterft.

Gelukkig bestaan er ook weer tooverspreuken om die toembal's onwerkzaam te maken.

De sarat's daarentegen hebben alleen goede beteekenis: onder een huis begraven weren ze ziekte en onheil; tot de sarats behooren ook: het planten van zekere boomen in bepaalde hoeken van het erf, te kiezen al naar de waterloozing van het erf is.

Voorspoed brengend is ook het bezit van voorwerpen van gevlamd hout (Kajoe pelet) of van gevlamd metaal (pamor) of het bezit van allerlei poesaka of erfstukken der voorvaderen en andere meer.

Bijzonder belangrijk zijn nog de goena-goena, geheime middelen, die iemand worden toegediend, diens wil men aan den zijnen onderwerpen wil.

Voor wij verder gaan zullen wij een antwoord geven op deze vraag: hoe werkt dan toch zulk een toembal? Hoe is het mogelijk dat zij ziekte, dood, krankzinnigheid veroorzaken, zooals men meermalen geconstateerd heeft? Wel, het berust alles op de macht der suggestie, die werkelijk almacht genoemd mag worden bij een alles geloovend niet nadenkend volk.

Zekere Javaan A. is woedend op zijn buurman B. Hij zoekt nu een beroemden Doekoen op, overal bekend wegens zijne machtige toembal's, ngelmoe's en dergelijke. Hij belooft hem een kalf of paard te schenken, als zijn buurman zwaar ziek wordt. De doekoen of goeroe gaat nu op reis tot op een kleinen afstand van

de desa, waar de vijanden wonen; daargekomen neemt hij een papier, schrijft er den naam van B. op, prikt er eenige figuren in, begraaft het in den grond, spreekt de noodige tooverformule of vervloeking uit en werkelijk B. wordt ernstig ziek. Als A. dat hoort gaat hij op den loop uit angst voor de politie. Onderwijl is B. ernstig ziek en vreest te sterven, dat hoort de goeroe en om het mes van twee kanten te laten snijden stuurt hij een handlanger, die tot B. zegt: „ik weet wel door welken geest ge ziek zijt geworden, betaal mij en ik zal je genezen." Dat neemt B. gretig aan, hij moet de asch van den verbranden staart van een zwarten hond slikken en geneest. Nu komt die handlanger weer en zegt: „de ziekte was de schuld van A., willen wij nu A. ziek maken." „Graag," zegt B., natuurlijk moet hij er weer voor betalen. Spoedig dreigt nu A. onder pijnen te bezwijken, enz. enz.

Uit deze werklijk gebeurde geschiedenis (HARTHOORN bl. 131) blijkt zeer duidelijk dat hier alleen suggestie de oorzaak der ziekte is. Ieder weet alles van iedereen in de desa; men wist dus ook dat A. op reis was geweest naar dien machtigen goeroe of doekoen, men vernam dat die goeroe op reis was geweest in de richting der desa. B. behoefde niet meer te weten om ziek te worden van angst. — Van angst sterft naar mijn overtuigen meenigeen op Java. Van die angstziekte werd hij genezen, zoodra hij geloofde dat zijn geneesheer of diens ngelmoe machtiger is dan de geest der ziekte.

Het zal een ieder nu duidelijk zijn waarom het geloof aan die toembal's kan blijven bestaan: op de eene of andere wijze zorgt de doekoen er voor dat het slachtoffer weet dat er tegen hem geageerd wordt.

Zoo is het nu ook met de toepassing der goenah-goenah. Iemand is verliefd en vindt geen wederliefde. Nu roept hij de hulp in van een doekoen goenah-goenah of koppelaarster. Zulk een doekoen tracht dan met het meisje in aanraking te komen en haar langs geheimen weg, gewoonlijk door middel van vrouwelijke bedienden een poeder toe te dienen van zekere fijn gestampte kevers, dat eene bedwelmende werking heeft. Daarna worden op een der volgende dagen een paar goenah-goenah-poppen, voor de huisdeur begraven. Zij weet verder haren van het meisje machtig te worden en die omstrengeld met haren van den verliefden man in het hoofdkussen van het meisje te verbergen, enz. enz. Men begrijpt dat het meisje ten laatste wel iets merkt en daar zij zelf aan de macht der goenah-goenah gelooft, zoo vestigt zich bij haar de overtuiging dat zij dien man niet ontloopen kan, zich aan hem overleveren moet. Er zijn ook doekoen's die hetzelfde weten klaar te spelen geheel op een afstand. Maar ook dit is te verklaren, want het meisje, dat vroeger dien jongen man dagelijks haar huis zag passeeren, hoort in eens dat hij op reis is gegaan en begrijpt nu wel dat hij ergens, ver weg, een beroemde doekoen goenah-goenah of een goeroe is gaan consulteeren en zoo begint bij haar de suggestie te werken.

Andere doekoens schrijven aan den man eenige dagen vasten of waken voor met anderen hocus pocus; ziet, zulk een man krijgt iets vreemds in de uitdrukking zijner oogen, iets wilds of geestelijks, iets afgetrokkens, en dat moet het meisje opmerken; of ook als de jonge man goenah-goenah heeft aangewend, waaraan hij gelooft, dan wordt hij vrijer, brutaler in zijn optreden, hij is zeker van de overwinning, ook dat

werkt suggereerend, geheel daargelaten dat het op elk meisje een diepen indruk maakt als zij merkt dat de man zooveel moeite doet.

Nu is het wel merkwaardig, dat de goenah-goenah door inlandsche vrouwen dikwijls ook op europeesche mannen wordt toegepast en wel eens met het beste resultaat. Sommige Europeanen leven met inlandsche vrouwen, waarvan ze absoluut niet houden, of keeren na hun huwelijk met eene europeesche vrouw weer tot de oude huishoudster terug. Waarom?

Velen zal het uit indische reisverhalen of romans bekend zijn, hoe een Javaansche vrouw of nonna een Europeaan aan zich wist te ketenen, hem geheel aan haar wil wist te onderwerpen dank zij de goenah-goenah. Maar het is door zulk eene lectuur of door verhalen eveneens bekend geworden, hoe de versmade liefde over kan slaan in haat „van goenah-goenah gaat men dan over tot vergiften", het zijn vooral verlaten huishoudsters, die zoo gezegd worden te handelen. Ik zal hier een sentimenteele passage uit een boek (Van Hien) laten volgen, waarin die overtuiging wordt uitgesproken. „Hoe menige jonge vrouw zagen wij na slechts ettelijke maanden getrouwd geweest te zijn, ten grave dalen, en hoe menig hoopvol jong mensch, dat zich na veel zwoegen een positie, die hem het trouwen toeliet, veroverde, zagen wij met een door de geleden pijnen verwrongen gezicht in de doodkist liggen, terwijl buiten de bewerkster van zijn dood met grijnzenden lach en blikken van voldoening den treurigen stoet, die hem grafwaarts bracht, naoogde."

Ziet, zoo kan alleen een Europeaan schrijven, die reeds sterk verindiescht is, die den suggereerenden invloed van het animisme heeft ondergaan. Een feit is het, dat veel

Europeanen aan den invloed der goenah-goenah gelooven, dat de meeste jongelui bang zijn voor de vergiften der verlaten huishoudster. Het gevoel van niet gehandeld te hebben in overeenstemming met hun eigen moreele begrippen, het schuldgevoel dus, onderdrukt het kalme denken en suggereert hen tot het geloof aan goenah-goenah en de vergiften. Ik heb als geneesheer tal van jonge lieden behandeld, die beweerden vergiftigd te zijn door een huishoudster, maar steeds ontdekte ik dat een of andere ziekte de pijnen, de buikloop enz. veroorzaakte. Ik heb nimmer een geval gezien waar vergiftiging kon geconstateerd of wel per exclusionem mocht verondersteld worden. Dat juist het schuldbewustzijn de suggereerende macht der goenah-goenah verhoogt, werd zoo juist opgemerkt door den inlandschen arts Abdul Rivai, die ongeveer schreef: „In de huishoudsters (njai's) wereld zijn zij zeer gevreesd. Hoogst zelden zal een njai wagen inlanders te beleedigen, die kenners zijn van goena-goena. De echte kampongvrouwen vreezen eveneens genoemde inlanders, doch ze worden er zelden slachtoffers van, daar ze in den regel een stil en zedelijk leven leiden." Daarop komen wij later nog terug.

Het wonderlijke in deze zaak is: dat de Europeaan begint te gelooven in de macht der goenah-goenah, omdat hij voelt dat de Javaansche vrouw op hem een aantrekkingskracht uitoefent, waaraan hij geen weerstand kan bieden. Deze aantrekkingskracht weet hij niet te verklaren, en accepteert, om toch eene verklaring te hebben, het geloof der inlanders. De ware verklaring werd evenwel door Dr. Swart Abrahamsz., Javabode 1898, gegeven, die aantoonde dat het gebrek aan masochistische gevoelens bij de Hollandsche vrouw, dat gedeelte der Hollandsche mannen, die meer sadistisch

voelen, naar de steeds masochistische Inlandsche vrouw drijven.

Masochisme en sadisme zijn hier niet bedoeld in den gewonen zin, die aan krankzinnigheid grenst, de laatste door Zola zoo fraai beschreven in „la bête humaine", maar in een meer algemeenen zin. Een sadist is dan hij, die alleen wil genieten naar eigen smaak, wil heerschen over het andere geslacht, geen offers wil brengen aan, geen inschikkelijkheid toonen voor dit andere geslacht, dat er alleen is en alleen waarde heeft zoover het zich onderwerpt aan zijn brutale neigingen. Masochistisch daartegen is dan de volkomen bereidwilligheid om zich slaafs te onderwerpen aan de kuren van den sadist, in volkomen dienstbaarheid en onderworpenheid den sadist te dienen, in den geest van die Russische boerenvrouwen, die meenen dat de man, die hun niet slaat, hun ook niet lief heeft. Het is u bekend dat dit masochisme nog het sterkst ontwikkeld is bij de Japaneesche en Javaansche vrouw.

Men zou het ook nog anders kunnen uitdrukken: men stelle voor masochisme en sadisme negatieve en positieve electriciteit, iedereen kent den electroscoop en weet dat de ongelijksoortig geladen vlierpitballetjes elkander aantrekken, de gelijksoortig geladene elkander afstooten. Of wil men weder hetzelfde uitgedrukt zooals een dichteresse het zag, zoo behoeft men slechts ter hand te nemen „De Godin die wacht" van Augusta de Wit (De Gids 1902, IV, blz. 27).

Door een samenloop van omstandigheden was Van Heemsbergen in aanraking gekomen met de inlandsche vrouw Naila, maar hij was vast besloten haar weg te zenden. „Het was ook of Naila door haar geheele manier van zijn en doen, en van niet zijn en niet doen

vooral, allen houvast en vat deed verdwijnen voor het forsche besluit. Zij was in huis of zij er niet was. Haar zijn was een altijd verdwijnen. Onhoorbaar bewogen hare bloote voeten over de vloersteenen, het geluid van haar stem, het gerucht van haar hanteeringen vernam hij niet. Hij merkte alleen dat zij hier of ginder geweest was aan de sierlijke orde van al de dingen en de zindelijkheid. Het lekker-klaar-gemaakte eten kwam met klokkeslag op tafel; de dranken waren koel in een pas uit het ijs gehaalde flesch; zijn kleeren lagen nagezien voor het aantrekken; hij vond wat hij noodig had in de badkamer als hij er kwam; het stof, waarvan hij de fluweelige aanraking niet velen kon, was nooit te voelen op zijn schrijftafel of zijn papieren."

„Maar hij zag noch hoorde haar, tenzij hij haar riep. Onmerkbaar genaderd stond zij dan, met neergeslagen oogen, voor hem; zij had maar één antwoord, zacht uitgesproken, op wat hij ook zei: „Ja Heer"."

Nauw verwant aan deze „goenah-goenah", maar van veel grooter beteekenis voor den Javaan, zijn de ngelmoes; ngelmoe of ilmoe is eigenlijk elke kennis of wetenschap, maar voor den desaman bestaat slechts een soort wetenschap: die der ngelmoes, welke leert, hoe men bovennatuurlijke krachten, bovennatuurlijken invloed kan verkrijgen. Deze ngelmoes, waarvan er talloos vele bestaan, zijn zoo algemeen verspreid, dat er bijna geen inlander bestaat, die geen ngelmoe bezit. Zij zijn veel gewichtiger dan de petangans of berekeningen, veel gewichtiger dan het gunstig stemmen der goden en geesten, immers is het toch ook veel gemakkelijker en praktischer door een ngelmoe te leeren of te koopen, zelf die macht uit te oefenen, die anders alleen in het bezit der geesten is. Het is wel eigenaardig dat, daar

ngelmoe zoowel toovermiddel of occultisme, als wetenschap in onzen zin beteekent, het nauw verwant is aan onze opvatting „weten is macht", het toont verder dat de inlander evenals de Arabier geen andere wetenschap kent dan een geestlijke, nauw verwant weder aan de vroeger europeesche opvatting: dat de theologie de oudste faculteit, de moeder aller wetenschap is.

Er is een ngelmoe, die macht geeft om sneller te reizen dan de wind, om iemand te dooden, om zich onzichtbaar te maken, om op het water te kunnen wandelen, om gestorven zijnde weder geboren te worden, als de zoon van een rijk en machtig man, om alle banden te kunnen verbreken, om een geweer te beletten te ontbranden, om een geweer dat weigert te doen ontbranden, om steeds te raken, om den vijand op de vlucht te jagen, doordien hij elken tegenstander duizendmaal ziet, om te overwinnen in elken strijd, om zijn waren spoedig te verkoopen, om vogels te vangen, om een boom snel om te hakken, om een zware last licht te maken, om alle gevaren op reis te bezweren, om een tijger weg te jagen, om rijk te worden of vruchtbaar, schoon, gezond, om een vrouw te dwingen, een weggeloopen vrouw terug te doen keeren, om het gestolene terug te vinden, om zelf in een tijger te veranderen en om een ander in een varken te doen veranderen en eindelijk een der voornaamste: om onkwetsbaar te worden.

Wat ngelmoe is dat voelde de fijn besnaarde ziel van een dichter als Couperus en dreef hem tot het schrijven zijner „Stille kracht"; wat ngelmoe is, dat zullen wij hier nog nader aanwijzen met de woorden van eenige der beste kenners van den Javaan, al moeten

wij daarbij in 't oog houden dat sommigen de petangans, de toembals en goenah-goenah niet van de ngelmoe scheiden.

Zoo schreef POENSEN (VIII, blz. 246): „In de ngelmoe zijn de dogmatiek en moraal der Javanen begrepen, zij bevat de schatten der godzaligheid voor dit en het volgend leven."

Nog eigenaardiger is wat HARTHOORN schrijft (IV, blz. 213): „Ilmoe is het een en alles van den Javaan, zijn hoogste schat! Ilmoe bevrijdt hem van onheil, bereidt hem alle mogelijke geluk. Ilmoe regeert en bedwingt de geesten, werpt de geesten uit, en doet ze henen varen waarheen en naar wien men wil. Ilmoe leidt de natuurkrachten, bewerkt de gunst der goden en den zegen des hemels. Ilmoe geeft den zegen der vruchtbaarheid, des rijkdoms en der hoogheid. Ilmoe geeft het zoete genot der bittere wraak. Ilmoe doet het voorwerp van zijn haat krommen als een worm in het stof, lijden aan onuitsprekelijke smarten, sterven aan vreeslijke pijnen. Ilmoe openbaart den mensch het bepaalde uur zijns doods, waardoor hij bijtijds gelegenheid heeft om uitstel te smeeken aan den Hjang-hjang, den Danhjang of Allah. Ilmoe verzekert den mensch de gunst der goden, eene nieuwe geboorte, eene hooge geboorte. Driewerf heil derhalve den man van ilmoe; rampzalig hij die geene heeft! Een man van ilmoe, een man die een groot aantal ilmoe heeft, een man die veel ilmoe bezit, een man die veel verholens kent, zijn uitdrukkingen voor den Javaan van gelijke kracht als voor een Christen de woorden „een godzalige", „een godvruchtige", „een vrome", „een deugdzame".

„Het zaligmakend geloof der Christenen is dus weetheiligheid, het weten der ilmoes bij den Javaan. Het

geloof maakt den Christen tot Gods kind, de Javaan wordt door ilmoes een Godmensch, een Allahmanoengsa."

En ADBUL RIVAI [1]) zelf een Maleier, die ook lang op Java woonde, verklaart: „Slechts door dit geloof te bestudeeren leert men de inlandsche bevolking kennen. Immers staan hiermede, behalve hare godsdienst ook zeden en gewoonten, met welke weder hare wetten in overeenstemming zijn, in nauw verband. In poëzie en proza, in gezangen en spreuken leest men dat eeuwenoud vaststaand geloof," en verder: „Want dit geloof is het, dat de bezielende macht der inlanders is, welke hen in vrede onder elkaar doet leven en de macht die „the public spirit" der inlandsche bevolking beheerscht. Het geeft haar kracht en moed in den strijd en moeielijkheden, spoort haar aan tot daden van doodsverachting en edelmoedige zelfopoffering en schenkt haar rust en naastenliefde in tijden van vrede. Niets zullen de inlanders doen zonder hun vertrouwen in de ilmoes. Nooit, onder geen omstandigheden zullen zij hun geloof, dat hun een gedeelte van hun eigen „ik" is verloochenen. En daarom waag ik hier de stelling te verkondigen, dat een inlander, die de macht der ilmoes ontkent, geen inlander meer is."

En hoe wordt die ngelmoe nu toegepast? Wel men behoeft slechts de bijbehoorende rapal te kennen, de tooverspreuk, om die dan eventueel na lang vasten of slapeloos doorgebrachte nachten op te dreunen. En waar bestaan die tooverformulieren uit? Het antwoord gaf HARTHOORN:

„En die ilmoe nu — wat behelst zij? Of beter nog

---

1) Het geloof der inlanders in Indie. Feuilleton Algemeen Handelsblad Augustus 1901.

wat behelst zij niet? Zij is een warboel, een eindelooze doolhof, die het javaansch verstand geen eer aandoet. Zij omvat allerlei: tooverformulen tot onderscheiden einden, bezweringen, dubbelzinnige gezegden, vernuftsspelingen met klankverwante woorden, gebrekkige vertaling van kawi-woorden en arabisch philosophisch-theologische uitdrukkingen en terminologien; de namen der letters van het arabische alfabet met derzelver beteekenis; wonderspreuken, raadselspreuken, wijsheidsspreuken, wijsgeerige stellingen, godgeleerde stellingen, brahmanistische waarnemingen, boedhistische waarheden, sivaitische waarheden, mohammedaansche waarheden en nog andere waarheden — maar dat alles zoo dooreen gemengd, zaamgegroeid en ineengesmolten, dat men zich over dat bont allerlei, over dat alles en niet met al, niet genoeg verbazen kan."

En hoe influenceert dit geloof hun dagelijksch leven? Het huis van A. brandt af en dat van zijn buurman B. niet, C. denkt nu: B. moet een ngelmoe bezitten, waarmee hij den brand afwendde, ik zal trachten die ngelmoe van hem te leeren.

A. steelt jaren lang en wordt niet gepakt, B. steelt een onnoozele kip en wordt direkt gepakt. In de boei (gevangenis) philosopheert B.: Die A. moet een ngelmoe van Allah hebben, daarom kunnen ze hem niet pakken, als ik uit de boei ben zal ik A. vragen wat het kost om die ngelmoe van hem te leeren.

Men vraagt dus niet naar de slimheid van den dief niet naar de voorzorgmaatregelen, die het eene huis voor brand behoedde, neen men denkt slechts aan ngelmoe.

Een ander voorbeeld (Poensen VIII/254). „Daar ginds ziet gij twee Javanen in hoogloopenden twist met elkander, gereed hunne krissen te ontblooten, om een strijd op

leven en dood aan te gaan. De één toont duidelijk niet de minste vrees te koesteren, en gedraagt zich zelfs brutaal tegenover den tegenstander, die naar voorkomen en houding zeker niet voor hem behoeft onder te doen, want hij is zeker van zijne zaak en weet wel wat hij begint. Hij bezit de ngelmoe lemboe sakilan, die maakt hem onkwetsbaar, onverwinbaar."

In de meest beroemde redevoering, die BISMARCK ooit gehouden heeft, die van April 1888, zeide hij dat hij nimmer in een oorlog zou willen gaan zonder alle „imponderabilien" op zijne zijde te hebben. Ziet, dat is de macht der ngelmoe, „de inwendige overtuiging, die de spieren staalt;" de overtuiging van onoverwinbaar te zijn zal den straks genoemden Javaan doen overwinnen, vooral ook omdat de tegenstander door diens optreden begrijpt dat hij in het bezit is van zulk een ngelmoe. Door de kracht der imponderabilien, door ngelmoe overwon Japan Rusland, de Russen, die niets voelden voor dien oorlog, hadden geen ngelmoe aan hun zijde. Ik las eens in een Engelsch tijdschrift „onze soldaten vreezen geen soldaat der wereld behalve mohammedanen." Waarom? Omdat deze steeds ten strijde trekken met de macht der imponderabilien, van ngelmoe in Javaanschen zin.

En ook met den brand, met den dief zooeven genoemd had de Javaan niet zoo geheel ongelijk met aan ngelmoe te denken. Want de dief, die weet rond te strooien dat hij de ngelmoe bezit om ongestraft te kunnen stelen, dien durft de politie niet te vangen, of, zoo hij eenige keeren door groote behendigheid ontsnapte, dan vestigt zich van zelf de overtuiging dat hij zulk een ngelmoe bezit. En zoo is het ook met het huis. Als men gelooft dat iemand de ngelmoe bezit om zijn huis te vrijwaren tegen brand, dan durft niemand

het huis in brand te steken; of verbrandde een halve kampong en de brand werd bij zeker huis gestuit, dan moet de eigenaar wel de ngelmoe bezitten om zijn huis tegen brand te vrijwaren. Welke overtuiging hij dan weer kan exploiteeren.

De suggestieve werking der ngelmoes klimt tot hallucinaties in andere gevallen. Een Europeaan huurde een huis met erf, de eigenaar bezat de ngelmoe, die zijne vruchtboomen beschermde tegen diefstal. De bedienden van dien Europeaan begeerden wel eens van die vruchten te eten, als de baas uit was. Zij klommen in de boomen, maar nauwelijks boven of zij zagen hun heer terugkeeren. Angstig lieten ze zich naar beneden glijden, maar hun heer was nergens te zien. Weer klommen zij in den boom, toen zagen ze weer hun heer in den tuin komen, zij glijden weer naar beneden en zien niemand!

Zie de angst voor de ngelmoe wekte deze hallucinatie op, deed den baas verschijnen, die wellicht uren ver verwijderd was.

Niet anders is het gesteld met de ngelmoe om dieven te ontdekken. Als de dief bemerkt dat men het gestolene met ngelmoe achtervolgt, dan brengt hij liever het gestolene terug, legt het ergens neer, waar het gemakkelijk gevonden kan worden, want hij is overtuigd dat zijn naam anders toch door de macht der ngelmoe bekend zou worden. Ook weet de dief dat de doekoen of goeroe, die de ngelmoe bezit, zoodanig alle karakters der om of inwonende personen kent, dat hij wel zal kunnen raden wie de dief is. Het is juist deze fijne opmerkingsgave der inlanders, die veel wonderbaars verklaart, veel wat ons vreemd schijnt; daarom weet hij alles van zijn superieuren, daarom behoeft hij slechts

eenmaal eene zij het geheele vormelijke begroeting tusschen een heer en eene dame gezien te hebben om uit hunne oogen te lezen, wat deze zelf nog niet bewust weten. Hierdoor is veel te verklaren zonder suggestie.

Ik kende een Europeaan, die het zich ten doel had gesteld alle heilige plaatsen, heuvels en boomen op te ruimen door geesten bewoond, die aan den europeeschen landbouw ter plaatse in den weg stonden. Hij deed het niettegenstaande alle waarschuwingen voor het onheil, dat de geesten over hem zouden brengen. Hem gebeurde niets. „Waarom doen de geesten mij niets?" vroeg hij aan een mandoer. „U is voor hun onbereikbaar want U is een echte Serani (Christen)." „Waaruit besluit gij dat?" „Gij zijt ongehuwd en toch kijkt gij nimmer om naar onze vrouwen, dat is een bewijs dat gij de ngelmoe serani (leer der christenen) bezit, zoodra gij eene inlandsche huishoudster neemt zullen de geesten macht over U krijgen."

In dit gezegde schuilen vele waarheden:

1°. dat de Javaan in het christelijk geloof niets anders ziet dan een ngelmoe.

2°. dat de man aan zedelijke kracht verliest, die in strijd handelt met eigen begrippen van moraliteit.

3°. dat men door een inlandsche huishoudster te nemen ook onder haar suggestieven invloed komt, begint te gelooven wat zij gelooft en bang wordt.

4°. dat de inlanders er niet tegen op zien om zulk een huishoudster te gebruiken als tusschenpersoon om de beleedigde geesten te wreken, want dikwijls doen zij zelf wat de geesten hadden moeten doen.

Nu zal men wellicht vragen: maar die ngelmoes moeten toch dikwijls falen, hoe komt het dan dat zij niet in miscrediet komen? Nu dat gaat eenvoudig zoo:

De ngelmoes worden krachtig gemaakt door lang vasten of waken, toont de ngelmoe nu haar kracht niet, dan zal men wel een fout hebben gemaakt bijv.: men heeft toch een oogenblik geslapen of zijn speeksel ingeslikt of eindelijk gebruikt men het laatste argument: „Alzoo was Allah's wil" en dit is toevallig geheel logisch, immers is Allah machtiger dan alle geesten.

Alvorens verder te gaan komt het mij raadzaam voor eenige conclusies te trekken uit het voorafgaande, de vraag te beantwoorden: hoe leert ons dit zelf verzonnen animisme het karakter van den Javaan kennen.

Ten eerste concludeeren wij dan dat eene bezieling aller natuurkrachten slechts kon ontstaan bij een buitengewone verbeeldingskracht, bij een ongebreidelde phantasie. Zulk eene schept licht bedriegelijke voorstellingen en verheft die voorstellingen weer tot verschijnselen.

Door diezelfde phantasie verstaat de Javaan de kunst van te illustreeren en te verdichten (POENSEN XXIX/145), waardoor zijn verhalen vaak door groote levendigheid en aanschouwelijkheid gekenmerkt worden. Bij zulke phantasie maakt men ook geen verschil meer tusschen droom en werkelijkheid. Het droombeeld is de ondervinding der eigen gedurende den slaap ronddwalende ziel (zielestof) en deze heeft bij hare ronddolingen allerlei ontmoetingen met machtige geesten of afgestorvenen (KRUIJT, Animisme, blz. 100). Waar deze phantasie zich trachtte te uiten in vormen, moest de eigenaardige Javaansche kunst ontstaan. De veelheid der geesten, vertegenwoordigende elk een kracht of uitwerking, leert ons verder door haar veelheid de fijne opmerkingsgave van den Javaan kennen, die harerzijds weder die kunst influenceerde.

Ten tweede was zulk een phantasie slechts bestaan-

baar bij geringe verstandelijke vermogens. Ik wil niet zeggen dat zij aangeboren minder verstand hebben dan wij, maar de kiem, bij beiden gelijkelijk aanwezig, werd niet ontwikkeld, het logische denken niet geoefend, niemand vormde zich duidelijke begrippen. Hoe laag hun verstandelijke ontwikkeling staat, toont vooral ook dat zij hun goden en geesten zoo laag stellen, laten wij zeggen voor zoo buitengewoon dom houden. Hoe gemakkelijk geesten te bedotten zijn, daarover ware een apart kapittel te schrijven, maar het blijkt wel reeds genoegzaam uit het voorgaande. Hun geesten staan niet hooger dan zij zelf.

Ten derde merken wij op dat de Javanen uiterst praktisch, handig zijn. Dit blijkt uit de merkwaardige handigheid waarmede zij hunne zelf verzonnen geesten bedriegen, het blijkt verder daaruit dat zij, zonder er zich verder rekenschap van te geven, maar dank zij hunne opmerkingsgave, de suggestibiliteit van het individu zoo uitmuntend weten te gebruiken en te misbruiken.

Ten vierde zijn met de voorafgaande beschrijving de geesten wel voldoende gekarakteriseerd, al ben ik niet nader op hun denken en levenswijze ingegaan, om te toonen dat deze geesten geheel materialistisch zijn in hun wenschen, in hun wraakzucht. Zij beoogen nooit iets hoogers, slechts bevrediging van eigen genoegen of van hun licht opgewekte wraakzucht. Evenzeer is (Stoll, blz. 166) „een Javaan in merg en nieren materialist" en buitengewoon wraakzuchtig. Alle idealisme is hem en zijnen geesten vreemd en het natuurlijke gevolg is (Kruijt) „de Javaan heeft het essentieele van geen der godsdiensten begrepen waarmede hij in aanraking kwam." Daarom bleef hem ook een godsbegrip vreemd zooals de Europeaan dat kent, het abstracte bestaat

voor hem niet, hij vormt geen ideën. Zoo schreef ook nog POENSEN (XXIX, blz. 53): „Maar wegens gebrek aan intensiteit en ontwikkeling van het denkvermogen blijken die goden in de voorstelling sedert eeuwen dezelfde gebleven, eenvoudig zooveel als sterke, machtige menschen te zijn, nog veel meer met nukken en grillen behebt, en naijverig op hunne eer dan de mensch zelf. De mensch staat tot hen in de verhouding van den zwakke tot den sterkere, zonder eenige ethische bijgedachte. In de uitdeeling hunner gaven gaan de goden dan ook hoogst ongemotiveerd en willekeurig te werk; er ontstaat eene verhouding van willekeurige begunstiger en begunstigde." Hun geloof is dus tevens een uiting der hun kenmerkende slaafsche onderworpenheid.

Ten vijfde is zulk een godsdienst slechts bestaanbaar bij een buitengewoon suggestibel individu. Suggestibel is de Javaan niet minder dan de neger (OETKER, Die Negerseele und die Deutschen in Afrika, München 1907) en ABDUL RIVAI toonde dit goed begrepen te hebben, toen hij „de Ilmoes" de „Indo-hypnose" noemde. Zulk een suggestibiliteit is alleen bestaanbaar bij gebrek aan nadenken, bij gebrek aan logisch denken. Beide toonen zich ook daarin, dat hij zoo gemakkelijk alles aanneemt wat anderen zeggen, en dus ook van godsdienst verandert. Deze conclusiën, alleen aan den godsdienst ontleend, zullen wij thans nog eens nader beschouwen, vooral ook hunne suggestibiliteit en de slechte ontwikkeling van hun denkvermogen.

Wij hebben er boven reeds herhaaldelijk op gewezen, dat niet elke Javaan de petangans of berekeningen weet te maken, niet elk de wetenschap der tambals, goenah-goenah en ngelmoes bezit, er zijn dus wijze mannen noodig, die het hem leeren.

Dat zijn de wetenden, de goeroes, de doekoens, ja ook soms hadjis en santris. Zij hebben buitengewone macht, niet alleen door alle genoemde wetenschap te bezitten, maar ook hebben zij soms buitengewone macht in hun oogen, het zijn indrukwekkende verschijningen. Nu moet men niet meenen dat die lieden eenvoudig weg bedriegers zijn, neen zij verkeeren onder den invloed der autosuggestie, dikwijls door tapa-leven verkregen.

Wat is leven als een tapa? Een leven lijden in volslagen eenzaamheid, in rotsholen of boomen, onderdrukkende elke natuurlijke behoefte, peinzende over het zijn en het niet zijn, peinzende over de hoogste philosophische problemen. Wie dit eenigen tijd heeft volgehouden en keert onder de menschen terug, die wordt hoog vereerd; maar velen worden goeroe of doekoen langs gemakkelijker weg dan deze.

„Ik wil niet beweren," schreef Stoll, blz. 168, „dat deze goeroes direct gevaarlijk zijn voor de rust en orde van het land, maar het toch wel kunnen worden doordat zij over het paardje getild zijn en hun dikwijls geusurpeerde reputatie door zelf-overschatting als een zaak, die van zelf spreekt en waarop ze recht hebben, beschouwen."

Van Dalen schreef blz. 54: „Onder belachelijke voorwendselen van onkwetsbaarheid, van alvermogen en van alwetenschap zal de eerste de beste sluwe Javaan zich door een hoop inlanders laten volgen en vorstlijke eer ontvangen," en blz. 62: „wanneer wij de overleveringen van alle opstanden, waarmede Java soms gevoelig is geteisterd geweest, met attentie lezen, dan zal men spoedig ontwaren dat het bij den Javaan heerschend bijgeloof voor sommige grooten eene drijfveer, voor anderen een groot hulpmiddel, en weer voor

anderen een geschikt voorwendsel tot hunne wreede en onbezonnene ondernemingen is geweest."

In „het Regt voor Nederl. Indië" (10e jaarg. blz. 204) verzekert de rechter hetzelfde: het zijn de ngelmoes en het tapaleven, die tot opstand leiden.

Deze verklaringen stemmen volkomen overeen met mijn eigen ondervindingen. De ngelmoes waren ook de oorzaak van het oproer te Gedangan, dat ik meemaakte. De aanvoerder der oproerlingen KIAAI KASAN MOEKMIN begon eerst met regen en vruchtbaarheid verspreidende sarat's (isjarat) of djimats te verkoopen, daarnaast zieken te genezen. Toen hij eenig succes had, ging hij ngelmoes onderwijzen, eerst eenvoudige om rijk te worden of dergelijke, hij klom op tot de zoo overmoedig makende ngelmoe van onkwetsbaarheid. Door de vereering, die men geniet, klimt het zelfgevoel of zelfbewustzijn tot autosuggestie, en men begeert steeds grooter invloed; men waant zich de uitverkorene Gods. Men vereenzelvigt zich met het bij vele volkeren bestaande denkbeeld eener toekomende gouden eeuw, waarin de beleden godsdienst zal zegevieren. Bij de Arabieren is dit denkbeeld bekend als het verwachten van den IMAM MAHDI, welke verwachting den Engelschen in Soedan zooveel moeite bereidde. Is men eenmaal zoo ver, dan meent men ook de ongeloovigen te moeten vernietigen, ook heeft men te veel gebluft, de volgelingen dwingen eindelijk om die macht te toonen. Op het laatste oogenblik wordt die autosuggestie tegengewerkt door eene antiautosuggestie door critische gedachten over de macht der tegenstanders, door vrees. Zoo was het ook bij KIAAI KASAN MOEKMIN, maar die periode kwam hij op klassieke wijze te boven. Door bidden, hongeren, waken, eenzaamheid, werkte hij zich in zulk een extase,

dat alle critische gedachte of vrees onderdrukt werd. Er zijn goeroes geweest, die door een vriend op zichzelf of op hunne leerlingen lieten schieten, zoo overtuigd waren zij van de macht hunner ngelmoe van onkwetsbaarheid. Zij vielen dood neer [1])! Kan dit bij een individu gebeuren, hoe veel sterker werkt die autosuggestie in gezelschap, bij onderlinge opwinding en zoo wordt dan de misdaad „en masse" geboren, de offerdood en masse; ook te Gedangan lagen spoedig de lijken op hoopen, ik zag er de werking van het klein-kaliber-geweer. — En op Gedangan volgde de opstand te Baron, de ontwikkeling was volkomen dezelfde, Rembang, eene nieuwe bevestiging van den regel.

Ik wil hier niet ingaan op juridische vragen, maar wil niet verzwijgen dat de gedachte bij mij opkwam: is hier wel sprake van schuld? Wie dient hier te oordeelen de rechter of de psychiater? Bedenk daarbij nog dat de Javaan geen andere literatuur leest dan die handelende over onmogelijke wonderen, door de lucht vliegende, mensch geworden goden, of god geworden menschen, over helden, die duizenden verslaan met een slag. Wij weten dat hij alles gelooft, wat men hem als historie opdischt, zooals den strijd tusschen MOHAMMED en den vorst LAÄT en dan begrijpen wij, dat hij in godsdienstwaanzin, in ngelmoewaanzin meent met eenige blanke wapens duizenden onzer soldaten te kunnen verslaan.

Is nu de ngelmoe niet belachelijk gemaakt door dien berg van lijken? Geenszins, dat leerde mij eene Javaansche vrouw. Zij zijn niet dood, zij konden niet gedood

---

1) **Bericht über die Landesirrenanstalt in Buitenzorg, 1894—1901. Batavia 1902, blz. 91—93.**

worden, die ngelmoe bezitters, daar liggen wel lichamen, maar het zijn de hunne niet!, en de Javabode bracht nog onlangs het bericht dat ook de oproerling van Baron nog gezegd wordt te leven.

Wellicht zal het bevreemden, dat ik slechts de ngelmoes als de oorzaak der opstanden noem en niet het Mohammedanisme. Ik kan hier natuurlijk niet ingaan op de vraag naar den invloed van den Islam op de Javanen, slechts wil ik als mijn overtuiging te kennen geven, dat, al werpen de oproerlingen zich met den roep: *„La ilaha illa Allah"* op onze soldaten, toch het mohammedanisme niets met deze opstanden uit te staan heeft, of toch slechts in dezen indirekten zin, dat deze geloofsleer onverdraagzaamheid kweekt[1]), in tegenstelling met het Budhisme.

De leer der ngelmoes is niet verdrongen door het geloof aan de almacht van Allah. Het mohammedanisme heeft dit geloof geaccepteerd door Mohammed voor te stellen als den bezitter van alle maar denkbare ngelmoe, en Allah als haar bron.

Door het ngelmoegeloof te accepteeren, te adopteeren verkreeg het mohammedanisme macht over den Javaan; en niet door den Islam, maar door ngelmoe kan het de massa electriseeren. De ware Islamiet, die alle deze ketterijen verwerpt, en zoo zijn er ook op Java, is even machteloos tegenover den Javaan als de ware christen, maar de kettersche ngelmoe santryan gaf invloed en zal tot daden voeren als het ware mohammedanisme er van gebruik wenscht te maken. Dit te weten is „de stille kracht" kennen.

---

1) Snouck Hurgronje. Arabie en Oost Indie bl. 24. Leiden, Brill 1907.

Hoe diep het geloof aan toovenaars (ngelmoebezitters) in het volk vast zit, of hoe groot zijn suggestibiliteit is, toont bijzonder sprekend het geval meegedeeld door Dr. Demmers, waar een waanzinnige, die beweerde dooden weer levend te kunnen maken, het hoofd van een ziek kind in tegenwoordigheid der ouders verpletterde; beide ouders bleven onbewogen bij het schreeuwen van het kind en waren volkomen overtuigd dat de krankzinnige geneesheer het kind daarna weer levend zou maken en wel bevrijd van zijn ziekte.

Een ander, sterk sprekend voorbeeld hunner suggestibiliteit is het wel bekende „Latah", alleen voorkomende bij onontwikkelde volkeren en beschreven door Van der Burg (De geneesheer in Indië) en Van Brero (Geneesk. Tijdschrift v. N.-I. XXXIV bl. 602). Het komt alleen bij vrouwen voor. Zij zijn zoo suggestiebel, dat zij elke beweging nadoen, die men hun plotseling voordoet, of de woorden naschreeuwen, die men hun toeroept. Werpt men iets voor hun neer op den grond, dan werpen zij ook direkt datgene neer, wat zij in handen hebben, al is het hun nog zoo veel waard. Roept men aan zulk een vrouw toe: „Eh mah misti latah", dan schreeuwt zij terug: „Eh mah misti latah, misti latah, latah, aka, ama, ana." De bij hun opgewekte prikkel om te schreeuwen werkt dus door traagheid na. Al zijn de verlangde woorden reeds gesproken, dan vormt de vrouw nog haar eigen echo, wat men ook noemt „coprolalie". Het is een schielijk gevolg geven aan een perceptie, niet gecontroleerd door wil en denken. Zij hebben er het land aan, willen niet, maar volgen toch. Het willen is dus vertraagd, komt te laat omdat de dwang tot nabootsing sneller werkt dan het denken. Hier is dus wilszwakte aanwezig, overigens bij alle Javanen te

constateeren en ook op te merken bij de schrijvers (djoeroe toelis), die onwillekeurig het schrift van hun meester gaan nabootsen. Ik had zeven jaren een djoeroe toelis, diens schrift ik eindelijk niet meer van het mijne onderscheiden kon.

Aangenaam is deze suggestibiliteit wel eens voor den geneesheer, zoo bij de chloroformnarcose. Voor zulk een narcose heeft men bij een Javaan slechts zeer weinig chloroform noodig, en nooit ontmoet men de geringste bezwaren bij de narcose. Immers de Javaan, die er toe besluit zich op de operatie-tafel neer te leggen, heeft een blind vertrouwen in de almacht van den geneesheer, hij weet dat hij nu slapen moet en hij zal slapen als de chloroform hem eenigszins te gemoet komt en de reflexbewegingen opheft.

Bij de verdere beschouwing van de psyche van den Javaan moeten wij ons nog de vraag stellen, „is de Javaan gelukkig." Wellicht zal menigeen deze vraag vreemd vinden, maar zij is het niet. „Gelukkig" kan alleen hij zijn, die op gelijke en harmonische wijze aan de behoeften van ziel en lichaam voldoet. Wie aan een van beide te veel geeft, zal nimmer tevredenheid of geluk kennen. „Gelukkig zijn" is dus hetzelfde als het verkeeren in psychisch evenwicht.

Zoo ik deze vraag ga beantwoorden, dan moet ik helaas constateeren dat de ideën over natuurvolken door J. J. Rousseau en Chateaubriand verspreid, of van de arcadische herders en herderinnen der 18e eeuw nog steeds spoken in de hoofden van Europeanen. Menig Europeaan zegt met volkomen overtuiging, als hij het kind, verwekt bij zijn huishoudster, verstoot „het zal als Javaan gelukkiger zijn, dan als Europeaan"; vele koloniale dweepers doen het voorkomen

alsof wij deze natuurmenschen ongelukkig maken.

Laten wij hier het oordeel vernemen van een Javaan en van een Europeaan. Dat van een Javaan werd meegedeeld door Hoezoo. Asa Kiman zeide tot den Bopati: „Al heet iemand Javaan (djôwô) of Islamiet (islam), als hij de beteekenis daarvan niet verstaat, of niet in overeenstemming daarmee zich gedraagt, mag hij eigenlijk niet als zoodanig erkend worden. Djôwô immers wil zeggen: begrijpen, verstand hebben van alles. En Islam beteekent slamĕt (gelukkig). En wat ziet men nu bij de Javanen? Wat is hunne kennis? Wat hun geluk? Men kan zeggen: aan niets is te bespeuren, dat de Javanen een verstandig en gelukkig menschenvolk zijn. Men vindt bij de Javanen noch djôwô noch slamĕt, wel domheid, onwetendheid en ongeluk; zoo zelfs dat men van hen zegt: wong djôwô ilang djawané kari djawalé, ilang slamĕté, kari tjilakané." (De Javanen hebben geen begrip meer, en nu zijn ze verdwaasd; hun geluk is weg, niets dan ongeluk is hun deel). Hoezoo bevestigt dat deze uitdrukking herhaaldelijk door den Javaan gebruikt wordt (XXXI bl. 164).

Lekkerkerker schreef: „Een der grootste dwalingen is wel de meening, dat de natuurvolken (bedoeld in tegenstelling met cultuurvolken) in hunne onwetendheid zooveel gelukkiger zouden zijn dan beschaafde volken. Dat is weer een van die talrijke apodictische beweringen, die er zoo grif ingaan, omdat er iets wonderspreukigs in ligt en die een taai leven hebben, omdat bijna niemand de moeite doet de waarheid er van te onderzoeken. Wie wel eens kennis heeft gemaakt met het gekonkel in die idyllische desas, wie gezien heeft wat daar physiek geleden wordt en welke

slaven de bewoners zijn van hun angst voor de publieke opinie en voor hunne geesten, zal zeker die dwaling niet deelen" [1]).

Ik heb boven laten zien hoeveel honderden geesten er zijn, en zij allen vereischen tal van preventieve handelingen om hun kwaden invloed, hun verschrikkelijke wraakzucht te weren, waarbij nog komt dat zij den mensch geluk misgunnen. Als ik hier uiteenzette wat zoo al in acht moet worden genomen bij zwangerschap en bij de

---

1) In zijne studie „Boeroe boedoer" beschrijft BRUMUND hoe Javanen uren lang ledig kunnen zitten en eindigt met deze woorden. (Tijdsch. Ned. Ind. 1858 II bl. 279—80.):

„Zij zien naar niets, zij denken aan niets, zij gevoelen voor niets, zij spreken van niets. Zoo kunnen zij uren neder zitten, zonder zich te vervelen, ja om zich te amuseeren. En dat is nu het dolce far niente van het oosten, zoo zoet en zalig, gelijk dichters wel eens droomen en dweepen. Misschien hebt gij er ook wel eens mee gedweept, — maar zeg mij, vindt ge het niet naar, niet akelig. Wel arm en ongelukkig volk, dat te dom is om zich te vervelen, te dom om zich over ledigganг te schamen, ja daarmede tevreden, daardoor gelukkig is. Zoo zijn ze, maar zullen wij er hun hard om vallen, is het hun schuld? Zoo zijn ze; en toch zijn ze er nog, die zeggen: zij zijn gelukkig, gelukkiger dan wij; spreekt er niet van, om hen scholen te geven, tot christenen te bekeeren; — wilt gij er Jakobijnen van maken, om ons van Java weg te jagen?"

Wat zullen wij daarop antwoorden?

Ik ken, met alle eerlijke en verstandige lieden, slechts één waarachtig geluk voor den mensch, dat geboren wordt uit zijn redelijke en zedelijke ontwikkeling en vorming, door onderwijs en godsdienst. Noemen anderen mij nog een tweede daarnevens of wel daarboven, een geluk, dat ook de hond volop geniet, die daar ginder aan zijn hok geketend, verzadigd ligt te slapen en slapen kan zoo lang hij wil, dan moet ik vreezen, indien, namelijk hun bewering hun ernst is, dat ook zij nog geen ander geluk leerden kennen, dan dat van het verzadigde slapende dier."

geboorte van een kind, bij het bouwen van een huis, de zooveel sterkere hersenen mijner europeesche lezers zouden, geloof ik, een duizelingwekkend gevoel krijgen, een gevoel van wanhoop hoe het mogelijk is op alle die futiliteiten te letten. Toch maken zij de prophylaxe van den Javaan uit, want op elke fout volgt of dreigt ziekte en ongeluk.

Buitendien moet de Javaan nog op zoovele andere dingen letten: want het toevallig te samenvallen van twee heel gewone gebeurtenissen heeft groote beteekenis voor hem. Hij let op de vreemde geluiden, die een mensch of huisdier wel eens doet hooren bijv. in den slaap, hij let op den inhoud zijner droomen, op de stemmen der vogelen rondom. En alle die geluiden hebben een beteekenis al naar het uur waarop, de richting waarin, het werk waarbij men die gehoord heeft. Het heeft zijn beteekenis als hij onverwachts vuur ziet, als onverwachts een dier in zijn huis komt, onverwachts een plantje opschiet uit de aangestampte klei, die de vloer van zijn huis vormt, ja hij vraagt zich af welke beteekenis het zou kunnen hebben, als hij een of ander gevoel in zijn lichaam waarneemt als: congesties, oorsuizingen, trillingen in de oogleden of dergelijke. Alle deze dingen hebben een diepe, voorspellende, waarschuwende beteekenis.

Ziet, zulk een mensch leeft in gestadige ongerustheid, nimmer kan hij zich geheel laten gaan, hij leeft onder een eeuwigen druk, hij kan niet volop genieten, hij kan niet gelukkig zijn, zijn zenuwgestel verkeert in labiel evenwicht.

Als ik den Javaan in dit licht bezie, dan rijst voor mij op een marmeren beeld, schepping eener in Weenen levende kunstenares. Het beeld toont een man handen-

wringend met verwrongen gelaatstrekken en daaronder staan gebijteld de woorden: „Ebenbild Gottes, bist Du glücklich?" en dan krijgt het gezicht van dat beeld voor mij Javaansche wezenstrekken.

Of ik denk aan de teekening van SASCHA SCHNEIDER „Das Gefühl der Abhängigkeit". Want dit is een der meest op den voorgrond tredende eigenschappen van het Javaansche karakter, zijn gevoel van afhankelijk te zijn en het hierdoor ontstaan gemis aan individualiteit.

Ziet, een man, die zich steeds afhankelijk voelt van volkomen grillige machten, ook van de wraakzucht zijner medemenschen, kan niet gelukkig zijn. En dat gevoel van steeds afhankelijk te zijn beheerscht den Javaan geheel en al, dank zij zijn animisme en spiritisme, dank zij het hindoeïsme, dat eeuwen over hem heerschte en den kastengeest bracht, die zich thans nog uit in de grenzenlooze vereering van alle personen van hoogeren rang. Het blijft bestaan dank zij ook zijner opvatting van Allah als het blinde fatum, en CHAILLEY BERT had niet noodig ons er op te wijzen dat de regeering den Javaan te veel bemoedert, te weinig vrijheid gunt. Wij hebben dit gevoel der afhankelijkheid niet in hem ontwikkeld, wel hebben wij er van geprofiteerd veel meer dan goed was, men wenschte vroeger den Javaan niet te ontwikkelen. Die slaafsche gehoorzaamheid is zoo gemakkelijk dat wij er ook heden nog gaarne van profiteeren.

Een ander gevolg van dit gevoel der afhankelijkheid is het gebrek aan individualisme, een gebrek dat voor menig Enropeaan het lastig gevolg heeft dat hij den eenen Javaan niet van den anderen weet te onderscheiden, dat allen dezelfde gelaatstrekken schijnen te hebben. Waar geen individualisme is, daar is collectivisme, zoo juist

gevoeld door Robert Godet: „Pourtant leur destinée historique, par sa cruauté même, a fait prendre aux éternels vaincus conscience de leur réalité, mais une conscience incomplète, une conscience collective — celle qui se perd de plus en plus chez les races occidentales — et non pas une conscience individuelle, celle qu'éveille la lutte morale et qui résulte de la confrontation d'un être libre avec l'impératif catégorique. Or le moi qui, selon la formule du philosophe, se pose en s'opposant, n'est pas celui qui se crée en se donnant." (Revue de Paris 1896, No. 21).

Waar het hoofd steeds gevuld is met die geestenwerende prophylaxe, en de handelingen verlamd worden door angst voor wraak van geesten en medemenschen, daar heeft als het ware een eenzijdige specialiseering der hersenfunctie plaats, die geen ruimte laat voor andere ideeën en gedachten, die een individu tot ontwikkeling zouden kunnen brengen, hem van het collectivisme zoude kunnen voeren tot het individualisme; er is geen ruimte voor ernstig ontledend nadenken.

De Javaan is geen denker maar een impressionist. Het ligt in zijn aard hevig geschokt te worden op een oogenblik, zeer spoedig verdwijnt evenwel die indruk weer.

Kleine gebeurtenissen kunnen hem vaak in teugelloozen drift doen ontvlammen, droefheid kan hem tot wilde ostentatie verleiden, kleine ongesteldheden hem diep neerslachtig maken; zijne perceptie wordt niet beheerscht door wil en denken.

Velen beweren nog steeds dat de Javaan een toonbeeld is van kalmte. Maar die kalmte is slechts een schijnbare, een aangeleerde ongeveer als bij den Engelschman; het is fatsoenlijk kalm, onaandoenlijk te zijn of te schijnen.

„Ook in zijn spreken," zegt MEYER (De Javaan, blz. 194), „en verder doen en laten moet de man het toonbeeld zijn van kalmte en bezadigdheid, een zenuwachtig beweeglijk gestel wordt verre van geroemd of aangenaam gevonden" [1]).

Het is dus hiermede als in Europa: men schat dikwijls die eigenschappen het hoogst, die men van nature niet bezit.

Wie veel met den Javaan heeft omgegaan, geleerd heeft te letten op zijn oogen, hun schittering of dofheid, ook op de kleursveranderingen in den bruinen tint, de bewegingen van de duimen of handen, den klank der stem, die zal niet meer volhouden dat een Javaan werklijk kalm is, naar mijne meening is hij nerveuser dan de Europeaan en verder buitengewoon gevoelig.

Het deed mij genoegen deze mijne opvatting te horen bevestigen door overste Jhr. G. GRAAFLAND, den

---

1) „Hoewel hij dit afgrijselijk vond bedwong Karel zich, want hij wilde zich niet belachelijk maken in de oogen van de inlanders, die het kinderachtig vinden, als men zoo slecht meester van zichzelven is, dat men zijne gevoelens laat bemerken tegenover minderen of personen, waarmee men niet vertrouwelijk bekend is." (BOEKA, Een Koffieopziener, blz. 107).

„Hem, een landbouwer, is in die koe een groot deel van zijn bezittingen gestolen, de eenige, die hij had, toch verhaalt hij met een gelaat, zoo kalm en effen, als sprak hij van een hem onverschillige zaak. De adat wil het zoo. Hij moet een kalm en rustig gelaat vertoonen in tegenwoordigheid van zijn hoofd, al is het ook onrustig en gejaagd daar binnen." (BRUMUND, blz. 275).

„De in tegenwoordigheid van vreemden zoo plichtmatige stijve inlander toonde ook nu weer, hoe hij in werkelijkheid even goed vatbaar is voor indrukken van vreugde en verdriet en dit niet poogt te verbergen, wanneer hij slechts in gezelschap van intiem bekenden is." (BOEKA, Een Koffieopziener, blz. 159).

vader der maréchaussées, die mij verzekerde dat de Javaan een zeer nerveus individu is en juist ter wille zijner nervositeit zoo geschikt voor dit wapen [1]). Dit laatste klinkt eenigszins vreemd, is het evenwel niet, want bij een wapen waarbij men elke seconde werkzaam moet kunnen zijn, het geringste geluid moet opmerken, daar heeft men buitengewoon sensiebele naturen noodig; verder is de maréchaussée steeds attaqueerende en moet hij den vijand trachten te verbijsteren door furor en bliksemsnelheid der bewegingen. Tot zoo iets is alleen een nerveus man in staat, die niet eerst den prikkel van woede of hartstocht noodig heeft om in één moment de hoogste krachtsinspanning, waartoe het individu in staat is, te toonen. Zoo heeft men ook herhaaldelijk opgemerkt, dat de Javaan, die zoo roerloos en suf voor u zit, nimmer verrast zal worden door een slag, dien men hem gedenkt te geven, daarvoor bespiedt hij te zeer alle uwe bewegingen en heeft op het gegeven oogenblik die snelheid van retireeren en attaqueeren, die den nerveusen mensch kenmerkt.

---

1) Bovenstaande zeer gewichtige mededeeling ontving ik in een persoonlijk gesprek, om zeker te gaan heb ik Jhr. Graafland om nadere toelichting gevraagd, en deze had de welwillendheid mij de volgende nadere toelichting te zenden op mijne vraag of ik ZEd. wel begrepen had.

„Ja, met dien verstande dat ik die ondervinding opdeed gedurende mijn gansche militaire loopbaan in Indië, dus ook bij de bataljons Infanterie; en tegelijkertijd bij de Javanen, die ik door mijn omgang leerde kennen of die als huisbedienden door mij werden afgericht. En ik voeg hier aan toe, dat de Javaan zich van zijne zenuwachtigheid wel bewust is, zich daarnaar gedraagt, haar uitmuntend weet te benutten en met zorg vermijdt de gelegenheden en omstandigheden, waarin of waardoor die zenuwachtigheid — instede van hem ten voordeele te zijn — hem in moeielijkheden zou kunnen wikkelen of zijne andere faculteiten zou kunnen verlammen."

Dit impressionistische, nerveuse, schielijk opvlammende komt zoo goed uit bij het bekende amok maken, het moorden als een wild dier van alles, wat in den weg komt, van wezens, die niets met zijne opwinding te maken hebben, tot hij zelf gedood of gevangen is. Minnenijd, teleurstelling, onrechtvaardige behandeling brengen hem in een droomerigen, stuporeuzen toestand, gedurende welken hij alleen broeit over de oorzaak van zijn hartzeer, en in eens verandert die stupor, dit ontrukt zijn aan de werkelijkheid, in wilde moordzucht, soms gepaard met halucinaties, hij ziet tijgers, varkens, duivels, die hij neersteekt. Neemt men hem gevangen, dan toont hij eerst nog het woeste, wilde uiterlijk en daarna volgt diepe slaap en volkomen amnesie, hij weet er niets meer van, was mata glap.

Ook deze toestand of dit verschijnsel, zoover ik weet bij een ander dan het maleische ras niet bekend, toont duidelijk, dat de Javaan geen denker maar een impressionist is; de hartstocht beheerscht hem hier geheel en al, het overkropte gemoed wil lucht hebben en vindt die niet, noch in fatalisme, noch in ethik, hij vindt die afleiding slechts in het wilde blinde vernietigen van anderen; het in zulke gevallen meer dan ooit drukkende gevoel der afhankelijkheid, vindt een verlossing in onafhankelijkheidsbetoon, in het vernietigen van anderen.

Zoo is dit tevens een uiting zijner onvrijheid, zijner slaafschheid, die hem noodzaakte elk gevoel te verbergen, alles op te kroppen met een onbewegelijk gelaat; te verklaren, zooals boven reeds werd aangetoond, zoowel door het animisme als door de geschiedenis van Java. Slaafsche onderworpenheid kweekt eenerzijds onverschilligheid en sluwheid, die zich uit in huichelen

en bedrog, zij kweekt verder wraakzucht en wreedheid tegen dieren en volkomen bandeloosheid of wildheid, waar men de ketenen eenmaal heeft afgeschud. De amokmaker schudde die af door verstandsverbijstering, gevolg van het opkroppen en wordt nu een wild dier; de oproerling schudt die af, en zoo krijgen wij de wilde moordscènes van Tjiligon, de „massenmorde" der fransche revolutie. Al wat men ooit geleden heeft door die afhankelijkheid of onvrijheid uit zich dan als de alles vernietigende werking van den vulkaan; van controleerend denken is er dan niets meer te vinden [1]).

Dat de Javaan niet denkt leerde ons boven reeds zijn godsdienst, „de vele wederwaardigheden des levens, allerhande rampen, ziekten en kwalen brachten hem niet een onvermoeid zinnen en turen om het onaangename te voorkomen, te verzachten, te overwinnen" (HARTHOORN, IV, blz. 247), neen, hij personificeerde alle deze verschijnselen in hem vijandige geesten. Daarbij had hij slechts het oog op het enkele verschijnsel, nimmer op het onderling verband der verschijnselen. Evenals hij nimmer een naam weet voor een gebergte, maar slechts namen heeft voor elken bergtop, zoo klimt hij ook in het geestelijke nimmer van het enkele op tot het algemeene of tot het geheel.

Prof. ROORDA maakte daaromtrent reeds de volgende opmerking (Jav. Grammatica, I, POENSEN, XXIX/149):

---

1) Op gelijke wijze verklaarde onlangs een Duitsch schrijver de bestialiteiten in de Duitsche koloniën voorgevallen, uit den in het Duitsche volk sedert eeuwen gekweekten geest van gehoorzaamheid, die de individualiteit onderdrukte. Ik kwam tot ongeveer dezelfde conclusie betreffende TROPENKOLLER in: „Is Indië zoo slecht." Vragen des Tijds, October 1901.

„De aard of het karakter van eene taal heeft zijn grond in den aard of het karakter van het volk, waarbij die taal zich ontwikkeld heeft. Zoo heeft dan ook in de Javaansche taal de groote rijkdom aan woorden hierin eene voorname oorzaak [1]), dat het den Javaan bij eene vrij groote mate van ontwikkeling en fijne gaaf van onderscheiding toch ontbreekt aan zin voor het algemeene, zoodat hij, zonder het meer algemeene in het bijzondere op te merken en in algemeene begrippen onder algemeene termen samen te vatten, alleen het verschillende, bijzondere, met verschillende benamingen bestempelt. Zoo heeft bijv. de Javaan geen algemeen woord voor dragen, maar bijzondere bewoordingen voor „over den schouder dragen", „op den rug dragen", „op het hoofd dragen", „op den arm dragen", enz. enz. Dat echter alle begripwoorden over het algemeen niet ten eenenmale ontbreken, bewijzen woorden als taboeh, bakal, aboe, sĕgô, wit en dergelijke; al moge de schaarschheid dezer woorden den regel ook bevestigen."

Dat de Javaan niet nadenkt in onzen zin, getuigen allen, die hem nader kennen.

Zoo vond ik bij Poensen (I 157): „De Javaan luistert bij uitstek gaarne naar verhalen. Vertel hem tienmaal dezelfde historie, hij zal die voor de elfde maal met ongeveinsde belangstelling willen hooren."

Dus evenals onze kinderen, die honderd maal luisteren naar het verhaal van roodkapje, al weten zij het beter dan hij, die het vertelt. Dat bemerkt men ook bij de wajangvertooningen, waar zij uren lang naar zitten

---

1) Die groote rijkdom aan woorden heeft volkomen dezelfde oorzaak als de groote rijkdom aan geesten of gepersonificeerde natuurkrachten of kwalen.

te luisteren, hoe arm aan gedachten die ook dikwijls zijn, en al zijn hun die sedert lang bekend. In dezen bleven zij dus bij de geringe verstandsontwikkeling der kinderen staan, maar wijken ten opzichte van verhalen daarin zeer van kinderen of dat zij te meer genieten, te meer het sexueele in deze verhalen op den voorgrond treedt.

Op eene andere plaats zegt POENSEN (I, blz. 171): „Wat als eene geschiedenis voorgesteld wordt, is ook volgens de meening van iederen desaman eens, wanneer doet er niet toe, hoe absurd het soms zij, waarlijk zoo gebeurd."

STOLL zegt van hem: „Hij denkt nooit na. Hij is een goed opmerker, maar geen nadenker. Men zegt dat het zoo is en dan zal het ook wel zoo zijn, verder nadenken vindt hij dan onnoodig."

POENSEN (IX blz. 179) noemt hem nog „traag, ongewoon aan, ongeneigd tot verstandelijke inspanning".

HARTHOORN (blz. 248): „Datzelfde karakter van vadsigheid draagt de redeneertrant, de wijze van denken der Javanen. Alle denken is vergelijken. Het vergelijken der gedachten van den zin, in de woorden uitgedrukt, eischt inspanning. Dit is den Javaan te lastig. Hij maakt het zich daarom gemakkelijk met eenvoudig de woorden, de klanken te vergelijken. Dienovereenkomstig beweert hij, dat een kind geen mensch, een kuiken geen kip, een veulen geen paard is — „want" zegt hij, „het woord klinkt geheel anders". Dienovereenkomstig vraagt hij menigmaal, waarom nu iets juist zóó en niet anders heet, en wie hetzelve het eerst dus noemde, zonder er zich over te bekommeren, welke de eigenlijke zin en bedoeling der woorden zij." Hoe juist deze opmerking van HARTHOORN is, kan men meer-

malen waarnemen, waar er gesproken wordt in de desa over een geadopteerd kind. Geen geadopteerd kind mag huwen met eigen kinderen. Waarom niet, zullen wij vragen? Ja, zegt de Javaan „kind is kind" en kinderen uit een gezin mogen niet trouwen, evenmin mag een man een geadopteerde dochter huwen, want alweer „kind is kind". — Zoo is het ook met dengeen, die dorst naar wetenschap, die gaat naar een pesantren en leert er woorden, formules van buiten, zonder ooit naar het waarom of naar de beteekenis te vragen.

En nu nog een concreet voorbeeld bevestigd zoowel door Stoll als door Poensen. De Javaansche moeder is, zooals iedereen, die op Java was, weet, gewoon een kind vol te stoppen evenals men een worst stopt. Zij klemt het daartoe vast en stopt nu onafgebroken pap in zijn mond, hoe harder het kind schreeuwt te gemakkelijker het gaat, want te verder staat de mond open. Spoedig kan het overigens niet meer schreeuwen, velen worden er blauw bij door ademnood, anderen stikken als de moeder al te ruw of onoplettend is. De desalieden vinden 't erg dom.... van het kind: botjah di thoelang ko matie! Hoe is 't mogelijk dat een kind sterft als het juist eten krijgt [1]).

Ik zal niet doorgaan met dergelijke citaten, die men naar willekeur zou kunnen vermenigvuldigen. Ik vrees slechts dat men, het bovenstaande lezende, zou kunnen vragen: „Denkt hij dan in 't geheel niet." Wel zeker denkt

---

1) Een ander voorbeeld geeft Brumund: op elk Javaansch erf is eene put, altijd zonder muurtje of omheining, menig kind is daar reeds ingerold en verdronken, maar in hun onnadenkendheid en zorgeloosheid komen zij er toch niet toe die putten te omheinen.

hij, dat toonen zijn spreekwoorden, zijn zegswijzen, dat toonen de bedienden, die zoo dikwijls raad weten voor huislijke dingen waar de Europeaan zich niet meer weet te helpen. Maar al dit denken is praktisch denken, volkomen materialistisch denken, het is een denken om een defekt aan het paardetuig met een touwtje, een spijker, een stuk rottang weer op te knappen, zoodat het wagentje weer loopen kan, om uit eenige takken met wat gras op de eenvoudigste en snelste manier een huisje te bouwen, of ook, en nu klimmen wij reeds hooger, om een leugen te verzinnen, om den baas te bedriegen, om te bedenken met welke woorden men vleien kan. In alle zulke dingen denkt hij, maar hij denkt niet na om de oorzaak van het waargenomene te weten, als deze niet direct voor de hand ligt; hij denkt niet om hierdoor van vele geobserveerde feiten te besluiten tot eene algemeene oorzaak, het is het diepere nadenken dat ontbreekt. En deze denktraagheid is ten deele een gevolg van het afmattende klimaat, ten deele van gebrek aan ontwikkeling, ten deele van de slaafsche onderworpenheid, waaronder hij eeuwen lang gehouden werd. Hij denkt daarom liever in 't geheel niet meer tegenover meerderen uit beleefdheid en slaafsche onderworpenheid en dan is zijn eenige antwoord op alles „inggeh, inggeh", welk woord men liever met „uw dienaar" dan met „ja" vertalen moest.

Die geringe ontwikkeling van zijn denkvermogen toont zich ook in de vormen, waarin zich de krankzinnigheid bij hem vertoont. Volgens Dr. VAN BRERO is de meest voorkomende vorm der krankzinnigheid de acute amentie, een losser worden der psychische associaties, gepaard met veel-bewegelijkheid. Zij kan plotseling genezen of in dementie eindigen.

Hoe uit zich nu deze amentie. Wel in kleeren verscheuren, alles bevuilen, dansen, springen, schreeuwen, verder vooral in vagabondeeren, soms in moordlust en wartaal praten. Deze amentie is naar mijn overtuiging in zeer vele gevallen een gevolg van zijne suggestibiliteit, waarvan door animistische deskundigen of doekoens, goeroes en anderen misbruik is gemaakt. De krankzinnigheid is dus een gesuggereerde. Hoe zij gesuggereerd kan worden hebben wij boven gezien. Maar even dikwijls berust zij op autosuggestie, die sneller invloed krijgt op het door koortsen verhitte lichaam, en daarom is naar mijne meening de malaria een der eerste oorzaken van krankzinnigheid onder Javanen. Deze wordt tevens opgewekt door de overtuiging, dat de koorts door een geest werd toegebracht, wiens toorn men door eigen onnadenkendheid heeft opgewekt, en dus krijgen wij het trits: koorts, personificatie van die koorts en eigen schuldgevoel of melancholische depressie. Op dien bodem ontluikt de krankzinnigheid, de amentia.

Alle meer gecompliceerde vormen van krankzinnigheid komen zelden voor, zooals grootheidswaanzin; toonen zij zich wel, dan in geheel kinderlijke vormen. De Paranoiker weet zijn waandenkbeelden niet logisch door te voeren, terwijl de Europeesche Paranoiker ons dikwijls in verbazing zet door zijn logische, gevatte verdediging. Hoe zou de Javaan bij geestesstoring ook dat kunnen toonen, wat hij bij normale toestanden niet bezit.

Nu de Javaan de *krankzinnigen-gestichten* niet meer vreest, en de familieleden het gemakkelijk vinden om zich van die lastige kostgangers te ontdoen, nu blijkt dat krankzinnigheid veel meer bij Javanen voorkomt dan men vroeger meende.

Er is daarmede nu wel genoeg gezegd over de geringe verstandelijke ontwikkeling van den Javaan, toch acht ik het niet overbodig nog aan te toonen hoe de opvoeding of niet opvoeding van het kind nimmer aanleiding geeft om de verstandelijke vermogens te ontwikkelen, en hoe de gevolgen daarvan zich in de praktijk uiten.

De ouders, die zelf al zoo heel weinig weten, geven zich over het algemeen niet de minste moeite om den geest van het kind te ontwikkelen, zij letten wel gaarne en met liefde op alle zijne lichamelijke eigenschappen, niet op zijne geestelijke. De moeder, die een zogend kind den ganschen dag in haar slendang draagt, rijkt het kind de borst steeds wanneer het drijnst, en zoo leert het kind reeds spoedig steeds gevolg te geven aan den eersten indruk en ontwikkelt zich de impressionist. Maar zoo gaat de opvoeding verder in dien zin, dat de kinderen doen wat zij willen; eene opvoeding in den zin, die wij Europeanen daaraan hechten, ontvangt het Javaansche kind in 't geheel niet (SCHMALHAUSEN). KRUIJT (Animisme bl. 38) spreekt te recht van de weekheid en slapheid, waarmede Indonesische ouders hun kinderen behandelen. Er bestaat hiervoor behalve gebrek aan nadenken nog een andere reden, zij durven het drijnsende, dwingende kind niet te kastijden, want door een kastijding kan de zielestof uit het kind wegloopen. Ja men ontzegt het kind ook niet gaarne dat, wat het begeert, want evenals de zielestof in de slaap het lichaam verlaat, zoo gaat de ziellestof ook daarheen, waar een hevig verlangd voorwerp is. (KRUIJT blz. 75).

Dit, en het feit dat men de gedachten van het kind niet weet te leiden, maakt vele Javaansche kinderen humeurig, dreinserig, onrustig, of ook soeserig, dof,

hangerig en zielloos (POENSEN XXI/227). En zooals POENSEN op eene andere plaats zegt (XXI/255): „Men weet het kind niet of slechts zeer gebrekkig bezig te houden, men praat niet met het kind, het zieleleven des kinds is aan zichzelf overgelaten wijl het huisgezin het niet weet bezig te houden." Het denkvermogen ontwikkelt zich, maar zonder eenigen regel, het kind leert in zijn eentoonig voortstroomend, dof en eenzelvig leven alleen denken over alles wat het in zijne kinderwereld ontmoet; het soest daarbij zoo, dat men door een desa rijdende steeds gevaar loopt honden, kinderen of kippen te overrijden. Menig desakind is dan ook de verveling op het gelaat te lezen, die, daar de eentoonige levenswijze dag aan dag wederkeert, ophoudt verveling te zijn. Dit voert tot lamlendigheid en loomheid en bijna overal tot schuwheid voor vreemden. Deze schuwheid is ook in Europa bekend bij aan zich zelf overgelaten kinderen en volwassenen. Wij zullen straks nog nader aantoonen, hoe het reeds als kind geleerde „niets doen", „zich vervelen", dat eindelijk geen vervelen meer is, maar een dof droomen, zich bij de volwassenen toont.

Vertellen de ouders dan niets aan hun kinderen? Ja, dat doen zij wel, maar wat zij vertellen is van zeer treurig gehalte, zooals POENSEN (XXXI/243) zoo juist aanwijst:

„Hier en daar, zal na een niet al te vermoeienden dag, een vader, die een gezellig man en in een goed humeur is, aanleiding vinden om wat te vertellen, het zij van wat hij dien dag merkwaardigs gezien of gehoord heeft, of over iets uit de oude doos. Dan heeft hij een verschrikkelijk verhaal omtrent ontmoetingen met tijgers of ander wild gedierte; dan weet hij allerlei

zonderlinge ontmoetingen of volbrachte reizen te verhalen; dan weet hij allerlei bijzonderheden omtrent dieren, visschen en vogelen, de pékoetoet (duivensoort) niet te vergeten, mee te deelen; en zijne verhalen omtrent spookgeschiedenissen, de werkzaamheid van geesten, en allerlei bijgeloovige dingen brengen zijn gehoor in spanning, dat hem dan door het maken van allerlei opmerkingen weer aanleiding geeft tot het op nieuw beginnen van een even interessant verhaal. Bij zulke gelegenheden ontvangen de kinderen dan leer- en zedespreuken, lessen omtrent wellevendheid, en voorschriften, die zij zich op hun ouden dag nog herinneren." (hetzelfde ook bij BRUMUND).

Door zulke verhalen begint het in zijn denken eenzaam gelaten kind zich een wereld buiten de werkelijkheid te scheppen, zich te verliezen in louter phantastische beelden zonder ziel en gedachte. Daarmede begint dan tevens de voornaamste kinderramp. Want die kleine kinderhoofdjes zijn gestadig vervuld met de vrees voor spoken en allerlei dreigende machten (LEKKERKERKER), en uit die vrees verlossen hem de ouders niet, die er immers zelf aan gelooven en zoo ontwikkelt zich reeds het boven beschreven gevoel van afhankelijkheid, dat alle ontwikkeling van individualiteit in de eerste kiem smoort.

Slechts op een ding letten de ouders bij de opvoeding, namelijk hierop, dat het kind zoo spoedig mogelijk leert zich zelf te helpen, en zoo kan men reeds kinderen van twee jaren aan het vuur zien zitten djagoeng (maïs kolven) roosteren, of zooals SCHMALHAUSEN zegt: Het Javaansche kind bezit eene handigheid boven zijne jaren. Dat de ouders deze eigenschap zoo snel mogelijk ontwikkelen, is niet zoozeer een gevolg van luiheid der ouders, maar

tevens ook een gevolg der armoede (nood gedwongen, SCHMALHAUSEN). Beide ouders moeten trachten het noodigste te vinden om de maag te vullen. Het heeft dit goede gevolg, dat de opmerkingsgave zich vroeg ontwikkelt evenals de handigheid der handen en voeten, die wij bij alle Javanen bewonderen en die hun als werklieden zoo bruikbaar maakt.

Een lezer, die niet met Java bekend is, zou hier kunnen vragen „waarom zenden zij hun kinderen niet naar school". Het antwoord kan voor de groote massa des volks kort zijn, en wel deze, dat er eenvoudig geen scholen voor hen bestaan, behalve de „langgar", de school van den dorpspriester (modin), waar men niets anders leert dan arabische lettergrepen en onbegrepen koranspreuken opdreunen, maar ook op plaatsen, waar wel betere scholen zijn (1 op 100000 inwoners SCHMALHAUSEN), bestaat er nog een geheel andere reden om de kinderen niet daarheen te zenden, zoo juist aangewezen door POENSEN (XXXI/223): „Spreek tot de ouders, die in zulke omstandigheden verkeeren, niet van eenige zorg voor de opvoeding hunner kinderen, vooral niet om hen naar school te zenden, om daar eenige nuttige kennis op te doen. Het zou immers zijn, den spot drijven met hunne ellende! De jongens moeten zoo spoedig mogelijk wat zien te verdienen: de meisjes moeten ook al meewerken in den tuin of op het veld; of door het oppassen van jongere kinderen, de moeder in de gelegenheid stellen, eten te zoeken; alles dringt om te zorgen, dat men niet van honger sterft, en iedere hoogere aspiratie is voor goed onmogelijk geworden." — „De belastingen moeten in geld worden voldaan", schrijft SCHMALHAUSEN, „en zoodoende draaien de gedachten van den Javaan steeds om dat eene punt: „Hoe kom ik aan contanten"."

Maar ook bij de meer gegoede klasse leeft het kind een leven voor zich zelf, in zielseenzaamheid en geslotenheid, daarvan getuigde een de nederlandsche taal schrijvende Javaan in „Het onderwijs" (overgenomen in „Neerlandia" 1901, blz. 121). Het Javaansche kind, komende op een europeesche school, is zoo stil en teruggetrokken. Waarom? Niet omdat het bang is voor den onderwijzer of de europeesche schoolmakkers, maar „omdat het nog te veel de gevolgen ondervindt van de huiselijke opvoeding. De Javaansche jongen is bij grooten en aanzienlijken over het algemeen te veel gedrukt onder de wetten der tata-krama, en gewoon daardoor in bedwang gehouden te worden."

En wat is het gevolg van die gedachtenarme jaren der kindsheid, van dit zich leeren te vervelen tot het geen vervelen meer is? Wel, dat de inlander zich nooit verveelt, maar uren en uren niets kan doen, wachten of overal in slaap vallen. Gansche dagen en nachten zit hij te luisteren naar gamelan- of wajangvertooningen. „Wat zij doen, hetzij zij werken of rusten of op een gastmaal vereenigd zijn, zij doen alles liefst zwijgende, uren lang kunnen zij daar als beelden nederzitten, en zij hebben zich niet verveeld. Zijn zij zulke diepe denkers, zoo ernstig van karakter? Neen, het is hunne geringe ontwikkeling, zij denken, zij gevoelen niet, althans zeer weinig; waarover zouden zij dan spreken, hoe zich onderling vermaken bij spel of dans of zang? Zij doen nog zoo weinig meer dan eten en drinken, dan slapen en lijdelijk het werk verrichten, dat van hen geëischt wordt. Zoo zijn ze helaas! en niet anders. 't Is waarlijk meer dan tijd om hen wakker te schudden. Zij hebben waarlijk lang genoeg geslapen." (Brumund, Tijdschr. v. N. I. 1858, II, blz. 257). Zeer teeken-

achtig is ook de volgende schets van het karakter van den Javaan door STOLL.

„Na volbrachten arbeid kalm thuis zitten uitrusten, zijn karbouwen bewonderen, naar zijn berkoetoet of derkoekoe luisteren, als hij er een bezit, zich door moeder de vrouw de stram gewerkte ledematen laten masseeren, of de ongewenschte zich hardnekkig aan zijn hoofdhuid en langen haardos vastzettende kleine plaaggeesten laten vangen en tusschen de tanden of duimnagels verpletteren of knippen, „mein Liebchen, was wilst Du noch mehr".

Het is juist de laatstgenoemde, geliefde bezigheid, die ons Europeanen telkens aan een apenkooi doet denken. Heeft hij genoeg verdiend om eenigen tijd zonder zorg te kunnen leven, dan brengt hij gaarne eenige dagen op deze wijze door, en zit er meer in hem, dan kan hij er ook werklijk bij philosopheeren „dasaring hatiné dèwé" zooals hij het noemt, den grond van het eigen hart onderzoeken, zijne gedachten op het zeef leggen.

Gaat hij daarmede verder door, verdiept hij zich in bespiegelingen, die boven aardsche behoeften gaan, dan, en dit is het natuurlijk gevolg van zijn alles overheerschend gevoel der afhankelijkheid, dan brengt het hem toch niet verder dan tot een soort determinisme, of eindelijk tot de leer van het „niet zijn", de vernietiging van eigen ik, het denken zonder gedachte. (Vergl. HARTHOORN, blz. 216—219, de ilmoe péling en ilmoe banjoe bening).

Verder komt hij niet met zijn denken of suffen, nooit brengt het hem er toe de oorzaak der verschijnselen na te speuren, die hij om zich heen ziet.

Dit houde men bij de beoordeeling van den Javaan

steeds in het oog, dat bij hem op zeldzame wijze en tot zeldzame hoogte is ontwikkeld de gave om op te merken, om alles te leeren wat men met de oogen van een ander kan afzien en daarnaast een uitmuntende handigheid van handen en voeten, en anderzijds een uiterst gebrekkige ontwikkeling van het denkvermogen [1]). Dit komt zoo goed uit als men let op onze huisbedienden: een Javaansch meisje, een Javaansche jongen, die nimmer iets anders zagen dan het armoedige milieu hunner ouderlijke hut, zullen zich in weinige maanden geheel aanpassen aan het leven in een gecompliceerde europeesche huishouding. Het meisje zal vlug leeren naaien of koken, de jongen onze meubels schoon houden, aan tafel bedienen en dergelijke meer, even vlug zal hij leeren paarden mennen, koeien melken of verder de verzorging van dieren. Op deze opmerkingsgave berust hun bruikbaarheid in het bouwvak, in fabrieken, ja overal, waar men handenarbeid noodig heeft, de Javaan is par droit de naissance een skilled labourer, zonder eenig onderwijs. Plaats een nog ongeoefenden Javaan onder geoefende werklieden, dan kunt gij er zeker van zijn dat zijne oudere collegas hem niets zullen leeren, dat hij ook niet om aanwijzing of raad zal vragen. De ouderen vinden vragen lastig en vervelend. Trouwens wat zij doen kunnen zij ook moeielijk uitleg-

---

1) „Dus geestelijke opvoeding ontvangt noch de Javaansche jongen, noch het Javaansche meisje. Dit gemis wordt echter door de natuur eenigszins vergoed door een buitengewone handigheid en navolgingstalent en door de toestanden, die de Javaansche jeugd dwingen reeds spoedig op eigen beenen te staan. Zonder dat er van eigenlijk gezegd huisonderwijs sprake is, leeren de kinderen wat de ouders of buren kennen (SCHMALHAUSEN)."

gen, zij weten het waarom niet, en de ongeoefende durft niet te vragen, want hij is bang uitgelachen te worden en dat kan geen Javaan verdragen. Hij knutselt dus zoo'n beetje, brengt materialen aan en kijkt rond, zonder over het waarom te denken, maar om te leeren naapen de bewegingen der anderen, en getrouw nabootsende zal hij in zeer korten tijd een zeer bruikbaar werkman worden, te bruikbaarder in veler oogen omdat hij niet eigenwijs is, niet eigenwijs kan zijn. Met de grootste gelijkmatigheid werkt hij nu voort, want nu is alles „sleurwerk" geworden en daarvan houdt de Javaan (STOLL, blz. 150), „zielsveel", want sleur eischt geen denken.

Sprekende over deze eigenschap der Javanen, ontmoette ik meermalen tegenspraak, men verklaarde mij herhaaldelijk opgemerkt te hebben, dat Javanen wel denken bij hun werk, maar al dit denken is te herleiden tot datgene, wat BOEKA (Een Koffieopziener, blz. 38) noemt „de kinderlijke eigenschap der inlanders van uit te munten in vindingrijkheid, om door allerlei knoeierijen zich het werk iets gemakkelijker te maken", en daarom zal ik er ook maar niet langer bij stilstaan.

Men verwondert zich er in Europa wel eens over dat de europeesche families zooveel dienstpersoneel hebben, ook de minder gegoeden. Ook dit is een gevolg der denkluiheid, van den tegenzin tegen denken. Men wil slechts één soort werk doen, liefst alle dag hetzelfde, en dan is men tevreden bij een minimum loon. Denk nooit op Java dat gij door hooger loon meer kunt eischen van den man, denk nooit dat 3 bedienden à *f* 10 in de maand evenveel kunnen of zullen werken als 5 à *f* 6. Die 3 à *f* 10 zullen niet lang bij u blijven, terwijl de 5 à *f* 6 zich tevreden bij u zullen gevoelen

en hooger loon elders bij meerder werk zullen terugwijzen. En alles om dezelfde reden.

Meerder werk in een huishouden is verschillend soort werk, en verschillend soort werk eischt dat men zijn denkvermogen op verschillende dingen achtereenvolgens vestigt, en dat hindert hem, doet hem als het ware pijn, wat hij dan op zijne wijze uitdrukt door te zeggen: ik ben er niet tevreden, niet naar mijn zin. Wel wil hij harder werken voor meer geld, graag zelfs, als hij om een of andere reden naar geld verlangt, maar dan moet het steeds eenzelfde soort werk zijn [1]). Lui is de Javaan niet, maar daarop zal ik hier niet nader ingaan.

Wij keeren van deze skilled labourers weder terug tot den desaman, wiens gedachten nooit buiten de desa gaan of verder dan de meest nabijzijnde pasarplaats. Voor vele meisjes en vrouwen is dit werklijk de grens hun leven lang (SCHMALHAUSEN, POENSEN), mannen komen nog wel eens verder. Hun gedachten blijven in dit beperkte kringetje steeds vervuld met de zorg voor het dagelijksch brood of, wat nog veel erger is, voor de belastingen, verder met alle hunne bijgeloovige denkbeelden, de prophylactische maatregelen om ziekte te voorkomen. Men kan er zich als Europeaan nauwelijks in verplaatsen hoe uiterst beperkt de gedachtenhorizont van zulke lieden is. Zoo men dit in 't oog houdt, dan zal ook een Europeaan kunnen begrijpen, hoe ten opzichte der verstandelijke ontwikkeling het reeds een goede

1) Hetzelfde wat hier van de huisbedienden werd gezegd, geldt ook van de inlandsche hoofden, daarom verdiende de welbekende reorganisatie ook de vrij algemeene afkeuring. Welke gevolgen zij had voor de ambtenaren, werd vroeger door mij aangetoond, Vragen des Tijds, September 1903: „Ervaringen van een indisch geneesheer".

leerschool genoemd mag worden, indien zulk een desaman om de een of andere reden in de gevangenis dwaalt, waar hij tal van andere menschen ontmoet, iets van de maleische taal leert, zelfs menschen van de buitenbezittingen leert kennen, Atjehneezen, die hem vertellen van den zoo lang volgehouden strijd tegen de regeering, hem vertellen van andere eilanden, van stoomschepen, van kanonnen en soldaten. Houdt gij in 't oog hoe dit zijne gedachten doet toenemen, dan zullen u vijf dingen begrijpelijk worden: 1°. dat de gevangene niets liever wil dan als kettingganger gezonden worden naar de buitenbezittingen; 2°. dat hij door dit reizen en ontmoeten van allerlei soort lieden een verstandelijke ontwikkeling verkrijgt, die hem ver boven zijn familieleden in de desa plaatst [1]); 3°. dat hij teruggekeerd in de desa een man van gewicht is, die wellicht tot dorpshoofd zal worden gekozen, hetzij omdat men tegen hem opziet, hetzij omdat men voor zulk een man bang is; 4°. zal het iedereen duidelijk zijn dat gevangenisstraf geen straf voor een inlander is, want al wordt hij niet weggezonden naar buiten, zoo kent hij gedurende dien tijd toch ook geen zorg voor zijn voedsel, en de verveling telt hij niet, die heeft hij als kind genoeg leeren kennen om die niet meer te voelen; 5°. wordt hierdoor ook duidelijk, waarom de industrie, de kleinhandel, zoover die op eenigszins grootere schaal beoefend wordt, in handen van hadjis is.

De hadji verkreeg evenals de kettingganger door zijne reis een uitbreiding van zijn gedachtenhorizont, die hem ver stelt boven de desabevolking der orang tani [2]).

---

1) Boeka, Een koffieopziener, blz. 181.

2) „Zoodra in het algemeen (Poensen, XXVI / 23), gesproken, de

Het slagen van den kettingganger heeft men wel toegeschreven aan de immoraliteit der bevolking, het niet kennen van de infamie der straf, de afwezigheid van gemeenschapsgevoel, dat het goede looft en het kwade veroordeelt, maar dit is even onjuist als het slagen van den hadji toe te schrijven aan den invloed, dien de nimbus van godsdienst „de tulband" hem geeft. Neen, de dief en de moordenaar en de hadji toonden reeds door te worden wat zij zijn meer individualiteit te bezitten dan hunne omgeving, en die werd verhoogd door de ondervinding, de levenswijsheid opgedaan op reizen en deze verklaren hun later succes in de maatschappij. — De Javaansche dief en moordenaar is niet een inferieur soort mensch als in Europa, (geen geboren misdadiger), dat toont genoegzaam het dikwijls zoo bewonderenswaardige gedrag der kettinggangers in onze oorlogen; dat zal menig Europeaan U bevestigen, die zijn dienstpersoneel als het ware uit de gevangenis haalde. Mijne beste, trouwste bedienden hadden in de gevangenis ge-

---

gewone inlander de grenzen van een niet veel beteekenenden kleinhandel overschrijdt is hij, meer of minder spoedig, een verloren man. Hij is te weinig ontwikkeld, bezit te veel beuzel- en treuzelgeest. Een reis als bedevaartganger kan hem daar wel eens voor een deel van verlossen en daarbij zijn blik verruimen. Dan wordt hij later vaak gekenmerkt door eene groote mate van slimheid en afstootende geslotenheid, die hij voor een groot deel door zijn verkeer in de menschenwereld buiten Java zich heeft eigen gemaakt. Hetgeen hij daar omtrent het doen en laten der menschen in het algemeen, heeft gezien en gehoord, heeft hem eene mate van menschenkennis bezorgd, die in hem eene eigenaardige onafhankelijkheid, zelfstandigheid en zelfvertrouwen, die soms in vrijpostigheid en brutaliteit ontaarden, doen ontwikkelen, waardoor hij al spoedig blijkt de meerdere van zijn vroegere gelijken te zijn geworden."

zeten. Want dit is het voornaamste: dat onder den invloed van het reizen, door het gerukt worden uit de oude omgeving de man losser wordt van zijn animistische denkbeelden, van het gevoel der afhankelijkheid, waarin deze hem houden. POENSEN getuigt dan ook terecht dat de hadjis, de santris, de bangsô poetihan redelijk en zedelijk hooger staan dan de echte desaman, de bangsô abangan (XXXI blz. 252—254). In 't kort, alles wat den man onttrekt aan zijn animisme ontwikkelt hem in alle opzichten.

Daarmede is tevens het doel aangewezen, dat wij bereiken moeten. Dit doelwit hebben wij gevonden door te letten op zijn zieleleven, door waar te nemen de voor elkeen zichtbare verschijnselen.

Zien wij nu het doel duidelijk voor ons en is de goede wil bij ons aanwezig dan moet er ook een weg gevonden kunnen worden. Waarlijk zij hebben lang genoeg geslapen.

II.

Hoe verrijken wij het zieleleven van den Javaan?

Ja, die ontwikkeling van den Javaan is de grootste puzzle voor den Europeaan, omdat het hem zoo moeilijk valt om zich in te denken in het zieleleven van den Javaan. Als wij hem ontwikkelen willen, dan denken wij steeds aan onze lagere scholen, en wij zouden den Javaan willen ontwikkelen door hem lezen en schrijven te leeren als onze kinderen doen, en daarover zullen wij nu eens het oordeel van goede Javanenkenners hooren. Wij citeerden in de eerste verhandeling reeds de woorden van POENSEN, die het verlangen om alle kinderen naar school te zenden noemde „den spot drijven met hunne ellende" en ook STOLL schrijft: „Een groot bezwaar om ooit onderwijs meer algemeen te maken is, dat de kinderen bij den arbeid, speciaal karbouwen hoeden niet gemist kunnen worden," verschillende schrijvers toonden aan dat het ook den modin de grootste moeite kost de kinderen naar de langgar te krijgen en hiervoor uren moet kiezen, die met een geregeld onderwijs in onzen zin niet in overeenstemming te brengen zijn. Maar het voornaamste is dat de Javaan ook geen behoefte heeft aan lezen en schrijven. Van zijn standpunt redeneert de orang tani (landman) aldus (STOLL blz. 166):

„Waarvoor zou ik lezen en schrijven geleerd hebben, al had ik daarvoor in mijn jeugd tijd en gelegenheid gehad? Ik heb veel respect voor de menschen, die deze zaken meester zijn, maar voor mij persoonlijk vind ik de kunst geheel overbodig. Zou mijn padie er beter door slagen; zouden mijn karbouwen er sterker en grooter door worden, zouden mijn vrouw en kinderen er minder om eten? — toch niet! dus waarvoor mijn hoofd te breken met zaken, die mij van geen nut zijn!"

CRAANDIJK: (Het Nederl. Zendinggen. 2e druk 1869 blz. 181) schreef: „Op de sawas en in de koffietuinen, op de pedattikar, of onder den draagstok heeft de Javaan geen kennis noodig en, weet hij zelf van lezen of schrijven niets, waarom zou hij zijne kinderen ter schole zenden, zijne kinderen, die hij — en dit is weder een vloek van het Javaansche volksleven — zoo goed en zoo vroeg op den akker, bij het weefgetouw vooral achter de buffels gebruiken kan? Richt scholen op en onderstel dat gij leerlingen krijgt, wat hebben zij aan het geleerde? Wat hebben zij te schrijven, te rekenen? Wat zullen zij lezen?" Met ernst waarschuwde NEURDENBURG (XIV blz. 143) tegen de „westersche schrijf- en cijferschool" en CRAANDIJK (l. c.) zegt: „zeker is onze gewone lagere of middelbare school voor den Javaan een onding," en NIEMAN (POENSEN XIV bl. 166) maakte reeds de juiste opmerking: dat de algemeene verbreiding der kennis van lezen en schrijven op de Sandwicheilanden ongelukkigerwijze het volk niet veel vooruit had doen gaan. En wat denkt de orang tani van zijn zoon, dien hij in de gelegenheid stelde de school te bezoeken: „Hij houdt niet van die cigarettenrookende jongens, zij zijn hem veel te pinter, en zij

bezitten eene wereldkennis, die niet de zijne is; de geaardheid der jongens wordt hem te vreemd voor de desa, vooral als daar nog de ambitie voor „een baantje" bij komt. En de vader gevoelt zich gelukkig als de jongen maar weer thuis is, en bij en met hem wil werken (POENSEN XI blz. 246)." Ja! ons onderwijs kweekt zulke baantjesjagers, die zich te goed achten voor het werk in het ouderlijk huis, zij worden betweters en waanwijzen en hierdoor tevens zedelijk bedorven. Men kan de kinderen wel veel leeren (opstoomen), maar ze blijven kinderen van het gezin, dat zijn natuurlijke rechten handhaaft en het geleerde, dat niet met het huisgezin strookt, weer wegvaagt. Men bedenke toch steeds dat de meeste leerlingen weer landbouwers moeten worden, de meisjes alleen voor het huishouden bestemd zijn.

Zeg toch niet: de Javaan moet toch kunnen rekenen, want hij kan rekenen. Zie, die waronghoudster, die tientallen klanten heeft; velen staan bij haar in de schuld, een schuld die dikwijls grooter en grooter wordt en toch zal zij zich nimmer vergissen, zij weet precies hoe groot de schuld van elk een is. Of let op de karrevoerders, die het suikerriet aanrijden uit de riettuinen, zij worden betaald naar de hoeveelheid riet, die zij aangebracht hebben. Elke karrevracht wordt dus aan de weegbrug gewogen, de weegbrug-employé schrijft het op, en alle karrevrachten worden later opgeteld; maar denk nu niet dat gij dien karrevoerder bedotten kunt, of vergis U niet bij het optellen, want elke karrevoerder weet precies hoe groot het totaalgewicht aller door hem aangereden vrachten is. Of hij nu rekent met boontjes, steentjes of kerven, dat doet er niet toe, hij weet het, en zal wellicht, den met potlood

of pen gewapenden weegbrug-employé beschaamd maken, als deze zich vergist heeft.

Zal men mij nu antwoorden „maar vele der boven door U aangehaalde getuigen zijn zendelingen, en de zendelingen richten zelf overal scholen op, waar lezen en schrijven geleerd wordt." Dit argument is weinig geschikt mij te weerleggen, want de zendelingen brengen eerst of tevens het christendom aan de volwassenen, aan de ouders der kinderen; door het christendom ontrukken zij hun aan het animisme, hebben hun reeds hierdoor ontnomen het drukkende gevoel der afhankelijkheid, hebben hun gegeven een begin van individualiteit, hun verstand geopend voor de gedachte om van het bijzondere te sluiten op het algemeene, of zoo als KRUIJT schreef. (De Inlander en de zending. 1907 bl. 79): „De zending leert aan deze menschen, dat de God der Christenen niet staat naast de goden der heidenen, maar dat God de God is van alle menschen. En wanneer de Toradja dit heeft aangenomen, bepalen zijne gedachten zich niet meer tot zijn eigen dorp, tot zijne gemeenschap, tot zijne broederschap, maar dan ziet hij ook in andere stammen, in ons Hollanders medemenschen, die één God dienen." Wie daarop niet let, maar slechts op de uiterlijke vormen, die heeft zeker, zooals KRUIJT zegt „geen denkbeeld van de omwenteling die in de ziel van den heiden heeft plaats gehad." Zie! hebt ge reeds deze ontwikkeling aan de menschen gegeven, laat dan hun kinderen ook vrij een lagere school bezoeken, zij past in dat milieu, maar niet in dat van de groote massa der animistische bevolking van Java, daar zijn zij als een vlag op een modderschuit.

Een goed pendant der woorden van KRUIJT zijn die van een Javaan (zie boven blz. 56), die een Europeesche op-

leiding had genoten en schreef: „Ingrijpend werkt de invloed van het Europeesch onderwijs op het karakter van den Javaan en brengt een heele revolutie in hem te weeg. Hij is het afgetrokken wezentje niet meer. Spraakzaamheid en leeslust zijn bij hem waar te nemen. En waar het Nederlandsch onderwijs bij het aanzienlijke element der bevolking meer doorgedrongen is, neemt de omgang der familieleden onderling een meer losser karakter aan en vrouwen voegen zich bij het gezelschap om zich in het discours te mengen." Maar wij kunnen helaas niet aan alle inlanders het christendom brengen, dat ons vrij maakte van het animisme en evenmin alle Javaansche kinderen te gelijk met Europeesche kinderen opleiden [1]). Vooreerst blijven dezen dus uitzondering, zeer, zeer groote uitzonderingen zelfs onder de millioenen bewoners van Java, vormende evenwel in twee verschillende richtingen de elite der bevolking. Onder dezen staat eene andere klasse van lieden, die lezen en schrijven kunnen, het zij de Javaansche of de Maleische taal of beide, of die zooals vele ambtenaren ook met eenige moeite de Nederlandsche taal verstaan. Ik breng dezen allen te samen in een groep, al is mij bekend dat de meeste Europeanen op Java een Javaan, die een in de Hollandsche taal gevoerd gesprek volgen kan, veel hooger stellen dan iemand, die alleen de Javaansche taal heeft leeren lezen. Mijns inziens ten onrechte.

---

1) Het is mijn bedoeling niet om met deze woorden propaganda te maken voor een dergelijke vereuropeaniseering van den inlander, want ik voel zeer wel al de bezwaren hier tegen ingebracht door Boeka (Indische Gids 1904, De hoofden op Java) of Joessoef (Tijdschrift B. B. XXII bl. 90 1902) en anderen, ik wilde hier slechts aanwijzen dat wij ook langs dezen weg het zieleleven ontwikkelen, daarlatende of dit de meest gewenschte weg is.

Eenige kennis van een of meerdere talen verandert den Javaan weinig, want hij begon die talen eerst te leeren toen hij bijv. op de hoofdenschool kwam en hij was al den voorafgaanden tijd gebleven onder den invloed van zijn huisgezin, zijner Javaansche makkers, en hij blijft daaronder ook gedurende zijn schooljaren. Zulk een kind blijft een animist of een mahommedaan, al leerde het later de Nederlandsche taal, onder hen treft men dan ook hoogst zelden een, die die taal onderhoudt [1]) of veel leest. Slechts daar, waar de Nederlandsche taal geleerd werd van het eerste jaar van schoolbezoek af en geleerd werd door of bij een gestadigen omgang met Europeesche kinderen, zal die taal haar ontwikkelenden invloed doen gelden en daarom plaatste ik zulke kinderen met de christenen in de eerste klasse, en ik meen er niet genoeg den nadruk op te kunnen leggen: dat niet de hoeveelheid schoolkennis de hoogere ontwikkeling van den Javaan aanwijst, maar het losgemaakt zijn van het animisme, het vrij geworden zijn van het gevoel der afhankelijkheid, de ontwikkeling tot individualiteit, in 't kort wat wij ook noemen de ontwikkeling van het karakter.

Na deze preciseering keeren wij terug tot onze tweede klasse, die slechts dit gemeenzaam heeft voor alle hare leden dat allen lezen kunnen, waardoor men over een machtig hulpmiddel tot ontwikkeling beschikt; zij is veel grooter dan velen wel denken. Voor deze klasse

1) Ten opzichte van deze kwestie verdient het artikel van D. I. Hulshof Pol „Eenige op- en aanmerkingen over het geven van onderwijs in de Ned. taal aan inlanders", ter lezing te worden aanbevolen. Ind. Gids 1903, XXV, II. Uit het bovenstaande blijkt wel genoegzaam dat ik niets verwacht van de cursussen, thans op vele plaatsen ingevoerd, waar de Nederlandsche taal geleerd of verder ontwikkeld wordt.

heeft ABDUL RIVAI den juisten weg ter verdere ontwikkeling aangewezen toen hij ongeveer het volgende schreef (zie boven bl. 24): „Zeker lezen, veel lezen moeten zij, maar dan moet ook gezorgd worden dat er boeken, nuttige boeken zijn geschreven in hun ware taal. Geen boeken, waarin alleen fabelen en verdichtselen staan als de vertellingen van „duizend en een nacht", of eentoonige verhalen als de reis van Abdullah bin Abdulkadir, noch boeken geschreven in het arabisch of hollandsch-maleisch, maar nuttige en leerzame boeken, die den inlander tot denken, opmerken drijven, boeken over populaire natuurkennis, exacte wetenschappen, volkenkunde, vooral die van Nederland, geschreven in de taal, die door hem dagelijks gesproken en gebruikt wordt in zijne Pantoens en Sjairs. Mochten de taalgeleerden toch eindelijk eens ophouden met hunne nuttelooze twisten over „perfectieve en imperfectieve handeling van het werkwoord in de maleische taal en andere hoogst geleerde vraagstukken meer, maar hun tijd besteden om nuttige boeken te schrijven voor den inlander."

Deze wenschen van ABDUL RIVAI hebben mijn volkomene instemming, alleen tastte hij mis toen hij aan de taalgeleerden wilde opdragen zulke boeken te schrijven. Wie zulke boeken schrijven wil moet in de eerste plaats den Javaan kennen, zijn psyché doorgrond hebben, om werkelijk voor hun nuttige boeken te kunnen schrijven. Onze taalgeleerden evenwel leven in het Budhisme door de gestadige bestudeering der Javaansche oudheden, maar niet in het midden van het thans levende volk [1]). BRANDES was een groot man, een ge-

1) Het is een algemeen verspreide meening (onlangs nog uitgesproken door Prof. KERN in een kleine polemiek in de Nieuwe Rotterdammer,

leerde van zeldzame scherpzinnigheid, met een op zijn terrein nagenoeg onbegrensd weten, een man verder begaafd met kunstgevoel, met een fijne opmerkingsgave, een zeldzaam combinatievermogen, en toch zou ik niet durven verzekeren dat BRANDES in staat geweest zou zijn om populaire wetenschap te schrijven voor den inlander. Wel zoude iemand als ABDUL RIVAI de opmerking mogen maken: „Gij regeering van Nederlandsch Indië en van Nederland besteedt honderdduizenden elk jaar voor geleerde taalstudiën, voor het onderhoud der oudheden, voor ethnologische musea, voor wetenschappelijke natuurkundige onderzoekingen, gij subsidieert allerlei vereenigingen, die in deze richting werkzaam zijn, maar het komt alles slechts ten goede aan de Nederlandsche wetenschap, aan de Nederlandsche geleerden. Waar zijn de gelden besteed om populaire wetenschap, om algemeene kennis te verspreiden onder de alphabeten uwer bruine onderdanen." En nu weet ik wel dat zoo een lid der Tweede Kamer zich eens wilde opwerpen om deze vraag te stellen aan den Minister van Koloniën, dat die dan antwoorden zou met de fondslijst van werken verkrijgbaar bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid, en deze zoude dan dienen als bewijs dat er wel iets geschiedt. Maar

---

Mei 1907) dat men, om een volk te leeren kennen, diens taal moet spreken. Nu is het kennen der taal wel een machtig hulpmiddel om de ziel van het volk te doorgronden, toch kan men ook zonder dit slagen, en verder mag men vooral de regel niet omkeeren: dat wie de taal kent ook het volk kent. Om het zieleleven van een volk te leeren kennen is in de eerste plaats iets anders noodig, wat ik vooreerst slechts wil omschrijven met „fijne voelhorens" zooals AUGUSTA DE WIT die toonde te bezitten, toen zij zonder de taal te kennen een boek schreef als „De godin die wacht".

och arme! bezie dan die lijst toch iets nader en gij vindt er in de eerste plaats en bijna uitsluitend Maleische lectuur weinig Javaansche, verder van die verhalen als bovengenoemd van Abdullah bin Abdulkadir of leerboekjes zoo dor en droog of onbegrijpelijk zonder nadere verklaring, dat ook onze boerenjongen ze niet lezen zou; werkelijke lectuur, ontwikkelende lectuur, aangenaam tegelijk vindt gij er niet in.

Nu geef ik toe dat het allesbehalve gemakkelijk is om zulke boeken te schrijven, geen wetenschappelijk werk heeft mij ooit zooveel moeite gekost, als het vinden eener goede methode om Javanen, die niet meer geleerd hadden dan lezen en schrijven, een begrip te geven van onze geneeskunde, die zij op hunne landgenooten zouden kunnen toepassen. Is men daar dan eindelijk in geslaagd, zooals de verkregen praktische resultaten toonen, dan komt men voor een ander bezwaar. Want zulk een op deze basis geschreven leerboek komt nu in handen van geleerde deskundigen in Batavia, die het moeten beoordeelen, alvorens het ter 's Landsdrukkerij uitgegeven mag worden, en die vinden dan natuurlijk zooveel strijdigs met de wetenschap der europeesch-geneeskundige leerboeken, kunnen zich daarbij geen voorstelling er van vormen waarom hier opzettelijk iets werd weggelaten, daar iets opzettelijk onjuist weergegeven, dat zulk een werk ten eenenmale veroordeeld wordt. Zeker, gemeten met den maatstaf der europeesche wetenschap, verdiende het ook ten volle die veroordeeling, maar wij hebben hier een geheel anderen noodig, een die rekening houdt met de gebrekkige ontwikkeling van het volk. Dan heeft men geen bezwaar meer tegen verklaringen, die al zijn zij niet volkomen juist, toch den Javaan nader bren-

gen tot onze wetenschap. Handelen wij europeesche ouders anders met onze kinderen? Maar die maatstaf is er een, die tot heden onbekend was. Wilt ge voor Javanen een werk laten schrijven over natuurkunde, laat dit dan liever niet schrijven door een natuurkundige, maar door een moeder, die daarin weergeeft de indrukken, die zij op school en in het leven gekregen heeft, juiste en verkeerde dat doet er niet toe, door een moeder, die weet hoe men met kinderen spreken moet. Of ook wel door een natuurkundige, maar een, die nog kinderlijk genoeg van hart is om zich te kunnen verplaatsen op het standpunt van een, die niets weet. In de eerste plaats zoude ik daarom ook wenschen, dat zulke boeken geschreven werden door Javanen voor Javanen en vooral in hun eigen taal, hetgeen ook dit voordeel heeft, dat er dan niet zoo veel geleerde deskundigen zijn, die ze afkeuren kunnen, want over 't algemeen kennen die de Javaansche taal niet.

De regeering van Nederlandsch-Indië heeft gemeend tot de ontwikkeling der inlanders mee te kunnen werken door de Bintang hindia te steunen. Ook ik heb deze dwaze meening een tijd lang gedeeld, en de administratie van genoemd weekblad zou kunnen getuigen dat ik van begin af aan op dit blad geabonneerd was, niet om het zelf te lezen, maar omdat ik het mijn leerlingen ter lezing gaf. Helaas moest ik toen opmerken dat zij alleen de plaatjes bekeken of uitknipten, maar den text niet lazen. Waarom niet? Wel zij gaven mij hetzelfde antwoord dat ik van tal van inlandsche ambtenaren ontving, „wij verstaan het maleisch van dat blad niet, het is ons te moeielijk". De Bintang hindia heeft weer te geleerd willen zijn, te zuiver in taal, hield buitendien rekening met de bewoners der

buitenbezittingen, die van Riouw en Sumatra, en het gevolg was dat zij onbruikbaar werd voor de meerderheid der lezende bevolking op Java, geheel daargelaten dat zij diegenen niet bereikte, die slechts de Javaansche taal lezen kunnen. Daarbij kwam toen nog de fout der gedwongen aboneering. Waarom dwingt gij de lui vroeg ik den regent. „Wel natuurlijk" antwoordde deze „de regeering heeft den wensch uitgesproken dat de ambtenaren de Bintang hindia lezen zullen, een wensch der regeering is in mijn oog een bevel in beleefden vorm, zij moeten zich dus allen aboneeren." Het blad voer er wel bij; maar heeft men ook bedacht dat het abonnement, hoe gering ook, menigeen bezwaart, die *f* 15 tot *f* 30 salaris heeft en daarnaast een groot gezin? Heeft men bedacht dat de gedwongen aboneering weder de, zooals STOLL het noemt (bl. 174), tot tweede natuur gewordene achterdocht der Javanen opwekte, die direct opvlamt zoo iets een officieel cachet draagt [1]).

Prof. C. SNOUCK HURGRONJE schreef in de Nieuwe Rotterdamsche courant van 14 en 16 Oktober 1886 (XXXI/41) een artikel over SÈJJID OTHMAN IBN JAHJA en noemde hem een Arabisch bondgenoot der Neder-

---

1) Met het hier over de Bintang Hindia geschrevene wordt natuurlijk geenszins bedoeld het nut van dit blad te ontkennen. Maar ik meen dat dit in de eerste plaats gezocht moet worden op de buitenbezittingen en verder bij eèn zeer kleine groep menschen op Java.

Het is ieder mensch eigen gaarne spoedig resultaten te willen zien van zijn werk, en wie dien wensch in onze kolonien koestert roept dan gaarne den machtigen steun der regeering in. Voor die fout moet ernstig gewaarschuwd worden, zooals elk ander beroep op de gedweeheid van den Javaan; al wat hierdoor bereikt wordt is geen werkelijke vooruitgang.

landsch-Indische regeering. Ik heb alle respect voor den moed van SÈJJID OTHMAN en voor zijn hooge zedelijke beginselen, maar de regeering heeft door gebrek aan fijnen tact en gebrek aan beleid dien bondgenoot tot machteloosheid gedoemd. Dat leerde mij de wel bekende regent van Demak RADEN MAS ADIPATI ARIO ADININGRAT: „Men heeft (dit was de zin zijner woorden, gesproken op de conferenties gehouden te Djombang in 1902) aan SÈJJID OTHMAN een officieel cachet gegeven, zijn boeken op regeeringskosten laten drukken, hem door onderscheidingen geproclameerd als vriend der regeering, en nu wantrouwen ook zij hem, die hem vroeger vertrouwden, men wantrouwt hem evenals men elke maatregel der regering met wantrouwen begroet."

Dat nu niemand denke dat de Bintang Hindia of de boeken van SÈJJID OTHMAN ter zijde worden gelegd omdat men geen lust heeft om te lezen, neen diezelfde personen lezen met genoegen de Chineesche dagbladen geschreven in de Maleische taal, maar ook dezen zijn niet toegangelijk voor hen, die slechts Javaansch lezen kunnen en voor velen ook te duur.

Wij zullen hiermede ook van deze groep afstappen en overgaan tot de derde, de grootste, omvattende de millioenen der orang tani, de eigenlijke nog geheel onontwikkelde Javanen.

Hun verstandelijke ontwikkeling is zoo gering, de economische toestand zoo slecht dat zij niets doen en niets kunnen doen, wat in de gegeven omstandigheden verbetering en vooruitgang zou kunnen brengen (POENSEN XIV blz. 142), daarbij bedenke men, dat zij leven onder den invloed van een voor den zuiver materialistisch denkenden mensch gunstig en weelderig klimaat en onder een in alles bevelend bestuur, om niets van

een eigen innerlijken aandrang tot intellectueelen en maatschappelijken vooruitgang te verwachten. Daar zulk een vooruitgang overal ten deele ook gebonden is aan meerdere welvaart, toeneming van deze dus belangrijk tot de ontwikkeling bijdraagt, zoo wil ik hier met eenige woorden aanwijzen, hoe veel ook in deze nog te doen is, en hoe de regeering (onbewust natuurlijk) dikwijls vooruitgang tegenhoudt. Een der eerste zorgen van het bestuur is en moet helaas zijn het innen der belastingen. Ging ik nu in de desa en zeide tot de vrije werklieden „op die plaats kunt gij werk vinden," een plaats buiten hun residentie, dan konden zij niet vertrekken zonder verlof van het dorpshoofd. Die geeft dit niet altijd gaarne, uit angst dat zij dan door afwezigheid hun belasting niet zullen betalen, of hij eischt eerst voldoening der belasting voor zij vertrekken, of een gedeelte van hun winst om het verlofbriefje op te maken, of hij eischt tijdige terugkeer om uit het verdiende de belastingpenningen te betalen, waardoor zij dan weer het elders begonnen werk ontijdig in de steek laten, waarom dan de Europeesche werkgever verklaart met zulk onvast werkvolk niet te kunnen werken [1]). Maar van veel grooter belang is dat dit bestuur niet zorgt voor een goede politie, waardoor niemand zeker is van zijn bezit, en het veiliger is om niets dan iets te bezitten. Ik hield eens een lezing over de financieele huishouding der Javanen [2]), toen ik die geschetst had, kwamen gepensioneerde ambtenaren van B. B. tegen mijne voor-

---

1) Dergelijke voorbeelden vindt men in „De Koffieopziener" van Boeka.

2) De financieele huishouding der Javanen. Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw 1900.

stelling in verzet en verklaarden: dat zoo de Javaan geen goed financier is, dit in de eerste plaats daaraan is toe te schrijven dat hij er nimmer zeker van is zijn bezit te behouden [1]). Toen ik daarna weder een aantal jaren op Java had doorgebracht, kwam eens bij de bestuursambtenaren der afdeeling het voorstel ter sprake om een gedeelte der afdeeling aan te sluiten bij de Soerabaiaasche waterleiding, welke belangrijke hygienische verbetering op ± 250000 gulden was begroot. Hoe zeer ik nu ook overtuigd was dat cholera, dysenterie en de mijnwerkerswormziekte door die waterleiding zouden verminderen, zoo meende ik toch de opmerking te moeten maken: dat een goede politie nog gewichtiger voor de bevolking zoude zijn, nog meer tot haar vooruitgang zou bij dragen en men dus het geld liever hiervoor moest besteden.

Genoeg hierover, wij hebben ons nu af te vragen wat verstaan wij voor de massa des volks „onder ontwikkeling". Helaas wordt daaronder door de meesten slechts verstaan de verdere ontwikkeling of het partijtrekken van zijn „opmerkingsgave", die hem onder stipte en krachtige europeesche leiding in staat stelt kunstwerken daar te stellen. Dat beoogen de ambachtsscholen, de huisvlijtontwikkeling, de bevordering der Javaansche kunst op onze pasar malams, de vorming van toekangs, chemisten, machinisten en dergelijke meer. Ik zal deze vorm der ontwikkeling niet gering achten, daar zij welvaart brengt en met de welvaart behoeften, en „het wekken van behoeften is een onzer eerste verplichtingen ten opzichte van dit volk" (POENSEN XI, 143),

---

1) „De Koffieopziener" en „Pah Troeno" van Boeka leeren ons hetzelfde op bijna elke bladzijde.

maar men vergete toch niet dat dit alles toch slechts een oppervlakkige ontwikkeling geeft, dat de alzoo opgeleidde geen oogenblik aan zichzelf kan worden overgelaten, dat, waar de stimulans, europeesch genie en kapitaal zich eens mochten onttrekken en verdwijnen, alles weer tot zijn natuurlijken toestand zou terugkeeren, en ons een polynesisch volk, ter nauwernood boven den natuurstaat verheven tegemoet zou treden (POENSEN XIV, 145) of zooals Dr. SWART ABRAHAMSZ schreef: „En als dan eenmaal de kracht, die van de beschaving der blanken uitgaat, zal zijn gebroken, dan zullen die tropische landen in minder jaren dan er tientallen noodig zijn geweest om er het europeanisme te vestigen, weer geheel terugvallen tot hun oorspronkelijken staat." Men bedenke dus bij deze pogingen steeds dat zij allen opgebouwd worden op dat, wat reeds bij den inlander aanwezig is, „zijn opmerkingsgave" „zijn handigheid", en daarom zullen deze wegen van opvoeding ook spoedig goede resultaten geven, maar wij vragen meer: wij vragen, om dat in den Javaan te ontwikkelen, wat er thans niet aanwezig is: het denkende verstand, het individualisme, de geestelijke vrijheid.

Gelukkig kunnen wij hier op een karakter-eigenschap der Javanen wijzen, die ons als het ware halverwege tegemoet komt: „hun weetgierigheid" en het is juist deze weetgierigheid, die verzet aanteekent, zoodra iemand de Javanen wil beschouwen als een minderwaardig ras.

„Men beschouwt de inlanders als een minderwaardig ras en men schijnt maar niet te weten dat zij groote leerlust hebben en hoogst dankbaar zijn voor genoten onderwijs." (MEIJER RANNET, Onze eeuw 1907). „De Javaan is weetgierig, zeer weetgierig" (POENSEN XIV,

169—171). De Javaan houdt er van dat men hem iets vertelt of verklaart, daarvan vindt men ook bij STOLL vele bewijzen. Als er een in de desa een oud geschrift bezit, zie dan zullen velen met oplettendheid luisteren als hij hardop leest (modjo); zie de kinderen luisteren als de vader 's avonds iets vertelt; hoor inlandsche hoofden vragen, luisteren, als gij hun iets verklaart. En die drang tot ontwikkeling is niet langzaam geworden, hij was er steeds, maar wij hebben er geen oog, geen gevoel voor gehad, men mag veilig zeggen dat wij eerst sedert 50 jaren begonnen zijn, een allereerste begin hebben gemaakt om het zieleleven van den Javaan te bestudeeren.

Nu hebben wij, handelende over het volk der orang tani, met dit eigenaardige bewaar rekening te houden, dat wij niet in de eerste plaats hebben te letten op de kinderen maar evenzeer, of nog veel meer op de volwassenen. Immers hebben wij boven reeds aangetoond dat de lieden hun kinderen niet naar de school kunnen zenden, eenerzijds omdat wij geen scholen aan allen kunnen aanbieden, anderzijds omdat deze geheel arme lieden hun kinderen niet bij den arbeid kunnen missen, en in de derde plaats omdat het schoolonderwijs, zooals wij dit opvatten, dus het lezen, schrijven, rekenen voor hun vrijwel nutteloos zoude zijn. Wat wij in de eerste plaats voor hun begeeren is zekere geestelijke vrijheid door loswording van het animisme en verdere verstandelijke ontwikkeling [1]). Wij hebben verder te bedenken

---

1) „Zoodra in het algemeen gesproken de gewone inlander de grenzen van een niet veel beteekenenden kleinhandel overschrijdt, is hij meer of minder een verloren man. Hij is te weinig ontwikkeld en bezit te veel beuzel- en treuzelgeest." POENSEN XXIV, 23.

dat al ontwikkelen wij een gedeelte der kinderen door lezen, schrijven, rekenen, dit een zuiver mechanische vaardigheid blijft, ongeveer gelijkstaande met de vaardigheid om metalen of dergelijke te bewerken, terwijl de metalen, die bewerkt moeten worden, buiten hun bereik liggen. Kennis, die niet gebruikt wordt, gaat weer verloren. Nu weet ik wel dat men zeggen zal: wij zullen de kinderen op school leeren denken en moreele eigenschappen aankweeken; maar terugkeerende in het zoo laag staande ouderlijke huis zal ook dit spoedig weer weggevaagd worden, geheel daargelaten dat men aan een Javaan wel geen moraliteit op neutralen grondslag zal kunnen leeren. LEKKERKERKER schreef: „Op de ontwikkeling en beschaving van het volk zal het gemis van eenigszins ontwikkelde moeders steeds belemmerend werken [1]). Zeer belangrijk acht ik de volgende conclusie van Prof. NIEUWENHUIS: „Op grond (bl. 140) van het voorgaande moeten wij de beteekenis van den godsdienst (het animisme) op economisch gebied zoo opvatten dat hij eene belangrijke hindernis voor den materieelen vooruitgang van het Javaansche volk vormt omdat deze, o. a. op het zoo belangrijke gebied van den landbouw slechts kan verkregen worden door maatregelen, die met hun geloof in strijd komen. Daar gebrek aan kennis, laag standpunt van ontwikkeling, hier het beslissend moment vormt, moet een der eerste voorwaarden, om daarin tegemoet te komen zijn, het verspreiden

---

1) Meisjes bezoeken, ook daar waar de gelegenheid bestaat, nimmer de school (SCHMALHAUSEN voor Banjoemas), zoo was het ook te Sidhoardjo. Uitzonderingen vindt men slechts onder enkele dochters van hoofden en vooral onder christenen.

van hoogere ontwikkeling onder deze bevolking. Niet alleen mag men hierbij op Europeesche wijze den weg, die door de school voert, volgen, maar zooals wij bij den rijstbouw zagen, dient men daarvoor tot allerlei middelen (schrijver bedoelt hier de proefvelden) zijn toevlucht te nemen, die op de meest practische wijze vermeerdering van kennis onder het geheele volk in de hand werken." Bl. 156: „Het zal de vraag zijn of men daarin (den Javaan een meer intensieven landbouw te leeren) geheel slagen zal, maar dit neemt niet weg, dat door algemeen onderwijs aan de geheele bevolking vooral aan de volwassenen, het best het doel bereikt zal kunnen worden." Op blz. 158 wordt nogmaals gezegd „vooral aan volwassenen. Op deze redevoering van Prof. NIEUWENHUIS antwoordde de Heer VAN LOOKEREN CAMPAGNE: dat de Javaan wel weet wat hij doen moet om zijn land meer productief te maken, maar het desniettegenstaande niet doet, dus zijn kennis niet toepast. Dan helpen ook geen proefvelden, dan behoeft men hem ook niet meer te leeren wat hij te doen heeft, men moet dan de vraag stellen „waarom handelt de Javaan tegen beter weten in?" Voor de padi ligt de reden voor de hand, het is in de eerste plaats gebrek, die hem de goede padi doet verkoopen of opeten, om later slecht zaaizaad tegen hoogen prijs in te koopen. Het hulpmiddel om dit te keeren is genoegzaam bekend, het ligt opgesloten in de twee woorden „desaloemboengs en landbouwcredietbanken". Maar er moeten nog andere oorzaken zijn behalve de bovengenoemde en het animisme, want VAN LOOKEREN CAMPAGNE en VAN MOLL getuigen: dat hij ten opzichte der indigo of van het suikerriet ook zijn kennis niet toepast, en die indigo- en suikerrietbouw worden niet zoo geïn-

fluenceerd door de vele bijgeloovige handelingen van het animisme noch door de hongerquaestie als de rijstbouw. Hier moeten ook andere factoren in het spel zijn: zooals de angst om bij hoogeren opbrengst meerdere landrente te moeten betalen of wellicht nog veel meer de overtuiging dat het bij den slechten toestand der politie (zoo juist beschreven door BOEKA „Een koffieopziener", bl. 103—110 en hoofdstuk VIII en IX) niet wenschelijk is om te sparen; maar de hoofdoorzaak schuilt naar mijne meening in zekere laksheid, onnadenkendheid, veroorzaakt door de gebrekkige ontwikkeling van zijn denkvermogen en door het boven meermalen genoemde gevoel der afhankelijkheid [1]). Het vermoeit hem er telkens aan te moeten denken dat men bijv. een vruchtentuin geregeld van struikgewas en alang alang moet schoonhouden, omspitten, voor geregelden afvoer van water zorgen en slaagt nu de aanplant niet, dan heeft hij steeds een of andere animistische verklaring bij de hand, het verzuimen van een of andere geestenbezwerende prophylactische maatregel; aan eigen verstandelijke tekortkomingen zal

1) Tal van andere redenen, waarom proeven met nieuwe soorten geen ingang vinden, noemde de Heer J. F. A. VAN MOLL in het Soerab. Handelsblad 1902. De beste rijstsoort vindt geen ingang, als de inlander beweert dat die hem zwaar op de maag ligt, of een maissoort, die veel beter beschot geeft dan de gewoonlijk gebruikte, wordt te vergeefs aanbevolen als ze later rijpt, want de man met den rammelenden maag kan niet wachten; vereischt verder eene goede behandeling meer werk dan is hem dit te lastig, want hij denkt slechts aan het oogenblik niet aan de toekomst. De Heer VAN MOLL betoogt ook dat de proefvelden niets uitwerken en alle bemoeiingen van den Heer HOLLE niets uitgewerkt hebben, en de Heer STOLL geeft dan in het XIXe kapittel zijner „Kiekjes op Java" een eigenaardige beschrijving waarom hier met prentah aloes niets bereikt werd.

hij nooit denken. Zoo NIEUWENHUIS in de eerste plaats aan het animisme de schuld geeft, dan stem ik hiermede in dien zin in dat animisme de bovengenoemde karaktereigenschappen voedt, onderhoudt, ten deele ontwikkelt [1]). Daarom meen ik ook dat wij deze toestanden in de eerste plaats bestrijden moeten door het denkvermogen te ontwikkelen, wat evenwel niet kan geschieden langs den weg der school, niet door lezen, schrijven, rekenen, vooral ook daarom niet, omdat, zooals NIEUWENHUIS zoo terecht zegt: wij ons in de eerste plaats moeten adresseeren aan de volwassenen.

Deze gedachte dekt zich met die van POENSEN (XXI/246) dat men de ouders moet onderwijzen, opdat zij zich niet verzetten tegen de opvoeding der kinderen.

Ik heb boven reeds betoogd dat de Javaan zeer weetgierig is en zoo gaarne hoort vertellen en verklaren. Wie in de desa toevallig een oud manuscript bezit, die leest het hard op (modjo, half zingend lezen) en dan komen velen rondom hem heen zitten om te luisteren. Het bezit van zulk een manuscript — meestal smerig, gehavend, krioelende van taal- en spelfouten (POENSEN XIII/154) — is dikwijls aanleiding dat de kennis van het lezen beoefend wordt in zulk een gezin (LEKKERKERKER), dat de vader aan de jongens de letters leert; ook kan men wel eens zien dat de karbouwenhoedende jongens elkander letters leeren schrijven in het zand. Daaruit blijkt dat de Javaan de kennis van het lezen wel appre-

---

1) Op de nog geheel heidensche buitenbezittingen mogen de redenen van meer zuiver animistischen aard zijn, zooals de angst voor de zielen der voorvaderen als men anders handelt dan zij (kruijt voor de Turadjas), voor Java geldt dit niet meer. Trouwens is het nog de vraag in hoeverre de zoogenaamde angst voor de voorvaderen, slechts eene omschrijving is van het hen eigen conservativisme of denkluiheid.

cieert, het althans op prijs stelt dat eenigen in de desa hem met die kunst vermaken kunnen. Wij hebben nimmer ernstig getracht invloed uit te oefenen op die lectuur in de desa en zij is dan ook allertreurigst. „Ha! ha!" (POENSEN XIII/154), „de Javaan lacht wat met onze nuchterheid, verstandelijke en gezonde leeringen! Hij hoort en leest vrij wat liever van door de lucht vliegende mensch-geworden goden of god-geworden menschen, van onmogelijke wonderen, kolossale toovermiddelen en historiën van wegslepende minnarijen, van den kluizenaar in de eenzaamheid, van menschen, die vasten, van alles onthouden, van onbestaanbare schoonheden, die niet willen trouwen, enz." Men behoeft nu juist niet mee te doen aan die zucht naar het phantastische om hem toch iets genietbaars te leveren, als men het maar weet aan te pakken en hiervan heb ik vroeger reeds een voorbeeld gegeven (Ind. Genootschap 12 Februari 1907), dat volkomen het doel „de bevolking in te lichten", bereikte. Er was een hevige choleraepidemie in de afdeeling Sidhoardjo en nu liet ik bij de desakoempoelans een geschrift voorlezen, ongeveer van dezen inhoud: „De booze geest der cholera is in onze afdeeling gekomen. Die geest, die de menschen verderven wil, leeft in het water en reist langs het water, overal waar water is daar is hij ook. Drinkt gij nu water, dan dringt die geest te gelijk in je lichaam, maakt je ziek, verteert je lichaamskrachten en velen zullen sterven. — Die geest kan evenwel geen hitte verdragen; kook dus het water voor gij het drinkt, dan is de geest gedood, ga niet baden in de kali, ga er vooral den mond niet spoelen, en zoo een uwer ziek geworden of gestorven is, denk er dan aan dat die geest zal trachten te ontsnappen met het braak-

sel en den afgang van den lijder, dood hem ook daarin door alles te kooken of door alles te drogen in de heete stralen der zon." Dit verhaal had den buitengewonen invloed dat honderden koeli's, alhoewel hun dit niet bevolen was, geheel uit eigen beweging, 's morgens vroeg flesschen vol gekookt water mede namen naar de suikerrietvelden en de epidemie verdween spoedig. Het is wel eigenaardig dat STOLL (blz. 304) ongeveer op dezelfde gedachte kwam ten opzichte van epidemiën. Het door hem hiervoor opgestelde leerrijke verhaal is zoo goed uitgewerkt en met zulk een fijne kennis van den Javaanschen geest opgesteld, dat ik dit juweeltje als aanhangsel bij dit werk zal voegen.

Belangrijk is hier ook de raad van POENSEN (XIV, blz. 171). „Weetgierig! De Javaan is zeer weetgierig." „En als men hem nu wil gaan verklaren, hoe bijv. de telegraaf werkt, dan stuit men op 't verklaren van al die toebereidselen en werktuigen. Men gaat zoeken naar zinnen en woorden. Natuurlijk! de hoorder wordt moe, en hij gaat droomen en begrijpt er niets van. Hij zal ook niet eens moeite doen om te begrijpen. Genoeg als hij tegenover u maar zijn fatsoen kan blijven bewaren. Neen — dat is de methode niet! Vertel hem liever op eene wijze, zooals men het een jongen doet: pleizierig en onderhoudend — niet beducht om wat wonderbaars, wat huiveringwekkends te zeggen, zelfs zonder directe verklaring er bij; zoodat 't is om er kippenvel van te krijgen! En de Javanen zullen ingespannen luisteren." En A. KRUIJT (Meded. Ned. Zendg. 1905, blz. 386—408) bracht voor deze wijze van onderricht de woorden van BEETS in herinnering: „Eene wijsheid zich schikkende naar de behoeften harer leerlingen, eene wijsheid zoo ontwijfelbaar en zoo hoog verheven, dat zij zich geens-

zins benadeelen kon door, zonder te onderschrijven, de dwalingen der menschenkinderen aan de bereiking harer bedoelingen dienstbaar te maken" [1]).

Zeer belangrijk is het ook van POENSEN (XIII, blz. 155) te mogen vernemen, dat ook in de pesantren (priesterschool) de godsdienst liefst in historiën gewikkeld den leerlingen wordt medegedeeld.

Wil men volksboekjes voor den Javaan schrijven, dan dient men niet alleen de Mohammedaansche ethik te kennen, maar liefst ook de Maleische, Javaansche en Boegineesche zedekundige geschriften. Men bedenke (POENSEN XXI, blz. 251) dat zedelijkheid en godsdienst bij den Javaan één zijn, dat elk hunner thans bestaande geschriften onwillekeurig de godsdienst als het albezie-

---

1) BEETS: Sticht. uren naar aanleiding van Matth. 2 vs. 1—12. Ik betreur het dat de zendelingen op Java niet naar deze woorden handelen ten opzichte der duizenden aanhangers van Sadrach „de Javaansche christenen van Midden-Java", welk onberekenbare winst ware daar voor de vrijmaking van het animisme en mohammedanisme te behalen. Eerst dit, het ware Christendom (ieder mensch verstaat daaronder iets anders) volgt later. Heeft het Nederl. Zend. Gen. het ooit betreurd dat Ds. LINEMANN in 1857 tien- à twaalfduizend doopte in enkele weken in het Kema'sche (Minahassa), zijn dezen nu slechter christenen dan de anderen? Men spreekt wel eens smadelijk van „brandspuitdoop". Zijn die menschen nu Christenen? Zeker niet, dat vragen wij ook niet, maar die menschen hebben afgeschud de angst voor hunne voorvaderen, zijn vrij geworden van het drukkendste gedeelte van het animisme. Niet door dien doop! maar zij toonden het door om dien doop te vragen, d. w. z. door de berijdwilligheid te toonen om vreemden invloed te ondergaan. — En die berijdwilligheid toonen toch de christenen van Sadrach evengoed als die van Kema en Halmahera. Men leze „Javaansch Christendom" in het Februarinummer 1907 van de Gids door L. W. C. VAN DEN BERG. Ber. Utrecht. Zendver. Juli—Augustus 1907 over Halmahera.

lende, leidende beginsel doet uitkomen (POENSEN XIII, blz. 172). Ook moet men alles vermijden wat het Javaansch-Mohamedaansche bewustzijn zou kunnen kwetsen. Men kan zulke volksboekjes kleeden in den vorm van raadsels (tjangkriman) of verhalen (dongeng). De taal moet uitsluitend Javaansch, Madoereesch, Soendaneesch zijn, en de stijl geschikt voor modjo, d. w. z. om half zingende gelezen te worden. Zij moeten gedrukt zijn met de letter en in het formaat hunner oude manuscripten, vermeldende noch uitgever noch drukplaats en zeer zeker niet de landsdrukkerij. Met de verspreiding van zulke boekjes zullen zich gaarne vele particulieren belasten, ongeveer zooals genootschappen tractaatjes ronddeelen, en wellicht ware het nog het beste, zoo de regeering zich met deze zaak niet anders inliet dan door particuliere pogingen in deze financieel krachtig te steunen.

Een ding hoop ik zal den lezer uit het bovenstaande duidelijk zijn geworden wat de heer MEIJER RANNET met deze woorden uitdrukte: „Emigratie, irrigatie en educatie kunnen zeer zeker veel verbeteren, maar brengen nog geen wijziging in de maatschappelijke verhoudingen, die niet deugen en grootendeels de quaestie beheerschen. Er zal eenigen tijd noodig zijn om deze zaak in alle bijzonderheden te bestudeeren. Daarna zal het blijken, dat de zoogenaamde „opheffing" van Java niet afhankelijk is van eenige millioenen guldens, maar veel meer *van het wegnemen der slagboomen, die de algemeene ontwikkeling tegenhouden.*"

Het ware voor Java te wenschen, dat er wat minder gepraat werd over de eereschuld, over emigratie, irrigatie en educatie, maar een nieuw trits op het koloniale banier werd geschreven: verlos hem van

„animistisch geloof, afhankelijkheidsgevoel, armoede der gedachten". De man, die in dien geest ons den weg wist te wijzen, zou hooger eer verdienen dan Graaf VAN DEN BOSCH, die het cultuurstelsel uitvond, hij zou niet het land, hij zou de zielen der Javanen in cultuur gebracht hebben.

Meent men in deze niet te mogen volstaan met het verspreiden van zulke boekjes langs particulieren weg, dan zou men in een afdeeling kunnen beproeven of een meer officieele weg gevolgd mag worden. Die officieele weg zoude daaruit kunnen bestaan, dat men in de dorpen van zulk een proefafdeeling een officieel voorlezer aanstelde, bijv. den schrijver van den loerah of anders een gogol, die mooi „modjo" kan. Die zij dan verplicht elken avond tusschen zeven en acht voor te lezen, toehoorders zal men wel niet behoeven aan te drijven, die zullen van zelf komen. Zoo dit voorlezen zich den eersten tijd geheel bepaalde tot oude, echt Javaansche dongengs, zoodat niets wantrouwen wekt, dan zal het wellicht mogelijk zijn dat de officieele aanstelling van dien voorlezer zonder achterdocht ontvangen wordt. Is er een gogol, die lezen kan, dan zou de vergoeding kunnen bestaan in ontheffing van heerediensten, desadiensten en dergelijke en dit geregelde voorlezen zou de lust om lezen te leeren machtig opwekken. Mogelijk dat zich dan uit zulke voorlezers met der tijd particuliere dorpsonderwijzers ontwikkelen, die aan deze behoefte tegemoet zullen komen. In geen geval kieze men als voorlezers den modin of een hadji (die BROOSHOOFT tot dorpsonderwijzers wilde promoveeren, Locomotief 1899); wij hebben al lang genoeg propaganda gemaakt voor het mohammedanisme.

Maar hoe de verspreiding ook zijn moge, laten wij

er toch eens werk van maken om den Javaan van alle klassen te helpen aan geschikte lectuur. Hoe gaarne had ik niet de vele ledige uren mijner patienten in het ziekenhuis gevuld door hen te laten voorlezen, maar ik kon niets vinden wat ook maar eenigszins ontwikkelend op hun geest had kunnen werken en tevens aangenaam was.

Men geve hun stukken uit de zedekundige geschriften der Javanen en Maleiers, er zijn wonderschoone passages in de Woelang reh en andere, men geve hun oud-Javaansche dongengs en menge daartusschen nieuwe dongengs te schrijven in bovengenoemden zin. Men schrijve verhalen over volkenkunde, die van den geheelen Archipel en van Europa, men geve hun historische verhalen, men vertelle hun hoe de cholera ontstaat en vermeden kan worden, waarvoor de inenting dient, hoe men beesten fokken moet, hoe men stieren castreeren moet, wat de bedoeling is van een desaloemboeng, van crediet- of spaarbanken, welke voorwerpen van huisvlijt aftrek vinden, hoe men goede vruchten kweekt, hoe de mensch gebouwd is, hoe een kind ontstaat en geboren wordt. Men vertelle dit alles in den vorm van verhalen, leere hem in de eerste plaats de natuur rondom hem kennen, en te meer hij weet van het waarom der dingen, te vrijer zal hij worden van het animisme.

Hadden wij nu maar eerst personen, die zulke verhalen weten te schrijven, maar toch denk ik dat men er wel zal vinden als men eene goede premie belooft. Ook zij, die de Javaansche taal niet spreken of toch niet vloeiend schrijven, kunnen hier mededingen, zooals de voorbeelden van Stoll en Augusta de Wit bewijzen. Men moge het heiligschennis achten, maar ik meen dat

eenige letterkundigen, zooals hier bedoeld worden, meer waard zouden zijn dan een half dozijn hoogedelgestrenge Heeren met groote traktementen.

De hier uitgesproken gedachte is zoover ik weet nieuw, zij moet dus eerst door velen veroordeeld, door weinigen aangenomen worden, zij moet eerst in den smeltkroes der openbare critiek, dan zal er wellicht zuiver goud uit te voorschijn komen, want „ik acht niet dat ik het gegrepen heb".

Ik zoude hier mijn beschouwingen kunnen eindigen, ware het niet, dat ik meen hier nog een protest tegen diegenen te moeten laten hooren, die vermeenen dat Java geëuropeaniseerd zou kunnen worden, dat de Javaan den Europeaan zou kunnen vervangen. Wel meen ik, al kan ik hier niet in nadere vergelijkingen treden, dat er niets in de psyche van den Javaan gevonden wordt, wat niet ook bij den Europeaan aanwezig is, en omgekeerd; alle verschillen zijn dan geen essentieele maar gradueele en evenals Prof. EIJKMAN geen verschillen ten opzichte der physiologische verschijnselen tusschen Javanen en Europeanen kon vinden, zoo hebben ook drie jaren studie, al zijn de onderzoekingen nog niet voltooid, mij overtuigd dat er evenmin verschillen te vinden zijn in den bouw der hersenen. Dientengevolge meen ik dat de Javaan als individu geschikt is voor de hoogst mogelijke ontwikkeling, dat een geslacht van Javanen naar Europa overgeplant zich na eenigen tijd in beschaving en ontwikkeling niet van Europeanen zal onderscheiden, maar desniettegenstaande houd ik vol dat van den Javaan geen Europeaan te maken is in zijn eigen milieu, in zijn eigen land, zijn eigen klimaat. Wij kunnen het Westen niet maken tot het Oosten en het warme Oosten niet tot het koude Westen.

In het Westen is beweging, streven naar vooruitgang, werkzaamheid, zucht naar het nieuwe, naar verandering.

In het Oosten overweegt rust en traagheid, vadsigheid, men wenscht dat het eenmaal loopende rad onveranderd blijve rondwentelen, men vereert dus het oude.

In het Westen leeft de vrijheid, de zelfstandigheid, het indivudalisme, men is zelf rechter over zijn geweten, de heerscher is de eerste dienaar van den staat, de overheid bestaat door den wil des volks, het volk kent vaderlandsliefde.

In het Oosten heerscht collectivisme en telt het individu niet, dat geen zelfstandigheid kent, daar heerscht het despotisme, dat voor eigen voordeel alle zelfwerkzaamheid onderdrukt. Voor de overheid niets dan vrees en naast die vrees onverschilligheid, wie het roer van staat in handen heeft. Vaderlandsliefde is onbekend.

In het Westen leeft de vrije gedachte, is de denker de hooggeëerde, daar denken en werken allen mede tot ontwikkeling. Het intellect is de beweegkracht, de rede de gids, naar feiten wordt gevraagd.

In het Oosten heeft men angst voor het nadenken, de begrippen algemeen welzijn en logica zijn er onbekend, dientengevolge heerscht er de grootste geestelijke verwarring. Daar is slechts emotie de beweegkracht, emotie die de phantasie doet werken, de hartstochten gaande maakt.

Het Westen heeft staatslieden en mannen der wetenschap.

Het Oosten heeft zieners, profeten, groote tyrannen.

Het Westen denkt zonder ophouden, zijn zielstoestand is die eener gespannen snaar, zijn lichaam een krachtig robust gebouw zijn tred vast en dreunend.	Het Oosten voelt alleen, alles is slap, slap zijn de uitingen, het willen, het denken, de ledematen, schuivelend onhoorbaar de tred.
Het Westen maakt de natuur dienstbaar.	Het Oosten is onderworpen aan, is een slaaf der natuur.
Het Westen is vorm en gedachte.	Het Oosten is kleur en phantasie.

Alle deze verschillen schrijf ik toe aan het klimaat en zijn uit het klimaat te herleiden.

Het tropische klimaat maakt den mensch ongeschikt voor gestadige zenuwinspanning, gestadig denken [1]),

---

1) „Groote hitte, zware koude oefenen een verlammende werking uit, de eerste is oorzaak van het trage karakter van den eigenlijkgezegden tropenbewoner, de laatste maakt de volkeren van het hooge noorden onbekwaam tot voortbrengen van een hoogere beschaving. Alleen het gematigd klimaat heeft het bewijs geleverd duurzame, zich steeds meer ontwikkelende cultuurtoestanden te kunnen doen ontstaan, het dwingt den mensch tot voortdurende werkzaamheid. De heete luchtstreek doet verslapping intreden en verschaft aan den anderen kant al het noodige zonder dat men zich daarvoor inspanning behoeft te getroosten, terwijl hevige koude de uiting van alle werkzaamheid op de primitiefste vormen terug brengt. En niet alleen dat: zoowel groote hitte als hevige koude verbannen de gezelligheid, welke men moet beschouwen als een van de hoofdfactoren voor uitbreiding van beschaving. „Zonder twijfel," aldus Dr. Heinrich Schurtz in zijne Geschichte der Kultur, „is het te wijten aan de verslappende werking van het vochtig heete tropenklimaat in vereeniging met de al te overvloedige gaven der natuur, dat de laagvlakten der tropen nimmer den stoot gaven tot hoogere ontwikkeling der beschaving, terwijl toch b. v. op de hooglanden van Mexico en Peru geciviliseerde staten ontstonden. Daarentegen staalt de

wie dit van den oosterling verlangt, die zal hem slechts drijven tot krankzinnigheid of tot zelfmoord of tot amok.

Dat een mensch deze geestelijke inspanning op den duur in de tropen niet verdraagt, geldt voor den Europeaan niet minder dan voor den Javaan, dit zal ik aantoonen in de hierna volgende verhandeling „het indische kind en zijne karaktervorming" en ik kan dus hier wel volstaan met daarop te verwijzen.

Deze beschouwingen over het Westen en het Oosten en het klimaat geven ons de overtuiging dat het karakter van den Javaan nimmer volkomen gewijzigd zal kunnen worden.

Dit neemt natuurlijk niet weg dat er van den Javaan geheel iets anders te maken is, dan hij zich thans vertoont. „Eeuwenoude overheersching heeft dit volk gewend immer aan den leiband te loopen, door de dooding van eigen wil en inzigt tegenover den meerdere, en zijne maatschappelijke positie niet veel verbeterende, het verstand als gewrongen en gedwongen zich immer

---

gematigde luchtstreek het karakter harer bewoners door de bestendige afwisseling van zomer en winter, van overvloed en gebrek; die bevolking wordt daardoor gedwongen te zorgen voor eene vrij ver verwijderde toekomst en al hare scherpzinnigheid te besteden om de karige geschenken der natuur te vermeerderen! En nog iets: dit klimaat laat toe ingespannen werkzaamheid van den geest, welke in de verzengde luchtstreek zijn spankracht min of meer verliest. Het denken nu is de eerste voorwaarde voor uitvindingen, voor alle wetenschappelijke en litterarische arbeid, alsmede voor een gedeelte van den arbeid des kunstenaars. Bij ons verliest de geest reeds des zomers in de warmste periode eenigermate zijne geschiktheid tot denken, waarom dan ook vooral de winter de eigenlijke vader dient genoemd te worden van onze geestelijke ontwikkeling." B. Werner in de Deutsch Ost-Afrikanische Zeitschrift 1902 no. 29, overgenomen uit Tijdschr. Bin. Best. XXVIII, bl. 71, 1905.

binnen een engen kring van zijne eigen kleine wereld te bewegen" (POENSEN XIV, blz. 173). Deze factor versterkte dus wat het animisme reeds in hem misdreef. Hoe hij zijn kan zonder dien drang van buiten, leeren ons de nog zoo vrij voelende Tenggerezen op Java, leeren ons verder de bewoners der buitenbezittingen. Ook de Abssyniers in Afrika en de op Java sedert geslachten levende Chinezen (babas) toonen ons, waartoe een tropenmensch in staat is, al mogen wij niet vergeten dat de laatsten gestadig door nieuwen toevoer van China in hun bloed als het ware verjongd worden. Willen wij echter den Javaan als eersten stap die geestesvrijheid geven, die de bewoners der buitenbezittingen hebben, dan mogen wij van hem ook niet meer die onderdanigheid eischen, die hij thans aan ons en eigen hoofden gewoon is te betoonen. In dezen zin was er in den loop dezer eeuw trouwens een gestadige ontwikkeling tot meerdere vrijheid waar te nemen, de hormat van voor 100 jaren bestaat sedert lang niet meer, en nieuwe anti-hormat-circulaires wijzen in dezelfde richting. Tegen deze richting verzet zich evenwel een conservatieve geest en wijst zooals JOESSOEF (Tijds. Bin. Best. XXII, 1902) er op, dat vroeger de regent met een enkel woord of gebaar een opstand wist te voorkomen, wat reeds thans niet meer in die mate bestaat en steeds minder mogelijk zal zijn. Ik erken dat het zeer gemakkelijk was en ten deele nog is om den Javaan op deze wijze te regeeren, maar ter wille van gemakszucht mogen wij niet de ontwikkeling van een volk tegenhouden; maar wel moeten wij het oog er op gevestigd houden dat wij langzaam uiterst voorzichtig moeten voortgaan op dezen weg. Handhaving der oude onderworpenheid is onvereenig-

baar met meerdere ontwikkeling. Maar niet alleen met de vrijmaking des volks hebben wij voorzichtig te zijn maar ook met de opleiding der hoofden, met de vorming der intellectueelen, waarbij wij steeds op het volk hebben te letten, dat wij in volslagen onwetendheid lieten blijven.

Het volk is een inerte massa, een niet denkende willooze hoop, de speelbal van elk, die zijn suggestibiliteit weet te gebruiken, emotie weet op te wekken. Om dit volk, nu de goede wil hiertoe eindelijk bij ons bestaat, te ontwikkelen, hebben wij veel, zeer veel tijd, veel overleg noodig en wij zullen, al voortgaande, nog vele malen mistasten. Toch zullen wij kunnen slagen, zoo wij slechts alles vermijden wat storend op onze pogingen zou kunnen influenceeren. Tot nu toe bewandelden wij of begonnen wij te bewandelen den ook in Engelsch-Indië gevolgden weg, om een kleine klasse van intellectueelen te vormen, door hun op te leiden tot artsen, door onze universiteiten, voor hun op te stellen en verder door vakscholen te projecteeren voor rechterlijke ambtenaren en officieren. Er zijn tegen deze richting, voor zoover wij meenen zulke intellectueelen voor het bestuur noodig te hebben, ook weinig bezwaren in te brengen, zoolang namelijk als wij niet meer tot zulk een opleiding toelaten als wij ook direct gebruiken en gestadig controleeren kunnen. Openen wij evenwel de deuren wijd, geven wij een dergelijke opleiding aan iedereen, die het wenscht, dan vormen wij een wetenschappelijk proletariaat, zooals in Engelsch-Indië geschied is, en daar thans de grootste moeielijkheden bezorgt. Zulke halfgeleerden zijn een ongeduldig en gevaarlijk ras, vooral gevaarlijk daar, waar het is voortgekomen uit en leeft in het midden

van een geheel onopgevoede, niet denkende, suggestibele volksmassa. Want die wordt maar al te gemakkelijk opgeruid door ontevredenen, die handig het geloof in ngelmoes weten te exploiteeren, de stille kracht weten actief te maken. Deze zouden hetzelfde dreigende gevaar vormen dat ons thans in het mohammedanisme tegemoet treedt, dat ons nooit bedreigt door zijn leer zelf, noch door de personen zijner meest geloovige aanhangers, maar door het gebruik dat het van het animisme, van de ngelmoewetenschap weet te maken. Wij kunnen dit wapen niet hanteeren, wij hebben slechts het klein-kaliber-geweer daar tegenover te stellen. Het mohammedanisme evenwel kan, zoodra het dit ernstig wil, duizenden tot oproer brengen met ngelmoekracht; Engelsch-Indië heeft dagelijks de uitbarsting van zulke vulcanische krachten te vreezen, maar anderzijds het voordeel, dat wij missen, om hindoe-ngelmoe tegen mohammedaansch-ngelmoe uit te kunnen spelen. Laten wij dus alles vermijden wat zulk een explosie kan bevorderen, laten wij zorgen niet in de knel te komen als de regeering van Engelsch-Indie [1]) en dus in de eerste plaats het wetenschappelijke proletariaat weren. Laten wij toch bedenken dat in Azië nu alle gemoederen hevig gisten door de ontwikkeling van Japan, dat zijn kooplieden en geishas ook naar onze koloniën zendt, en welker aantal sedert den oorlog althans in Oost-Java gestadig toeneemt. Wel influenceeren zij nog in de eerste plaats onze Chineezen, zooals ik van tal van Chineesche patienten en kennissen weet, waarbij boeken en plaatwerken en levensverzekerings-

1) Chailley Bert. Revue économique internationale. Indische Gids April 1907.

maatschappijen een machtig middel vormen, maar ook de Javaan begint te weten dat het oosten ontwaakt. Ik zie hierin nog geen bezwaar, maar het zal groot worden als Javaansche intellectueelen hun oogen gaan vestigen op Japan.

Ik waarschuw niet uit angst voor ons koloniaal bezit, dat Japan niet zal aantasten, de Javaan ons niet zal ontrukken, maar omdat wij er het Javaansche volk nog veel meer door zouden benadeelen dan ons zelf. Zijn ontwikkeling zou door oproeren ten zeerste vertraagd worden, want de nood zou ons dan dwingen met geweerkogels onderworpenheid te maken. Gedangan, Baron, Rembang en alle andere opstootjes van den laatsten tijd in Djember en de Preanger, hebben den Javaan steeds meer benadeeld dan ons, voor hem is slechts heil te verwachten bij volkomen vrede, bij rust binnen- en buitenslands. Of zooals een ontwikkeld Javaan, voortgekomen uit de klasse der landbouwers, eens tot mij zeide: „Als ik kiezen moet tusschen een Europeesch bestuur of een Javaansch bestuur, dan liever het eerste, het zou verschrikkelijk zijn overgelaten te worden aan de willekeur onzer hoofden."

De weg tot ontwikkeling of vorming van de Javaansche intellectueelen is nu eenmaal betreden en, al heb ik op een andere plaats aangetoond, dat ik hiervan vooreerst nog geen nuttige resultaten voor ons bestuur verwacht, zoolang hunne vrouwen, moeders en verdere familieleden dezelfde animisten blijven (Indisch Genootschap Februari 1907), zoolang de wetenschappelijke opvoeding niet tevens een moreele opvoeding is, al verwacht ik degeneratie der alzoo opgeleiden, al verwacht ik eerst goede resultaten na eenige eeuwen, toch zoude het wellicht onpolitiek zijn dien weg in eens weer te

verlaten. Gelukkig hebben wij het evenwel nog geheel in handen hoe ver wij de deur open willen zetten.

Naar aanleiding der bovengenoemde lezing schreef mij een autoriteit van eersten rang: „Wij moeten den Javaan „a fair chance" geven om op hunne wijze onze ontwikkeling mee te maken zonder die eeuwen noodig te hebben, die wij noodig hadden, profiteerende van onze ervarigen." Daar is weinig dwingends tegen te zeggen [1]). Want mijne overtuiging, dat vooreerst

---

1) Het verheugd mij evenwel hier mr. S. R. Steinmetz op mijne zijde te vinden, vooral de vier laatste bladzijden zijner studie „De Rassenkwestie" Gids 1906, no. 1, zijn hier hoogst belangrijk. Op blz. 35 spreekt hij ook van „eeuwen" of van „duizenden jaren", evenals ik deed, benoodigd om den inlander ons gelijk te maken; een gedeelte van blz. 33 en 34 van den overdruk laat ik hier volgen:

„Zullen de lagere rassen nu ooit weer onze gelijken, ook in aanleg kunnen worden? Ja, wanneer de misschien gedegenereerden onder hen geregenereerd worden, daar ik aanneem dat waarschijnlijk geene degeneratie in abstracto ongeneeslijk is. En vooral ja, wanneer die lagere volken resp. rassen wel niet denzelfden weg die ons opwaarts voerde, bewandelen, want die kon voor hen best ongeschikt blijken, maar toch een dergelijken begaan, eenen die geschikt is hen te brengen tot eene analoge hoogte, als waarop wij nu staan. Zij zullen al die invloeden, dan eenigszins gewijzigd, moeten ondergaan, die onzen aanleg erfelijk verbeterden. Zij zullen dus onderworpen moeten worden aan de volle strengheid der individueele en der groepenselectie. Al de ruwe proeven, die ons verbeterden en de slechte elementen onder ons opruimden, mogen hun dus niet bespaard blijven. Zoo zouden zij, even goed als wij eens, van de oorspronkelijke laagte tot de hoogste hoogte opgeheven kunnen worden. Zoo zouden Australiers tot West-Europeanen kunnen worden, ja, hooger kunnen komen. Maar niet in één geslacht, niet in een ommezientje, niet door wat klimaatsverandering kan dit alles geschieden. Waarom toch dat dwaze dilemma: of niet of zoo maar? Er is heel wat gebeurd tusschen onze palaiolithische periode, waarin ook de Tasmaniers leefden, en onze twintigste eeuw. Kan nu dit alles,

alles op teleurstellingen zal uitloopen, kan ik niet bewijzen. Maar ik wensch er de regeering op te wijzen: dat toen zij inging op mijn voorstel om hulpgeneesheeren op te leiden, deze opleiding spoedig voorloopig gestaakt werd, nadat een klein aantal 8 à 10 waren opgeleid geworden, omdat men eerst zien wilde, hoe zij in de praktijk voldeden. Ik hoop dat een dergelijke voorzichtigheid ook bij de andere geprojecteerde opleidingen betracht moge worden.

Robert Godet bezocht Java en schreef daarna een artikel „ame javanaise", van dit artikel hoe schitterend ook in stijl en woordenkeus kan gezegd worden, wat Godet zelf op de eerste bladzijde schreef, „Je l'imaginai cette âme, si défiante est si impénétrable, que mon désir de m'y plonger et mon espoir de la comprendre s'évanouirent au même instant." Neen hij slaagde niet, en de meeste Europeanen slagen niet, die den Javaan beoordeelen naar zijn hoofden of naar hun huisbedienden. Elf jaren doorgebracht in de binnenlanden van Java, hen behandelende en later ook onderwijzende, vond ik den sleutel van het geheim en die sleutel heet „animisme". Wie dien weet te gebruiken, die leest in de ziel van den Javaan als in een opengeslagen boek. Hij begrijpt nu, waarom de Javaan zoo gesloten is tegenover ons, hij voelt, zonder te denken,

---

die heele wereldgeschiedenis, door ons paedagogisch ingrijpen hun bespaard worden? Voorloopig bestaat er alle grond om aan ons willen zoowel als aan ons kunnen op dit gebied te twijfelen."

Verder lees ik nog bij Steinmetz de volgende uitdrukkingen: „Grondige studie van die rassen en hun aanleg moet ongetwijfeld daarbij het uitgangspunt vormen." „Groote kennis van die rassen en volken en van de voorwaarden hunner ontwikkeling en opvoeding is onmisbaar." Liefst zoude ik den geheelen inhoud dier vier bladzijden hier laten volgen.

maar hij voelt instinctmatig dat wij hem niet begrijpen, dat wij de drijfveer zijner handelingen niet kunnen zien, hij voelt dit ook hierdoor dat hij bemerkt dat wij die drijfveeren, waar wij ze zien, geringschatten en bespotten en dat verdraagt geen Javaan. Hoe zal de Europeaan hem ook begrijpen, die meent dat Hindoeisme en Mohammedanisme toegangswegen zijn tot zijne ziel [1]), die meent dat eens menschen handelingen bestuurd moeten worden door causaliteit en logica. Heeft men dit alles ter zijde gezet, dan is men op den goeden weg, en nemen wij nu op dien weg het animisme tot gids dan zullen wij niet meer zeggen dat de westerling den oosterling niet begrijpen kan. Wel is waar, staan wij dan aan een ander gevaar bloot en wel dit, dat wij gesugereerd worden door den Javaanschen geest.

Die geest influenceert ons daarom zoo licht, omdat het animisme, wel verborgen in een der diepste schuilhoeken van ons hart, overdekt met een korst van causaliteit en logica, toch nog steeds in ons eigen ik schuilt (zooals de herinneringen der kindsheid ons het langst bij blijven) en deze suggestieve invloed schept dan tevens het heimwee, het verlangen naar Java, dat ons vaderland niet is, het verlangen naar het oosten.

Zal ik nu eindigen met een wensch of met een

---

1) Prof. Snouck Hurgronje schreef (l. c. bl. 25): Wie onze Oost-Indische broeders wil kennen, hen besturen, onderwijzen, opvoeden kan hunnen Islam niet straffeloos veronachtzamen. Al ben ik bereid deze woorden te onderteekenen, zoo meen ik toch deze restrictie er bij te moeten voegen dat, wat het „kennen" betreft, de Islam slechts eenig licht geeft ten opzichte der bongso poetihan, voor het kennen der groote massa des volks der bongso abangan kunnen wij het geheel verwaarloozen. Bij het besturen en onderwijzen evenwel hebben wij ten opzichte van het geheele volk op den Islam te letten.

schoone tirade? Neen dat zal ik liever overlaten aan idealisten. Geen knetterend vuurwerk aan het slot.

Wat dan wel?

O! een douche koud water op dat idealisme, dat ik maar niet kan verjagen uit eigen hart, en dat mij dreef al deze bladzijden vol te schrijven.

Ik las onlangs in het koloniaal weekblad van 7 Maart 1907 dat: al wie de tegenwoordige richting afkeurt „om den inlander, na hem hooger onderwijs gegeven te hebben, meer deel te doen nemen aan het bestuur," gedreven wordt door eigenbelang, zij het dan ook onbewust eigenbelang.

De man, die dat schreef, schijnt goed in de leer te zijn geweest op onze regeeringsbureaux te Batavia en Buitenzorg.

Wat zal men daar van dit stuk zeggen?

Wel, men neemt een potlood en schrijft wellicht onder anderen op den rand: „zou het ook kunnen zijn dat de schrijver gedreven wordt door den wensch om geld te verdienen met het schrijven van boekjes over pupulaire wetenschap voor den Javaan." En nu het loodje er op en daarna de witte mieren.

Wong djòwò ilang djawané, kari djawalé ilang slamĕté, kari tjilakané [1]).

Utrecht, 30 Mei 1907.

---

1) De Javanen hebben geen begrip meer, en nu zijn ze verdwaasd; hun geluk is weg, niets dan ongeluk is hun deel. Zie boven blz. 38.

LITTERATUUR.

Adul Rivai, Het geloof der inlanders in Indië. Algemeen Handelsblad, 13—17 Augustus 1901.

Berg, L. W. C. van den, Javaansch Christendom. Gids, Februari 1907.

Bericht über die Landesirrenanstalt in Buitenzorg 1894—1901. Batavia, 1902.

Boeka, De hoofden op Java. Indische Gids, 1902.

„ Een koffieopziener. Amsterdam, F. van Rossem.

„ Pah Troeno. Amsterdam, F. van Rossen.

Brero, P. C. J. van, Geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Iets over Lattah XXXIV, blz. 602. Een en ander over de psychosen onder de bevolking van den Indischen Archipel. XXXV, blz. 23 en 419. 1894 en 1895.

Brooshooft, P. B., Hadjipolitiek. De Locomotief, 22/25 Februari 1899.

Brumund, J. F. G., Te Boro boedoer. Tijdschrift Nederlandsch-Indië, 1858, II, blz. 252, 273.

Burg, C. L. van den, De geneesheer in Indië. 2e deel, 1887.

Doren, J. B. J. van, De Javaan in het ware daglicht geschetst. 's Gravenhage, Van Langenhuizen, 1851.

Godet, Robert, Ame javanaise. Revue de Paris 1e Nov. 1896, No. 21, blz. 193.

Harthoorn, S. E., De zending op Java en meer bepaald die van Malang. Med. Ned. Zend. Gen. 4e Jaarg., 1860.

Hien, H. A. van, De Javaansche geestenwereld en betrekkingen, die tusschen de geesten en de zinnelijke wereld bestaat, verduidelijkt door petangans of tellingen. Semarang, 1896.

Hoezoo, W., Twee ontmoetingen met een Boepatie. Med. Ned. Zend. Gen. XXXI, 1887, blz. 159.

Hulshoff, Pol. D. J., Eenige op- en aanmerkingen over het geven van onderwijs in de Nederlandsche taal aan inlanders. Gids XXV, II, 1903,

Joessoef, Van twee broeders. Javabode 1901. Overgenomen uit het Tijdschrift Bin. Bestuur, XXII, blz. 90, 1902.

Kruijt, Alb. C., Het animisme in den indischen Archipel. 's Gravenhage, 1906.

Kruijt, Alb. C., De inlander en de zending. Vier lezingen. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1907.

Lekkerkerker, De Langgar, de Pesantren, de opvoeding van het Javaansche kind. Het onderwijs 1899. Verkort weergegeven in „Maandelijksche Revue van wat in de vak- en andere bladen en tijdschriften wordt geschreven over onderwijs en opvoeding". Tiel, C. Otter, 2e Jaarg., 1900.

Maijer, L. Th., De Javaan als mensch en als Lid v/h. Javaansche Huisgezin. Batavia, 1894.

Meyer Rannet, W., Javanen en Bataks. Onze eeuw. Mei 1907.

Moll, J. F. A. van, Cultuurproeven en de inlander. Soerabaiasch Handelsblad, 1902.

Nieuwenhuis, A. W., De godsdienst op Java in zijne economische en politieke beteekenis. Indisch genootschap, 27 Maart 1906.

Pofnsen, C., Vele verhandelingen in de mededeelingen van het Nederl. Zendinggenootschap. In den text zijn de deeltjes en de bladzijden aangewezen.

Schmalhausen, H. E. B., De positie van de vrouw in de Javaansche maatschappij. Locomotief 21, 22, 27, 28 December 1898.

Snouck Hurgronje, C., Een arabisch bondgenoot der Nederlandsch-Indische Regeering. Nieuwe Rotterdamsche Courant van 14 en 16 October 1886 en Med. Ned. Zendg. XXXI, 1887. Arabië en Oost-Indië, blz. 24. Brill, Leiden, 1907.

Steinmetz, S. R., De Rassenkwestie. De Gids 1907, no. 1.

Stoll, G., Kiekjes op Java. Blankwaardt en Schoonhoven, Den Haag.

Swart Abrahamsz., Hollands imperialisme in het verre oosten. Javabode 22, 23 December 1897.

Wit, Augusta de, De Godin die wacht. Gids 1902.

DE PEST EN DE CHOLERA,

DOOR

G. STOLL [1]).

De pest en de cholera ontmoeten elkaar in de nabijheid van een groote stad met veel inwoners. Zij maakten met elkaar kennis en gingen in de schaduw van een grooten boom, al uitrustende van den vermoeienden tocht, zitten; een gesprek wordt aangeknoopt, dat eerst heel vriendschappelijk was, maar door naijver vlug overging tot het opsommen van heldendaden, waarmede de een boven de andere wilde uitblinken.

De heldendaden bestaan natuurlijk in het aantal omgebrachte slachtoffers. Zooals wel te vermoeden is, wil de een niet voor de andere onderdoen en zij besloten door daden te toonen, wat zij vermochten; zij die in een bepaald aantal dagen, de meeste menschen om het leven kan brengen, zal door de andere als meerdere erkend worden.

Om zooveel mogelijk van de overwinning verzekerd te zijn, besloten de kampioenen ieder voor zich bond-

---

1) l. c. blz. 305.

genooten te zoeken; de cholera koos het water; wie water drinkt dat door haar was aangeraakt, moest sterven; de pest daarentegen nam de rat in haar vertrouwen, deze beloofde zij een gouden huis, als zij het vergif, dat zij haar meegaf onder de menschen bracht; dat gif was zoo sterk, dat de rat slechts langs iemands voedsel behoefde te gaan, om hem, die er van at, den dood in handen te spelen.

De menschen in de stad, waar zich de beide ziekten begeven hadden, hadden ontzettend te lijden; zij stierven in zoo grooten getale, dat handen te kort schoten om de dooden te begraven. Natuurlijk dat de treurmare zich over het gansche land verspreidde; iedereen was in zak en asch, verscheidene wachten den dood maar kalm af omdat er, naar hun meening toch niet aan te ontkomen was.

Een „bèrkoetoet" had echter, terwijl hij aan den oever van de kali dronk, de afspraak tusschen de cholera en het water afgeluisterd. Doodelijk verschrikt van de verschrikkelijke uitwerking, die het gevolg van die afspraak was, en menschlievend van aard, vloog zij naar de naburige steden en waarschuwde alle menschen voor de onheilen, die hun te wachten stonden. Fluks werd een raad belegd van alle wijze mannen uit den omtrek, om middelen te beramen ter bestrijding van de cholera; goede raad was echter duur, toch vond er een oude man, een hermiet, die op dien dag toevallig zijn spelonk in de bergen verlaten had om in de stad levensmiddelen op te doen, een goeden uitweg: „Er is geen gift, dat tegen vuur bestand is," zei hij, „van nu af koke ieder zijn drinkwater en het daarin aanwezige gift zal vernietigd worden!"

Die wijze raad werd opgevolgd en blij te moe wachtte

men geduldig de komst van den onheil aanbrengenden gast af. Nog was de vergadering der wijze mannen niet uiteengegaan, toen een kat zich aanmeldde en verlof vroeg een oogenblik het woord te mogen voeren.

Benieuwd naar hetgeen dit beest te zeggen had, stonden de menschen het verzoek toe. „Ik kom van de plaats, waar reeds bijna alle menschen zijn gestorven," zoo begon de kat, „diep begaan met het treurig lot dat hen getroffen heeft, heb ik over het geval nagedacht en meen de oorzaak van die buitengemeene sterfte te hebben gevonden. Ik herinner mij nu, dat toen ik eenigen tijd geleden op een rat loerde, ik de pest zag aankomen, die zich tot de rat voorover boog; hoewel het gesprek fluisterend gevoerd werd, heb ik het toch kunnen verstaan. De pest heeft nl. de rat tot haar bondgenoot gekozen om den mensch te dooden; zij gaf haar de macht hem om te brengen, door slechts langs zijn voedsel te loopen. De rat, om zich op de menschen te wreken, die haar steeds vervolgden, nam gereedelijk die toovermacht over; ge ziet met welke ontzettende gevolgen!"

Het gezegde maakte op de omstanders een diepen indruk; zwijgend zagen ze elkaar aan tot langzamerhand aller blikken op den heremiet gevestigd bleven, als om hem te smeeken ook in deze netelige zaak raad te schaffen.

Gelukkig dat ook hierin de verwachting niet beschaamd werd; na diep nagedacht te hebben, stond hij op en sprak: „Wij zijn zoowel de berkoetoet als de kat veel verplicht voor hunne mededeelingen, die de groote Allah hen heeft ingegeven. Wij weten reeds hoe de wreede cholera te bekampen, ook tegen de pest kunnen wij ons wapenen. Indien wij haar hare bond-

genooten ontnemen, dan zal ook die boosaardige ziekte ons niet deren.

Van nu af make een ieder jacht op de ratten, alle moeten ze van onze haardsteden verdwijnen, want bleef er een over, dan zou de pest diens bijstand kunnen inroepen om ons menschen in het kille graf te brengen."

Ieder beijverde zich aan dien raad gehoor te geven; bij duizenden werden de ratten vergiftigd of doodgeslagen, zoodat er in zeer korten tijd geen meer overbleef.

De pest en cholera hadden intusschen op schrikbarende wijze huisgehouden: geen mensch werd gespaard, allen brachten zij onverbiddelijk om. Toen er geen slachtoffers meer waren, kwamen de twee boozen bij elkaar, om, volgens afspraak hun werk te vergelijken; het bleek dat ieder evenveel dooden had gemaakt, zoodat de strijd nog niet beslist werd. „Laat ons een andere plaats zoeken waar menschen wonen, om daar onzen wedloop voort te zetten," besloten zij.

Zoo gezegd, zoo gedaan. Hun schreden richtten zij toevallig naar de stad, waar kort te voren de vergadering van wijze mannen werd gehouden.

IJlings gingen zij te werk, doch ziet, er stierven wel menschen zooals gewoonlijk, maar geen van allen door den invloed der twee kampsters, want de pest kon geen bondgenoot vinden en bleef werkeloos; de andere beesten, die zij tot hare partij trachtte over te halen, wilden niets van haar weten, omdat zij bevreesd waren hetzelfde lot te zullen ondergaan als de ratten.

De cholera vergiftigde het water, dat er was, doch alles vergeefs; de menschen kookten allen hun drinkwater en dronken het zonder de minste schade te ondervinden.

Moedeloos en beschaamd, verslagen door het menschelijk vernuft, verwijderden zich èn pest èn cholera en kwamen nooit meer daar terug, waar ze wisten dat de menschen den raad van den braven heremiet opvolgden [1]).

---

1) De keuze der dieren in dit verhaal verdiend onze bewondering want zij is geheel in overeenstemming met Javaansche opvatting. De berkoetoet en de kat zijn geluk brengende dieren, terwijl muizen ontstaan zijn uit een boozen geest, die de rijstaanplant vernietigde. Wel werd die geest door Dewi Sri (Njai seri dana), de beschermgodin van de rijst, doodgeslagen, maar daarna werd hij als muis herboren om op deze wijze de padi te komen vernielen. Dewi Sri in de gedaante der sawahslang vervolgt nu deze den mensch vijandige muizen.

Men zegt wel eens dat een nieuw denkbeeld nimmer spontaan in het brein van een man geboren wordt maar slechts door hem geuit werd, omdat het in de geestesrichting van den tijd lag. Als een bewijs voor deze opvatting geldt, dat zoo menigmaal hetzelfde denkbeeld door verschillende personen gelijktijdig, onafhankelijk van elkander, wordt uitgesproken. Ik wees in dezen zin reeds op de treffende overeenstemming der denkbeelden van Stoll en mij ten opzichte der bestrijding van besmettelijke ziekten. Nog treffender komt die coincidentie van gedachten uit zoo men het werk van Alb. Kruijt vergelijkt met het mijne. Ik keerde 10 maanden geleden uit Indië terug, vervuld met de gedachten, die ik in deze verhandeling heb neergelegd, maar nog voor ik deze had uitgewerkt, verscheen „Het animisme" van Kruijt en zijne vier lezingen „De inlander en de zending". Mei ll. diende het eerste dezer opstellen voor een voorlezing te Amsterdam en het manuscript was reeds ter perse toen in de Juli-aflevering van „Onze eeuw" het laatste opstel van Kruijt verscheen: „De invloed der zending op de maatschappij der inlanders".

Inderdaad, wie beide vergelijkt zal getroffen worden door de vele overeenstemmende denkbeelden en toch hebben wij nimmer van gedachten gewisseld. Ook het boven aangehaalde stuk van Steinmets toont merkwaardige overeenstemming.

HET INDISCHE KIND EN ZIJNE KARAKTER-VORMING [1]).

Toen ik vijftien jaren geleden het plan vormde naar „de Oost" te gaan, zeide mij een oud-indisch gast, wien ik om raad vroeg: „Ga gerust, maar bedenk dat ge uw geheele geslacht naar Indië brengt." Hij wilde daarmede zeggen, dat in Indië geboren kinderen steeds weder daarheen terugkeeren.

Kwam heden iemand mij raadplegen, ik zoude bovenstaand gezegde aanvullen met de woorden: „Bedenk dat de kans zeer groot is, dat uw geslacht er te gronde gaat."

Nu hoor ik al roepen „welk een paradox!" en zoover men, na het hooren van zulke schijnbare onzinnigheden, het nog de moeite waard zal achten, zal men met de vraag antwoorden: „Denkt gij dan zoo ongunstig over het indisch klimaat dat gij allen, die daarheen trekken, ten doode gewijd acht?" Al wordt mijn stelling er schijnbaar nog paradoxaler door, zoo moet ik toch antwoorden, dat ik de levenskansen van den Europeaan op Java en in de reeds in cultuur gebrachte

1) Verscheen in de „Vragen des Tijds" Mei ll., deze tweede uitgave is eene vermeerderde, bijgewerkte.

streken der buitenbezittingen niet ongunstiger acht dan in Europa. Wel eischen onze levensverzekering-maatschappijen hooger premiën en wekken zij daardoor den indruk, dat bedoelde streken minder gezond zouden zijn, „deze alzoo in een kwaad gerucht brengende", maar toch beschouw ik deze verhoogde premiën slechts als een op eigen voordeel berekende handigheid, volgehouden door de solidariteit der maatschappijen. Als bewijs dezer opvatting wijs ik er op, dat de maatschappijen de uit hare statistieken werkelijk gebleken levensverwachtingen niet durven publiceeren; reeds Dr. Van der Burg constateerde, dat men hem wel die statistieken had willen laten inzien, maar onder belofte van geheimhouding. Toch mocht ik eens een ingewijde spreken, die zoover uit de school klapte, dat hij erkende: „de statistieken hebben geleerd dat de Europeaan in Indië slechts iets geringere levensverwachting heeft dan in Europa, terwijl de levensverwachting voor de vrouw in Indië iets gunstiger is dan in Europa." Het laatste hadden voor officiersweduwen reeds de onderzoekingen van Prof. Van Geer geleerd. Uit eigen ondervinding zou ik er nog bij willen voegen, dat de levenskansen der kleine europeesche kinderen in Indië zelfs buitengewoon gunstig zijn, dat er veel minder zuigelingen sterven dan in Europa. Gedurende 12 jaren praktijk stond ik hoogst zelden aan het sterfbed van een klein kind.

Een andere vraag hoor ik mij stellen: „Zoo gij erkent, dat de levenskansen zoo gunstig zijn, veel gunstiger dan over het algemeen in Europa wordt aangenomen, meent gij dan wellicht dat Europeanen in Indië onvruchtbaar worden en hierdoor hun geslacht ten gronde gaat?" O neen! dat weet ik wel beter, de

vruchtbaarheid der in Europa geborenen vermindert in Indië niet, die der creolen en indos neemt eerder toe, ook door de omstandigheid, dat de vrouwen vruchtbaar blijven als zij zoogen, wat bij vrouwen in Europa slechts zelden het geval is.

Nu zal men mijn paradoxale bewering wel door mij zelf voor geheel weerlegd houden. Maar neen! ik acht mij niet weerlegd, ik houd mijn paradox vol van het „te gronde gaan van het geslacht" en ik zal trachten het te bewijzen, al houd ik zooveel van Indië, dat ik liever het tegendeel voor waar zoude houden. Maar mijn werkkring eischte, dat ik zag, en wat ik gezien heb, zal ik meedeelen zonder schroom, omdat het leeren kan vele vragen op te lossen, waarover thans de partijen nog bitter strijden, omdat het tevens een ernstige waarschuwing kan zijn voor velen.

Zie hier dan, hoe ik mijn paradox bedoel. Niemand sterft, die een nageslacht nalaat, dat hem gelijk is. Een geslacht kan uitsterven òf door algeheel gebrek aan kroost òf doordien de nakomelingen niet meer gerekend kunnen worden tot het ras van den stamvader.

Nu is het een vaststaand en alom bekend feit, dat de kinderen van den man, die naar Indië trok, al nam hij eene vrouw uit Europa mee, al heeft hij de middelen om zijn kinderen gedurende korter of langer tijd naar Europa te zenden, bijna allen naar Indië terugkeeren. Daarvoor bestaan verschillende redenen, ik zal er enkele noemen. De strijd om het bestaan is in Indië minder zwaar dan in Europa. Een zoon vindt daar gemakkelijker een goed bezoldigde betrekking. De meisjes, al hebben zij geen fortuin, komen gemakkelijker tot een huwelijk. De vader kent de indische toestanden door en door, de europeesche, ook al keerde hij op ge-

vorderden leeftijd als gepensioneerde terug, minder; in Indië heeft hij vele relatiën, in Europa minder, het valt hem dus gemakkelijker zijn zoon in een indische carrière in te leiden dan in een europeesche. Ten slotte blijven in de zich ontwikkelende kinderen de heerlijke herinneringeu der onbezorgde jeugd voortleven, en die zijn aan indische toestanden verbonden en zij trekken hen met macht daarheen terug.

Nu waren reeds deze kinderen door hun opvoeding gedurende de eerste levensjaren in Indië (dus niet door de geboorte daar) geen zuivere europeanen meer; hun afstammelingen zullen het dan nog minder zijn; zij metamorphoseeren, zij het langzaam, zoo toch zeker, in indos en eindelijk in javanen.

Wij hebben hier het gunstigste geval genomen, dat de man een vrouw meeneemt uit Europa, dat hij in staat is zijn kinderen ter opvoeding naar Europa te zenden en dat hij zelf daarheen terugkeert; maar hoeveel sneller zal deze metamorphose gaan, als hij trouwt met een in Indië geboren meisje, al is zij van zuiver hollandsch bloed (creoolsche), of als hij zijn kinderen niet naar Europa kan zenden, of zelf niet daarheen terugkeert. Nog sneller verloopt het proces, als de man een vrouw neemt van gemengd bloed, of kinderen verwekt bij een inlandsche vrouw en deze als de zijne erkent en als de kinderen van een Europeaan tracht op te voeden.

Nu heb ik opgemerkt dat zij, die, hetzij bewust, hetzij toevallig, deze versnelde metamorphose uit het geslacht weten te houden doordien hun kinderen en kleinkinderen slechts met onvermengde Europeanen huwen, daarmede niets anders bereiken, dan dat het geslacht geheel uitsterft door onvruchtbaarheid der nakomelin-

gen. Het is alsof het europeesche ras slechts dan lichamelijk aan den invloed der tropen weerstand kan bieden, als het zich vermengt met het javaansche ras en hierdoor als het ware in lichamelijken (niet in geestelijken) zin nieuwe krachten opdoet.

Voorbeelden hiervan doen zich helaas zeer zelden voor, zoo zelden, dat men op grond hiervan zoude kunnen volhouden, dat mijn ervaring op eenige toevallig-ongunstige voorbeelden berust, want er is bijna geen familie te vinden, waaruit niet enkele zonen of enkele dochters huwen met personen van gemengd bloed, al ware die vermenging slechts voor $^1/_{16}$ of $^1/_{32}$ deel aanwezig, zoodat de bijna vergeten invloed eener overgrootmoeder (javaansche, klingaleesche of amboneesche) door latere huwelijken met europeanen teruggedrongen, bijna weggevaagd werd. Zij winnen dus aan vruchtbaarheid en levensvatbaarheid, maar veranderen toch van karakter.

De kinderen van dezen zullen reeds minder op de afstamming letten, wellicht toonen zij door atavisme (of terugslag) het type der bijna vergeten overgrootmoeder, en zoo verindischt het geslacht al meer en meer, en sterft het geslacht, overigens vruchtbaar genoeg, in dien zin uit, dat de afstammelingen geen Europeanen meer zijn. Ik ben overtuigd, dat, zoo het mogelijk ware Java met al zijn bewoners gedurende 50 of 100 jaren van Europa te isoleeren, men na dien tijd niets meer terug zou vinden van het europeesche bloed, dat daar thans in ongeveer 70.000 menschen leeft [1]). Het is verder zeer onze aandacht waard, dat

---

1) Dr. Swart Abrahamsz schreef (Holland's imperialisme in het verre Oosten, Javabode 22 Dec. 1897): „En als dan eenmaal de kracht, die

de kruising van chineezen met javanen een ras oplevert, dat veel meer chineesch dan javaansch is, terwijl bij de kruising van europeanen met javanen, de laatsten de sterkeren blijken te zijn om hun karaktertrekken en kleur voort te planten. Daaruit blijkt dat in de tropen de chinees sterker is dan de europeaan, dat deze er achteruit gaat, of zooals ik een bekend psychiater hoorde zeggen „wij hooren hier allemaal niet".

Ik heb het woord „degeneratie" overal zorgvuldig vermeden en slechts van metamorphose gesproken, want ik weet niet of het beter is een europeaan of een javaan te zijn: het is mogelijk dat het geheele kaukasische ras bestemd is om uit te sterven en dat wij verdrongen zullen worden door japaneezen of chineezen of ook door maleiers en javanen (zoo dezen een ander klimaat gaan opzoeken). Maar zooveel staat toch vast dat de europeaan thans nog op de geheele wereld de drijvende kracht is, en daarom zie ik mijn kind liever als europeaan dan als javaan, al geef ik toe dat men over eeuwen daarover wellicht anders zal denken. Verder zal men moeten toegeven, dat zoo de laatste afstammeling van zeker oud geslacht A, dat vroeger uitmuntte door activiteit, slechts kinderen verwekt heeft bij een negerin, en dit negerkind bij andere negerinnen een niet te tellen zaad wint, niemand zal zeggen „het aloude geslacht A bestaat nog". Neen het bestaat niet meer, want die negertjes hebben niets meer gemeen met al hetgeen bedoeld geslacht eertijds beroemd maakte.

---

van de beschaving der blanken uitgaat, zal zijn gebroken, dan zullen die tropische landen in minder jaren dan er tientallen noodig zijn geweest om er het europeanisme te vestigen, weêr geheel terugvallen in hun oorspronkelijken staat."

Op den langen duur, dit is mijne vaste overtuiging, sterft in bovengenoemden geest het geslacht van elk europeaan uit, die naar Indië trekt, het moge bij den een heel snel gaan, bij den ander honderd jaar duren, maar het zal steeds zoover komen, tenzij toevallige omstandigheden de kinderen van dien man er toe brengen hun levenswerk te zoeken in Europa en zich daar te vermenigvuldigen; maar dezulken zijn zeldzaam.

Er rust nu de verplichting op mij om aan te toonen, waarom de kinderen der europeanen steeds meer en meer afwijken van het „europeaan zijn" en indisch worden, en dan heb ik tal van oorzaken te noemen.

Een duitsch spreekwoord zegt: „Pfarrers Kinder und Müller's Vieh, wie selten doch geraten die"; waarom is het mislukken van dominee's kinderen een zoo algemeen verschijnsel, dat het aanleiding kon geven tot deze spreekwijze? De predikant, althans de dorpspredikant, is de eerste in zijn omgeving, daarom worden zijn kinderen door iedereen ontzien, aangehaald en dus verwend; men verdraagt van hen heel wat brutaliteiten of kwajongensstreken. De kinderen raken hierdoor er aan gewoon aan elke luim te voldoen, zij leeren zich niet beheerschen noch zich te schikken naar anderen. Welnu, elk europeesch kind in Indië is in dien zin een dominee's kind; hoe gering ook de positie van den vader zij, steeds ziet het kind om zich heen een dienstpersoneel, een inlandsche bevolking, steeds bereid van het blanke kind alles te verdragen. Het kind leert vroeger bevelen dan gehoorzamen: dat een europeesch kind de inlandsche bedienden slaat, als deze niet direct zijn wenschen vervullen, is een zeer gewoon verschijnsel. Nog merkwaardiger is, dat baboes dit wel aangenaam vinden, zooals er een met een ge-

zicht stralend van genoegen kwam vertellen: „De kleine jongen heeft baboe geslagen." Maar het bederven begint reeds, lang voor het kind slaan kan, het begint reeds bij den zuigeling, die steeds, zoo hij huilt, uit zijn bedje genomen en rond gedragen wordt; het blijft voortgaan als het kind begint te eten; wil het dan zijn voedsel niet achter elkaar opeten, dan loopt de baboe hem met het bord achterna, en terwijl het speelt, tracht ze hem telkens een lepeltje naar binnen te werken [1]). Als er meer kleine kinderen zijn, die elk hun baboe hebben, dan geeft dit wel eens aanleiding tot zeer grappige tooneelen.

Het geduld der baboe is onuitputtelijk, steeds is zij bereid elke luim van het kind te verdragen. Aardig beschreef dit de heer Van Geuns: „in een westersch land zal een kindermeid, wanneer haar pupillen een zekeren leeftijd hebben bereikt tot Annetje of Franswatje zeggen: „zoek gij dit of dat zelf maar." Zij zal er voor bedanken haar beschermelingen de boeken of het trommeltje met het „twaalf uurtje" na te dragen. Zij helpt hen slechts zoover dit noodig is. Maar baboe is synoniem met volkomen gedienstigheid. Zij reikt de helpende hand ook daar, waar die best gemist kan worden. Zij maakt voor haar pupillen het bezit van handen overbodig; ten deele zelfs denkt zij voor hen. Het gevolg hiervan is, dat de kleine kleuters gewoon worden zich op anderen te verlaten. Zij zijn slordig op hunne kleeren en op hun schoolboeken. Zij vinden inspanning iets ongewoons. Zij stellen zich het leven

---

1) Zie hiervoor Dr. l. I. Pigeaud. Iets over kinderopvoeding. Raadgevingen voor moeders in Indië, blz. 25. Semarang 1896, waar nog vele andere dergelijke voorbeelden genoemd worden.

voor als een rivier, waarop zij „door anderen zullen worden voortgeroeid" [1]).

Zoo ontwikkelt zich in het kind noch gehoorzaamheid, noch wilskracht, noch zelfbedwang.

Nu moge men zeggen: de ouders moeten daartegen waken! Wel, dit is onmogelijk, of toch slechts voor een zeer gering deel uitvoerbaar. Ik kende een vader, die zijn kinderen wel eens zonder eten naar bed stuurde als zij ondeugend waren geweest: steeds wisten de bedienden middelen te vinden hun achter den rug der ouders eten te geven. Zeg hun „je mag het kind bestraffen, slaan, opsluiten," zij zullen het toch niet doen. Het is ten eenenmale onmogelijk, bij dit nu eenmaal onvermijdelijke hulppersoneel, aan zijn kind een europeesche opvoeding te geven. Hier ligt de schuld niet aan het klimaat, maar aan het karakter van het dienstpersoneel. Dit bewijzen de kinderen, opgevoed in die buitenbezittingen, waar het dienstpersoneel de kuren der kinderen niet verdraagt; daar (bijv. in de Minahassa) is een europeesche opvoeding mogelijk; zoo heeft het mij steeds ten zeerste getroffen hoeveel buitengewone mannen er zijn of waren onder de nakomelingen der zendelingen uit de Minahassa, hetzij deze van zuiver europeeschen bloede waren of niet. In het laatste geval hebben zij, die op de buitenbezittingen geboren werden uit vrouwen van de daar levende volkeren, nog dit groote voorrecht dat zij van moederszijde stammen uit een krachtiger, zelfbewuster ras dan het (door de sedert het Hindoetijdperk steeds voortdurende overheersching) gedegenereerde volk der Javanen.

---

1) De karaktervorming der indos. Weekblad voor Indië 1904, No. 32, 33 en 34.

Het klimaat zelf influenceert op een andere wijze de opvoeding in ongunstigen zin. Er wordt hard gewerkt in Indië. De man heeft meestal een zeer drukken werkkring en is weinig thuis; komt hij thuis, dan is hij loom en moe en geneigd alles door de vingers te zien, als de kinderen maar niet al te lastig zijn. Ook de moeder is minder streng dan de moeder in Europa; het dienstpersoneel vereischt meer toezicht, al is het talrijker, men woont meestal verweg van magazijnen, kleêrmakers, geoefende ambachtslieden enz. en zoo wordt veel aan huis gemaakt. Bij de huizen behooren meestal stallingen, een groote tuin, enz., die ook ten laste der huisvrouw vallen. Zit het gezin nu aan tafel, dikwijls bij door de warmte geringen eetlust, dan ziet men op tegen elke lichamelijke beweging, men is loom, en als de kinderen zich nu aan tafel onbehoorlijk gedragen, niet behoorlijk zitten of eten, dan maakt men wel eens een aanmerking, maar zijn de kinderen ongezeggelijk, dan ziet men het maar liever niet, en is blij als men rust heeft, al wordt het tafellaken bemorst of de kleeren bevuild; men heeft immers dienstpersoneel genoeg om die te laten wasschen.

Zoo is het in het kleine, zoo in het groote; het kind leert zelden zich iets ontzeggen, de middelen zijn meestal vrij ruim, aan sparen denken weinigen, en men kan aan elken wensch van het kind voldoen, hetzij die heden naar een rijwiel, morgen naar een rijpaardje gaat. Zoo leert het kind zich niets ontzeggen, het leert alles naar zijn zin krijgen, zelfs in minder gegoede gezinnen. Onlangs was nog in de nieuwsbladen te lezen [1]),

---

1) „Weelderig gebrek lijden". Alg. Handelsblad van 22 Nov. 1906, volgens het Indische Nieuws van den dag.

dat de bezoldiging der conducteurs in Indië onvoldoende is, van *f* 75.— 's maands konden zij niet leven; een budget werd er bij overgelegd en het bleek, dat men op vier bedienden (de waschman incluis) rekende. Als geneesheer behandelde ik de mingegoede gezinnen kosteloos, maar menigmaal zag ik in zulke gezinnen, die noch den geneesheer noch den apotheker konden betalen, voor den zoon een rijwiel of een rijpaardje koopen of andere onnutte groote uitgaven doen. Dat is iets heel gewoons bij indische paupers. Over het misbruik der vele bedienden, over het vermijden van elken lichamelijken arbeid bij onze indische mingegoede landgenooten, is reeds zooveel geschreven [1]), dat ik het onnoodig acht daarop nog nader in te gaan, al zou ik veel merkwaardige voorbeelden kunnen aanhalen.

De gevolgen van dit alles blijven niet uit. In zijne nota als lid der pauper-commissie vatte de heer J. A. VAN DELDEN [2]) de oorzaken van het pauperisme in 't kort samen met de volgende woorden: „de gewestelijke verslagen zijn dunkt mij eenstemmig hierin, dat onze indopaupers hun ellendigen toestand uitsluitend te wijten hebben: 1e. aan hunne karakterfouten; 2e. aan eene verwaarloosde opvoeding.

Karakterfouten als indolentie, gebrek aan veerkracht, hoogmoed enz. zijn schering en inslag van de verslagen en men houdt het er voor, dat zij specifiek eigen zijn aan het geslacht van indos".

Wat hier beweert wordt van den indo, geldt in meer-

---

1) Zoo ook, op zeer karakteristieke wijze in het bovenaangehaalde artikel van den heer VAN GEUNS.

2) Rapport der pauper-commissie ingesteld bij art. 2 van het regeeringsbesluit van 29 Juni 1902, No. 9.

dere of mindere mate van de meeste in Indië opgevoede kinderen, bijna allen zullen er de kenmerken van dragen, en zij zullen die eigenschappen te sterker toonen, naarmate zij langer in Indië bleven, of van reeds in Indië geboren ouders afstammen of van ouders met gemengd bloed.

Pastoor M. I. D. CLAESSENS, een ander lid der paupercommissie, kwam getuigen: „een feit is het, dat aan vele indische ouders, de welgestelden niet uitgesloten, de meest elementaire kennis van opvoeding ontbreekt," en de heer VAN DER STEUR verzekerde: „niet weinigen, ook uit de beste standen, gaan op de hoofdplaatsen moreel geheel te gronde door een te weelderig leven en te weinig tucht." Een indo, die zich DOERI [1]) noemde, schreef het volgende: „aan karaktervorming, speciaal uit een moreel — in den meest uitgebreiden zin daarvan — oogpunt, wordt toch in de z.g. betere kringen bitter weinig gedaan. Daarvoor heeft papa het „te druk" en mama, die in beuzelarijen opgaat „volstrekt geen tijd." Dit laatste doet er mij aan denken, dat een europeesche moeder mij in Indië verzekerde, dat zij er zich te goed voor achtte om den ganschen dag aan de kinderen te besteden, die aan een indisch meisje en de bedienden werden overgelaten. Het spijt mij slechts dat ik haar niet heb durven antwoorden „dat zij niet verdiende moeder te zijn, te laag stond voor dit eervolle ambt."

De oud-resident KOOREMAN getuigde (Indisch genoot-

---

1) DOERI schreef „iets over indische meisjes en jongens" in een weekblad, dat omstreeks 1899 gedurende eenigen tijd in Indië uitgegeven werd; mijne indische lezers zullen den titel wel weten in te vullen. Ik achtte het van waarde omdat de schrijver een indo is, en knipte het daarom uit, maar verzuimde den titel van het weekblad te noteeren.

schap 9 October 1906): „geheel westersch levende en denkende europeanen zijn echter in Indië hoogst zeldzaam, zelfs in Batavia. Bijna alle europeesche kinderen, van ouders, die eene goede maatschappelijke positie hebben, nemen inlandsche hebbelijkheden van hun inlandsche omgeving over. Ik heb dat bij mijne kinderen kunnen waarnemen. En hoe meer inlandsch hun omgeving is, hoe meer inlandsch zij worden."

Een andere indo (J. G. Slothouwer „een antwoord aan Totok". Javabode, 24 October 1905) getuigde in een verweerschrift hetzelfde: „en dat milieu, waarin de indo wordt opgevoed, is vaak zoo slecht. Ge hebt het zelf erkend, dat dwaze ouders vaak de opvoeding van het kind grootendeels aan baboes en jongens overlaten. Gij ziet in, welke verkeerde begrippen door het kind worden opgedaan in zijnen omgang met onze bedienden, enz. enz."

Het is niet gemakkelijk dit verschijnsel te verklaren, toch is het een onomstootelijke waarheid, die door de bovengenoemde getuigen verkondigd wordt. Men zou zoo zeggen dat het den ouders in Indië minder bewust is, dat wij de kinderen niet hebben om er ons mede te amuseeren, dat zij als het opkomende geslacht der toekomst meer waard zijn dan wij zelf, dat het veel moeite, dagelijksche inspanning, veel overleg vereischt om ze goed op te voeden. Ik geloof dat het klimaat, zooals ik boven reeds schreef, hier een belangrijke factor is, die de ouders doet degenereeren; men kan in deze verslappende hitte niet steeds zichzelf en zijn kinderen controleeren, men kan niet aldoor even bereid zijn om te handelen, daarvoor heeft ons de hitte teveel verslapt [1]).

---

1) Prof. C. Eijkman gebruikte de volgende woorden (Over gezondheid

Ik geloof dat wij er rekening mee moeten houden, dat de geschiedenis leert, dat de tropische volkeren, behalve op het gebied van kunst of oorlogvoeren, nimmer groote mannen hebben voortgebracht, dat alle vooruitgang in wetenschap en kennis, die slechts door groote inspanning verkregen kan worden, aan die volkeren te danken is, die in gematigde streken leven. Het is geen toeval dat de bewoners der tropen langzaam, laksch, indolent zijn, ik zie hierin een aanpassing aan het klimaat, een aanpassing, noodzakelijk om te blijven bestaan.

Het is daarom naar mijn meening ook een dwaasheid, te verwachten, dat wij den inlander ooit zouden kunnen doordringen met onze denkbeelden van eerlijkheid, voortvarendheid, plichtsgevoel, philanthropie, gemeenschapsgevoel, solidariteit of dergelijke.

Ik heb op een andere plaats vroeger reeds uiteengezet [1]) hoe onze inlandsche bestuursambtenaren degenereeren door de opleiding, die wij hun geven, de eischen, die wij aan hen stellen. Zij worden zulke treurige, neurasthenische, overprikkelde individuen, dat zij duur betalen voor het beetje positieve kennis. Het trof mij ten zeerste toen ik het vertrouwen der inlanders begon te winnen hoe die hoofden mij telkens kwamen raadplegen over nerveuse kwalen. Zij toonden de spiertrillingen in het gezicht, bevende vingers, ruste-

---

en ziekte in heete gewesten 1898): „Te loochenen is het toch niet, dat de vaak zoo windstille, voor het gevoel zoo loodzware atmospheer der tropen veel minder drukt op den gekleurden inboorling dan op den blanke, wien zij aanhoudende geestes- en lichaamsinspanning tot een ware kwelling maakt."

1) Ervaringen van een indisch geneesheer. C. Over inlandsche ambtenaren en hunne geneeskundige behandeling. Vragen des Tijds 1902.

loosheid, zij herhaalden steeds dezelfde klachten van slapeloosheid, wisselende pijnen in het kruis of in andere lichaamsdeelen, spoedige ongemotiveerde afmatting, algemeene lusteloosheid, ongemotiveerde onrustige of neergedrukte stemming, zooals wij die van dezelfde patienten in Europa kennen. Ik slaakte toen de zucht: hoe treurig is het de hoofden van een zich eerst ontwikkelend volk reeds te zien degenereeren. Zie, zoo een balinees ter dood veroordeeld was, werd hij vroeger gekrist, hij stond recht op en wachtte kalm af tot het staal door zijn ribben drong. Zoo was vroeger ook de javaan, zoo is hij ten deele nog heden. Of is het iets anders zoo de koelie met een kalm gezicht zich een arm of een been laat afzetten, zonder te schreeuwen, zonder te kermen, zonder te zuchten, ja zonder zich te verroeren. Dit weet ik niet alleen van anderen, maar ik heb het zelf ondervonden, als ik helpen moest, maar geen assistent had, die den ongelukkige met chloroform had kunnen verdooven. Onze hoofden evenwel, zij die beschaafd zijn, door hetgeen zij leerden, zijn overgevoelig geworden, zij verdragen nauwelijks dat men een wondje hecht, een verband legt, een kies trekt. Deze overgevoeligheid is dan ook de aanleiding dat zij bang zijn voor den geneesheer, waar de koeli dit niet meer is. Zij hebben geen fut meer; elk gevaar ontwijken zij, zooals ik bij het Gedangan-oproer kon waarnemen. De wedono van Krian en de assistent-wedono van Taman, die kijaai Kasan moekmin zouden surveilleeren of observeeren zochten veiliger plaats op, de wedono van Gedangan wist niets beters te doen dan te heulen met de opstandelingen, de assistent-wedono van Tebel riep den Europeanen, die naar de plaats des onheils snelden toe: „keert terug, ge kunt er niet komen,

duizenden barikadeeren den weg." Ik reed door en vond geen enkelen opstandeling, die den weg trachtte te versperren.

Onze assistent-wedonos durven niet meer als hoofden van politie en loopen weg bij elk dreigend gevaar. En dat is niet omdat zij van een ander ras zijn dan onze koelies, want de vrouwen dezer hoofden, van gelijke afstamming als zij, toonen deze verschijnselen nog niet. Het ligt dus niet aan de afkomst maar aan de opleiding, of wellicht ook niet aan deze, maar aan de eischen, die wij aan hun stellen in de praktijk. De ambtenaar heeft al die wetenschap in zich op kunnen nemen gedurende den rustigen, kalmen leertijd, komt hij nu evenwel in de praktijk, dan moet hij gestadig beslissingen nemen, zelf nadenken, hij wordt gecontroleerd, aangepord, overladen met allerlei ongelijksoortig werk en dan groeit er een zenuwlijder van. Controleert gij hem niet, dan weet hij wel wat goed voor hem is, namelijk terugkeer tot zekere indolentie; ik wil niet zeggen, dat hem dit bewust is, maar hij voelt spoedig dat hij wat kalmte noodig heeft om zich aangenamer „lekker" te voelen [1]).

Het is mij onbegrijpelijk hoe men op het denkbeeld is kunnen komen om inlandsche officieren voor het leger op te leiden, om inlanders tot rechters te vormen of tot zelfstandig handelende geneesheeren. Zulke ge-

1) Is hij evenwel eenmaal op het hellend vlak van den zenuwlijder aangekomen, dan bestaan voor hem geen lange verloven met verlofstraktement, geen verloven naar Europa of toch naar een koel klimaat. Men degenereert den inlander met europeesche middelen maar onthoudt hem de europeesche middelen tot genezing!

Zoo ik de eerste ben, die hier tegen opkomt en de eerste, die op deze degeneratie der hoofden wijst, dan ligt dit daaraan, dat ik ook de eerste was, die alle hoofden eener afdeeling behandelde.

dachten kunnen toch alleen bij hem opkomen, die er zich nimmer rekenschap van gaf, wat een tropenmensch is, wat een opvoeding in de tropen zijn kan, hoe onze denkbeelden in een tropenmensch werken. Ja, men kan hun alles leeren, maar men verwachte hierdoor van hen geen karakterontwikkeling, wel een enorme degeneratie van het zenuwgestel als zij die wetenschap moeten toepassen. Het is denkbaar, dat een gewoon desaman een goed soldaat wordt, het is denkbaar, dat hij door natuurlijken aanleg zich in de binnenlanden een schitterend troepenaanvoerder toont (als SENTOT); maar dwing hem dan niet te voren in het keurslijf van onze opvoeding. Heeft hij die eenmaal ondergaan, heeft hij zijn tot traagheid geneigde hersenen overprikkeld door eene groote hoeveelheid kennis, moet hij rekening houden met onze strategie, dan is hij tevens zoo nerveus geworden, dat hij als troepenaanvoerder niet meer bruikbaar is. Dat leerde mij de geneeskundige behandeling der inlandsche hoofden. Ik voel niet veel voor het zoogenaamde verschil van ras: ik geloof dat javaansche kinderen, die onmiddellijk na de geboorte naar Europa zijn gebracht en daar opgevoed, zich niet belangrijk zullen onderscheiden van europeanen, mits zij in europeesche omgeving blijven (er zijn voorbeelden bekend van maleiers, abessiniers, negers); maar wel weet ik „dat een man zal zijn, wat zijne moeder van hem maakte", dat dus de huishoudelijke opvoeding en het milieu van het allergrootste belang zijn [1]).

---

1) Ik meen deze uiting eenigszins te moeten preciseeren. „Wat," hoorde ik iemand zeggen, die dit las, „wilt gij de erfelijkheid weg redeneeren; en onlangs hebt ge nog zelf gezegd dat mijn zoon in uiterlijk en karakter zoo sprekend op mij lijkt?" Nu, dat bedoelde ik hier niet, ieder Javaan heeft zijn eigen lichaamsbouw en zijn eigen karaktertrekken

Gaat men evenwel inlandsche kinderen op Java tot iets opleiden, dan heeft gedurende de prille jeugd de moeder reeds op hen ingewerkt, dan blijft zij, het milieu, het klimaat ook verder hen influencecren. Dit zijn factoren, die de beste wetenschappelijke latere opvoeding, die trouwens op alle scholen slechts op het weten en niet op het gemoed gericht is, vruchteloos maken.

Leer bijv. aan den leerling dokter-djawa het voor den geneesheer zoo onmisbare plichtsgevoel, leer hem den vuilsten koelie even zorgvuldig als een familielid te behandelen, dan zal hij, teruggekeerd in zijn huiselijke omgeving en zelfstandig werkzaam, toch weder onder den invloed zijner vrouv en verdere familieleden komen en zijn plichtsgevoel zal hoe langer hoe geringer worden, de antisepsis gaat hij verwaarloozen omdat het moeite kost, en de zieke koelie „is maar een koelie".

---

en kan of zal die op zijn kinderen overerven evenals wij dit in Europa waarnemen. Een onmiddellijk na de geboorte naar Europa overgebracht kind zal dus de lichaamsvormen of karaktertrekken zijner op Java levende ouders of grootouders blijven vertoonen, maar hij zal niet toonen hun moreele opvattingen, hun geestesleven. Hij zal bijv. in zich opnemen de begrippen over sexueele moraliteit, als in Europa gebruikelijk zijn en niet de Javaansche, hij zal gemeenschapsgevoel krijgen, individualist worden als de Europeesche pleegvader, maar wellicht anderzijds, dank zij zijne Javaansche afstamming, steeds meer blijven voelen voor phantasie dan voor logica. Ik schrijf hier geen werk over het al of niet bestaan van essentieele verschillen tusschen rassen, ik heb hier slechts te letten op die eigenschappen, die wij in den Javaan of in den Indo zouden moeten leggen om ons gelijk te worden in bruikbaarheid: als bestuurder, als koopman, als officier. In deze kan hij ons gelijk worden bij opvoeding in Europa, evenals de Japanner ons daarin gelijk is, bij alle overigens bestaande verschillen. — Wie meer over de „rassenkwestie" lezen wil, die raadplege de verhandeling van Mr. Steinmetz, Gids, Januari 1907.

Deze twee krachten, de opvoeding en het milieu, waarin hij werkzaam is, werken in tegengestelde richting en rukken het individu als het ware uiteen, en het resultaat is een overprikkeld nerveus individu; of, al mocht dit overwonnen worden, dan verkrijgen wij een evenwichtstoestand in dien zin, dat overblijft een javaan met eenige steeds verminderende kennis van europeesche wetenschap, waarmede hij dikwijls meer kwaad dan goed doet. Het is een dwaasheid te meenen, dat schoolopvoeding van den javaan een europeaan zou kunnen maken, of hem met europeesche denkbeelden zou kunnen doordringen[1]).

Maar het is niet alleen een dwaasheid dit van den javaan te verwachten, het is evenzeer dwaas te meenen, dat men onzen indo zou kunnen veranderen door schoolopvoeding. Men wil het pauperisme tegengaan (zie het rapport der pauper-commissie) door voorbereidend onderwijs, door praatscholen, fröbelscholen en dergelijke, om het kind zoo spoedig mogelijk te onttrekken aan den huiselijken invloed. Maar veel zal men hiermede niet bereiken.

Geef aan den indo een andere moeder en hij zal anders zijn! Helaas, kan dit niet; erger nog,

---

1) „Gaat gijlieden gerust uwen gang, gij ingebeelde beschavingsmenschen met uw eenzijdige intellectueele kracht en uw groote zwakte, dáárin gelegen, dat uw handelen altijd in lijnrechten strijd moet zijn met uw leer! Ge kunt, ja momentaneel, wat meer of minder inwerken op tropische volken, ge kunt ze wat meer of wat minder plagen; maar ze maken tot wat gij zijt, dat kunt ge toch nooit en al de pogingen, die ge daartoe aanwendt, kunnen hoogstens er toe leiden, dat gij zelf langzamerhand gewijzigd wordt in de richting van het type, dat zij vertegenwoordigen", schreef Dr. Swart Abrahamsz in het bovengenoemde artikel.

de moeder kan ook niet anders zijn dan zij is, ook zij is een produkt van haar omgeving; en de europeesche moeder verandert ook in de indische omgeving en meer en meer in opvolgende geslachten; daarom zijn alle middelen om het proces tegen te houden wel nuttig, maar ten slotte toch tot onvruchtbaarheid gedoemd.

In een tropisch klimaat kan geen europeesch ras groeien; als europeanen zijn allen, die naar Indië gaan en daar al te lang blijven, tot degeneratie gedoemd, en als zij zelf nog aan dit proces ontsnappen (gelukkig geldt dit nog van velen), zijn zij toch in hun kinderen ten doode gedoemd. Langzaam maar zeker metamorphoseeren allen in indische richting. Ik zie hierin een natuurwet, eene alles overweldigende macht. Die vervorming van den Europeaan in Indië werd zoo juist beschreven door Dr. Swart Abrahamsz, „Multatuli als Indo-Europeaan," Taal en Letteren, 7e Jaarg. 1897, blz. 43, ik neem er enkele zinsneden uit over: „Wanneer men dat doet (den Europeaan gadeslaan in de Binnenlanden), dan begint men iets te begrijpen van het eigenaardige proces van psychische vervorming dat elke Europeaan ondanks zich zelven en trots de sterkere wilskracht, ondergaat." En heeft iemand die verandering ondergaan dan zegt Swart Abrahamsz „wordt hij ook nooit meer dezelfde die hij te voren was." „Wat blijft er nu (blz. 52) van den psychischen Europeaan over, wanneer hij afgeleerd heeft te gevoelen voor maatschappelijk-politieke toestanden, wanneer hij heeft afgeleerd te gevoelen voor Europeesche standsbegrippen, Europeesche begrippen van sexueele moraal, Europeesche begrippen van de wijze waarop het geld moet worden besteed en met een verzwakt taalgevoel. Van uit een Europeesch standpunt is zulk een man immers geen Europeaan meer. Hij is

vreemdeling geworden, meer vreemdeling dan de Franschman, de Rus, de Engelschman het voor den Nederlander zijn," en blz. 54: „wij zullen de laatsten zijn om te beweren, dat hij een minder goed mensch is geworden, maar een minder bruikbaar Europeaan is hij zeker."

Ik heb er boven herhaaldelijk op gewezen, hoe het zenuwgestel der inlanders, wier geest op europeesche wijze met voeding overladen wordt, achteruitgaat (ik weet niet of deze degeneratie reeds begint gedurende de opleiding of eerst bij de toepassing van het geleerde in de praktijk); geheel hetzelfde zien wij bij nagenoeg alle europeanen in Indië geschieden [1]). Wie jarenlang op Java doorbracht, zal wel steeds een slachtoffer worden van die verhoogde prikkelbaarheid, overgevoeligheid, verminderd weerstandsvermogen des geestes, dat zoovele europeanen in Indië toonen. Men zegt wel eens: de indo is zoo kalm, ja, dat is slechts schijn, veel meer is hij in nerveusen zin een dégénéré. Dit was de opmerking, die ik elken dag bij mijne indo-patienten kon maken, geheel op dezelfde wijze als bij de inlandsche hoofden.

Men heeft wel eens beweerd dat de nervositeit der koloniale bevolking een gevolg zou zijn van promotiejacht, van de jacht naar Mammon. Ik geloof er niets van, want ik zag deze ziekte evenzeer optreden bij hen,

---

1) Prof. C. Eijkman l. c. „Mij heeft de toestand van afmatting en lusteloosheid, gepaard aan psychische prikkelbaarheid, waaraan de europeaan in de tropen, de een meer, de ander minder, van lieverlede onderhevig wordt, altijd levendig herinnerd aan het ziektebeeld fin de siècle, dat men met den naam van neurasthenie of zenuwuitputting bestempeld heeft, al is ook voor die uitputting het objectieve bewijs nog niet geleverd."

die noch naar geld noch naar promotie jaagden. Ook is de jacht naar beide in Holland niet minder groot, toch werkt zij daar niet zoo nadeelig; het is een gevolg van het klimaat, van de omgeving, al kan ik helaas niet aantoonen hoe deze werken.

Hoe hooger de man staat, hoe grooter zijn plichtsgevoel is, hoe harder hij werkt, des te eerder valt hij aan deze nervositeit ten offer, of erger nog, vertoont hij in plaats van deze een verlangzamen van het denken, een versuffen. Dit is zoo goed waar te nemen bij hen, die als jonge ambtenaren hoog stonden, maar in de hoogere betrekkingen tegenvallen; trouwens bij de industrie of handel kan men hetzelfde waarnemen. Wie in de tropen gezond wil blijven en gezond kroost wil leveren, die zij niet al te ambitieus, hij zij liever indolent, onverschillig, laksch. Wie werken wil met europeesche denkbeelden, gaat vroeger of later te gronde [1]), en de javaan, die onze denkbeelden van plichtsgevoel en initiatief zou overnemen, zou ook te gronde moeten gaan.

Daarom kan de javaan en met hem de indo en de meerderheid der creolen slechts zijn een machinaal werktuig, een meer of minder getrouw uitvoerder van bevelen. De drijvende gedachte, het initiatief kan slechts uitgaan van Europa of van de versch uit Europa geimporteerden, die op hun beurt òf zelf òf in hun kin-

---

1) Het spreekt wel vanzelf dat voor elk mijner beweringen ook uitzonderingen te noemen zijn.

Prof. EIJKMAN zeide hierover: „De soberheid in spijs en drank van den inlander, zijn luchtige kleeding, zijn festina lente, zijn kalm berustende levensbeschouwing verdienen dan ook, van een zuiver sanitair standpunt bezien, den blanken tropenbewoner ten voorbeeld gesteld te worden."

deren weder onbruikbaar zullen worden. Dat noemen wij „tropische usuur" [1]).

Het bovenstaande verdient wellicht nog met enkele voorbeelden toegelicht te worden. In de eerste plaats de stelling, dat de indo slechts werktuig kan zijn en de zelfstandigheid mist, om zich zelf een toekomst te scheppen. Zoo getuigde de heer VAN DER STEUR, die meer ondervinding heeft dan wie ook, in zijne reeds meer aangehaalde nota: „ook heb ik de ervaring opgedaan, dat de indo-europeesche jongens wel willen werken, doch dat er alleen volharding is te krijgen, als zij geheel onder disciplinair toezicht staan". Het is eene overal bevestigde ondervinding, dat van den indo geen drijvende kracht uitgaat, dat hij wel urenlang tuurt over het opgedragen werk, maar zijn denkvermogen slechts weinig gebruikt. Daarvan kunnen alle chefs van groote handelslichamen getuigen, die de voorkeur geven aan de versch geïmporteerde europeanen: daarvan getuigen alle ambtenaren, die eenige klerken onder zich hebben, en het gevolg is verder dat de geheele klein- of tusschenhandel in handen van chineezen en arabieren is. En voor inlanders geldt hetzelfde. De inlandsche ambtenaren toonen nooit initiatief en zijn echte oogendienaren. Dat kwam ook goed uit bij de besprekingen der commissie voor de opleiding van vroedvrouwen te Djombang (1902), waar de meerderheid ook telkens weder herhaalde dat de inlandsche vroedvrouw, hoe goed ook opgeleid, slechts dan bruikbaar is en blijft, als zij gestadig gecontroleerd wordt. Hetzelfde getuigde Dr. VAN GORKUM van de dokter-

1) Naar ik meen werd dit woord het eerst gebruikt door Prof. WINKLER te Amsterdam.

djawas (Vragen des Tijds, September 1904), wat mijne ondervindingen slechts konden bevestigen (De Locomotief 3—4 November 1904) [1]).

In de tweede plaats wil ik nog nader toelichten de woorden, dat ook de versch uit Europa geïmporteerden op hun beurt weder zullen degenereeren. Het is toch eene opmerkiug, die men in Indië telkens kan maken, juist bij de in hun ambt oud geworden hooggeplaatste personen, hetzij in ambtelijke, hetzij in particuliere betrekkingen, dat zij gaan lijden aan een onoverwinnelijke traagheid van den wellicht overigens nog helderen geest. Zij beperken zich dan tot een minimum van arbeid, waarmede zij kunnen volstaan, zonder door hunne traagheid in het oog te loopen. Zijn zij bij uitzondering genoodzaakt hun geest in te spannen, dan kost hun dat groote moeite, daar het denkproces bij hen zoo langzaam afloopt; en zij doen dit dan met zooveel tegenzin, dat hun stemming er onder lijdt en hun misnoegen zich uit in hevig opspelen tegen ieder, die zich in hun nabijheid bevindt. Het zijn de echte soesavermijders; een verbetering is van hen nimmer te verwachten, en helaas zijn het zoo dikwijls de meest kranige controleurs, die hierdoor als residenten, of de meest kranige residenten, die hierdoor als raden van Indië of direkteuren tegenvallen; elk indischman zullen bij het lezen dezer woorden wel verschillende namen te binnen schieten.

Ik moet na deze afdwaling weder terugkeeren tot

---

1) Ook in eene reeks van artikelen, verschenen in het Bataviaasch Nieuwsblad van 30 Maart, 11, 14, 18 April en 22 Juni 1906, wordt over de dokter-djawas steeds gesproken als hulpgeneeskundigen, die onder toezicht moeten werken en dan zeer bruikbaar zijn, wat ik volkomen beaam.

mijn eigenlijk onderwerp, want ik heb helaas nog andere faktoren te noemen, die ongunstig werken op de karaktervorming van het indische kind.

Boven haalde ik reeds de woorden van pastoor CLAESSENS aan, dat ook de opvoeding in gegoede gezinnen dikwijls niet deugt. Hij en de andere genoemde getuigen en tal van rapporteurs voor de pauper-commissie wijzen er telkens op, dat de zedelijke vorming van het kind gebrekkig is.

Daarmede kom ik op een moeielijk terrein. Velen beweren dat de opvoedende kracht, die uitgaat van godsdienst [1]) buitengewoon groot is en het heeft mij getroffen, deze opvattiug ook bij personen te vinden, die voor zich zelf van allen godsdienst hadden afgezien. Een van dezen, die ik ontmoeten mocht, was een bejaard man, die als advocaat veel had ondervonden; hem hoorde ik eens zeggen: „ik vertrouw een werkelijk geloovig [2]) man meer dan een ongeloovig man." Bij eene andere gelegenheid hoorde ik twisten over de geschiktheid van indos voor ambtelijke betrekkingen; iemand noemde toen drie indos, thans nog in actieven dienst, die zich buitengewoon hadden onderscheiden, waarop een hoofdambtenaar antwoordde: „Och, die zijn geen bewijs voor de algemeene geschiktheid der indos, want alle drie stammen uit geloovige gezinnen, en dat komt anders bij indos niet voor." Gaf ik hier slechts weder wat ik hoorde, ik zelf mocht de volgende opmerking maken. Ik kende eenige weinige indo-gezinnen,

1) Hier en verder wordt het woord „godsdienst" steeds in den meest algemeenen zin gebruikt.

2) „Geloovig", hier en later, heeft natuurlijk de hoogste aan dit woord te geven beteekenis: vormendienst, dogma heeft daarmede niets uit te staan.

wier kinderen bijzonder gewild waren voor verschillende betrekkingen; het waren allen geloovige gezinnen, al moet ik toegeven, dat de kinderen meestal niet bij het geloof der ouders gebleven waren. Nu zijn zulke gezinnen zeldzaam, het zeldzaamst onder pur-sang europeanen. Het is inderdaad opmerkelijk hoe dezen in Indië zich haasten om alles wat aan godsdienst herinnert ter zijde te zetten; er schijnt geen plaats voor in deze materialistische maatschappij, waar het omgeven zijn met andersgeloovige bedienden het veronachtzamen van het uit Europa meegebrachte geloof in de hand werkt. Ik wil op deze vraag niet nader ingaan en niet trachten haar op te lossen, maar hier slechts er op wijzen, dat godsdienst in den waren zin zelfcontrole eischt, en wel van dag tot dag, en ook hiervoor schijnt het in Indië te warm te zijn. Toch wil men zijn kinderen hoogere beginselen leeren van naastenliefde, van plichtsgevoel en andere, maar men schijnt bij het ter zijde zetten van godsdienst hierin niet te slagen. Is het, zooals sommigen beweren, alleen daarom, dat men hun de vrees voor den straffenden God niet leert, of hen niet lokt door te wijzen op de belooning in een hiernamaals, of hun de gedachte aan een alles bespiedend Opperwezen niet bijbrengt? Anderen zeggen dat ouders, die zelf geloovig zijn, in hunne kinderen iets anders zien, laten wij zeggen onsterfelijke zielen, en daarom zich met meer plichtsbetrachting aan de opvoeding wijden.

Hoe men ook op deze vragen mocht willen antwoorden, weinigen zullen ontkennen, dat er van godsdienst eene opvoedende kracht kan uitgaan, die nawerkt, ook al wordt deze later terzijde gezet [1]). Deze faktor ont-

---

1) Eenige dagen nadat ik deze woorden had neergeschreven, trof

breekt in de meeste indische gezinnen, en ook in vele weeshuizen (nota van den heer VAN DELDEN).

Nog een kracht, die op de opvoeding ongunstig influenceert, dient hier genoemd te worden. Pastoor CLAESSENS wees deze aan bij de optelling der repressieve maatregelen tot bestrijding van het pauperisme: „beperking van het aantal overplaatsingen bij ambtelijke personen. De veelvuldige overplaatsingen zijn behalve een ruïne voor de beurs, fnuikend voor het familieleven". Is het werkelijk zoo erg met die overplaatsingen gesteld? Men oordeele zelf.

Ik woonde vier jaren en vier maanden te Sidhoardjo

---

het mij deze opmerkingen, ontleend aan het leven, bevestigd te zien in een philosophische studie in een streng wetenschappelijk tijdschrift: FOSTER WATSON, The freedom of the teacher to teach religion. Mind, a quarterly review of psychology and philosophy pag. 360, 1906.

Godsdienstig onderwijs wordt hier verdedigd op grond van de denkbeelden van PLATO: „PLATO, one of the greatest philosophers of all time, in seeing around him the prevalence of religious ideas with which he is entirely out of sympathy, does not come to the conclusion that religion is not to remain an educational discipline, but demands that its place in education shall be determined by its educational significance and in accordance with educational canons (blz. 364). Those who follow education as an art — in PLATO's sence — hold that character-development is the real end of education, the development of a „good" will, as KANT and the HERBARTIANS say, of „self-realisation", as the HEGELIANS put it. This implies that the school is not merely a place for knowledge-grinding. It should in its degree represent the s e a r c h f o r t r u t h as the basis of knowledge. But the school should seek also to cultivate the human sympathies. HERBART, the writer to whom especially educationists of to day refer, declares that the sympathies, on analysis, concern themselves with humanity, with society and the relation of both of these in the Highest Being. If the cultivation of these sympathies be neglected, then there is a moral atrophy which is a distinct loss to the individual and to the community." (blz. 369).

en gedurende dien tijd zag ik ter plaatse elkander opvolgen: 3 assistentresidenten, 3 controleurs, 5 presidenten van den landraad, 4 notarissen, 4 eerste onderwijzers, 2 tweede onderwijzers, 2 derde onderwijzers, 2 opzieners der irrigatie, 2 chefs van het postkantoor, 3 griffiers, 2 verificateurs, 2 stationschefs, 3 souschefs, 3 opzieners burgerlijke openbare werken. In de contrôleafdeeling Prambou, behoorende bij Sidhoardjo, leerde ik drie opvolgende controleurs en twee opzieners der irrigatie kennen [1]). De eenige ambtenaren, die in dezen tijd niet verwisselden, waren de eerste- en tweede klerk op het kantoor van den assistent-resident, die trouwens ook eerst kort voor mijn aankomst werden aangesteld. Na ruim vier jaren was ik dus op die twee klerken na „de oudste ingezetene", zoo men slechts let op die personen, die tot de regeering in een vaste betrekking stonden.

Er bestaat geen enkele reden om aan te nemen, dat de afdeeling Sidhoardjo een ongunstige uitzondering maakte, een tegenwerping, die mij van ambtelijke zijde zoo gaarne gemaakt wordt, zoodra ik over mijn ondervindingen bericht. 't Is een handige zet, waarmede men ook mijne berichten over de vaccinatie-regeling (Vragen des Tijds, 1893) heeft willen verzwakken. En mocht deze zet toch met feiten te verdedigen zijn, dan betreur ik het beleid der regeering, die een voorname afdeeling zoo kon verwaarloozen.

---

1) Voor twijfelaars kan ik het lijstje van de namen aller dezer personen overleggen. Ik had de notarissen wel weg kunnen laten, als niet behoorende tot die personen, die aan overplaatsing onderhevig zijn; toch noem ik hen om te toonen, hoe ook hunne verlofsbepalingen de fluctuatie in de hand werken.

Waar de overplaatsingsmanie zulke afmetingen heeft aangenomen, waar er ambtenaren zijn, die evenveel woonplaatsen als dienstjaren gekend hebben, daar heeft pastoor CLAESSENS zeer gelijk om op deze als een der oorzaken van het pauperisme, van de vernietiging van het familieleven te wijzen. Bij elke verhuizing of reis verwaarloozen de kinderen, bij elke verandering van school lijdt de opvoeding, het is wel niet noodig dit nader uiteen te zetten.

Veel wordt er ook geklaagd over de scholen. Ik zal daarop niet ingaan, want ik mis hier ervaring en het klinkt mij niet onwaarschijnlijk, dat de heer VAN DER STEUR gelijk heeft, als hij zegt (nota paupercommissie): „niet weinig ouders klagen voortdurend over de scholen in Indië, dat zij slecht zijn enz. Zij vergeten echter m. i. te veel, dat de kinderen missen de opvoedende kracht van eene europeesche omgeving, zooals de kinderen in Holland die hebben. Waar is het, dat de onderwijzers in Holland met tienmaal brutaler jongens hebben te worstelen dan hier, maar even waar is het dat klimaat, omgeving en levenswijze hier te lande zelfs de beste kinderen meermalen lui maken." Deze laatste opmerking kan ik volkomen bevestigen; ik ken kinderen, wier karakter zich na verplaatsing naar Holland geheel wijzigde.

Toch wil ik niet nalaten er op te wijzen dat de scholen in de afdeelingen, dus in de binnenlanden, zeer geleden hebben door de bepaling dat inlandsche kinderen deze mogen bezoeken. Te Sidhoardjo vormden de inlanders reeds een derde gedeelte der schoolbezoekende kinderen (europ. lag. school. Deze kennen, als zij op school komen, niets of slechts enkele woorden van onze taal en benadeelen dus de europeesche kin-

deren, wier opleiding vertraagd wordt. Mijn kinderen, die de nederlandsche taal volkomen zuiver spraken, leerden daar krom praten en gingen zoo hierin achteruit. Het was een uitkomst voor de sidhoardjosche kinderen dat Soerabaja zoo dicht bij lag, want nu gingen vele kinderen dagelijks met den trein daarheen. Helaas benadeelde hen dit weer lichamelijk door de vermoeienis. De schuld treft hier slechts ten deele de hoofden der school, meer den direkteur van O. E. N., die zulke bepalingen maakte. Wel staat er in die bepalingen, dat het javaansche kind de nederlandsche taal even goed moet kennen als het europeesche kind van gelijken leeftijd, maar die bepaling is zeer rekbaar, daar er in Indië europeesche kinderen zijn, die onze taal, (de hunne is het niet) al heel slecht spreken. Buitendien zeide mij het hoofd der school, dat zoo men in europeeschen zin aan deze bepaling vasthield, wel nimmer een javaansch kind op de europeesche school zou komen. Is het niet natuurlijk dat hun de lust gaat ontbreken, de javaansche kinderen goed te examineeren of zij de nederlandsche taal wel kennen, zoo zij telkens op last van den resident javaansche kinderen op de school moeten opnemen, die noch hollandsch noch maleisch verstaan, alleen omdat de ouders verklaarden hun kinderen dokter-djawa te willen laten worden. Die ambitie om hun kinderen voor deze betrekking te bestemmen verwonderde mij bij sommige ouders en ik ging eens bij hen zitten en hen hierover uitvragen. Mij bleek toen dat er ouders waren, die als volgt redeneerden: Geven wij ons kind aan als aspirant-leerling der dokterdjawa school, dan wordt het zonder bezwaar op de europeesche school geplaatst. Later is de studie zoo moeielijk en worden alle minder geschikten terugge-

zonden; het valt dan al heel gemakkelijk zich wegens minderen aanleg te laten afkeuren, en onderwijl heeft het kind toch eene goede opleiding gehad.

Ook na het bovengenoemde ben ik nog niet aan het einde; er rest mij nog een zeer gewichtig punt te bespreken, eene groote vernietigende kracht te noemen: de vroegtijdige ontwikkeling van het geslachtsleven.

Wel heeft men betoogd (in tegenstelling met de vroeger algemeen gehuldigde opvatting) dat de menstruatie bij javaansche en indische meisjes zich niet vroeger vertoont dan bij europeesche, en op grond daarvan de vroegtijdige geslachtsontwikkeling ontkend, maar ten onrechte. Ik spreek hier niet over de lichamelijke maar over de geestelijke vroegrijpheid, voornamelijk bij het manlijke geslacht: de geestelijke ontwikkelt zich eerst, de lichamelijke volgt. Daarop wees ook de boven reeds dikwijls genoemde deskundige, de heer VAN DER STEUR: hij sprak herhaaldelijk over schooljongens, die reeds vader zijn of syphilitisch geïnfecteerd. Om dit te verklaren laat ik hier eenige zinnen uit MANTEGAZZA'S werk „De gezondheidsleer der liefde" volgen, waarin hij leert hoe zelfbevlekking bestreden moet worden: „Gij moet de spieren en de hersens vermoeien, opdat zoo weinig energie voor het geslachtsleven overblijft en deze zich zoo laat mogelijk ontwikkele. Veel gymnastiek in elken vorm, lange voettochten, studiën, die de jongeling met lust beoefent enz. Zoo weinig mogelijk slaap, opdat die vast, ongestoord als de dood zij; nooit 's morgens na het ontwaken in bed blijven liggen: hierin bestaat in het kort het voorkomen van zelfbevlekking."

En wat toont de indische opvoeding? Is het niet overal juist het tegenovergestelde van deze raadgevingen? Wie vermoeit er zijne spieren of zijnen geest door studie

(sport beperkt zich nog tot weinigen)? In plaats daarvan liggen de kinderen op luier- en schommelstoelen te droomen, liggen gedurende de middag- en nachtrust dikwijls uren lang wakker, daar de hitte of de muggen of het pas genoten voedsel hun den slaap benemen. Bedenk verder dat de inlanders over geslachtelijke dingen gaarne en zonder terughoudendheid spreken, dat javaansche vrouwen meenen weder jong te worden door de omhelzing van een zeer jongen man [1]). Ook staat elke baboe ter beschikking van den zoon des huizes; de kwade gelegenheid wordt dus in elk huis gevonden. Dan zal het niemand verwonderen dat de gedachten van den jongen man spoedig vol zijn van erotische beelden, dat hij gaarne mijmert over zulke dingen en eindelijk handelt, hetzij in den zin van onanie, hetzij in dien van vroegtijdige paring. Het eerste gevolg hiervan is, dat het heerlijke idealisme der jeugd nimmer tot ontwikkeling komt, maar er is meer, wat MANTEGAZZA met de volgende woorden beschrijft: „Ongeschikt voor eene sterke uiting van den wil, heeft hij van krachtig handelen, van den lust tot een zelfstandig

---

1) De in deze richting zoo verderfelijke invloed der baboe begint reeds bij zeer kleine kinderen. Dr. PIGEAUD schreef hierover (l. c. blz. 14): „om den schandelijken invloed der baboe's te voorkrmen, late men in geen geval de kinderen door baboes naar bed brengen en haar ook niet in dezelfde kamer slapen. Afgezien van de nadeelen voor de gezondheid, die het opeenhoopen van personen verbieden, is de zedelijke invloed van baboe's gewoonlijk allerverderfelijkst, daar zij het zenuwgestel der kinderen door bedreigingen en bangmakerij in den grond bederven en daarna door allerlei tegennatuurlijke middelen de kinderen in slaap trachten te maken. De ongelooflijkste practijken, die helaas slechts te dikwijls voorkomen en de kinderen voor hun geheel volgend leven ten zeerste schaden, kunnen hier niet nader omschreven worden."

pogen afgezien; hij phantaseert en droomt, zonder ook een sterke overtuiging of een krachtigen wil te bezitten. Hysterisch, grillig, dikwijls zwaarmoedig, verteert hij slecht en lijdt meestal aan verstopping. Hij laat zich door de menschen, tegen wie hij niet weet zich te verzetten, en door de zaken, die hij niet verstaat te beheerschen, door het leven slepen."

Is het niet alsof MANTEGAZZA bij deze beschrijving vele indische kinderen of vele indos tot voorbeeld had gekozen? Helaas bevordert de opvatting der ouders dikwijls de neiging der knapen; de meeste europeanen in Indië zien niets afkeurenswaardigs in gemeenschap buiten het huwelijk. Er zijn ouders, die hunne zoons, vrouwen, die hunne mannen, geneesheeren, die hun patienten in de armen der prostitutie drijven, alles excuseerende met de zoogenaamde eischen van het klimaat [1]). Maar dit daarlatende en verder lettende op de welbekende toestanden in Europa, die op andere wijze dikwijls slechter zijn en alleen daarin veel beter, dat de gelegenheid zich minder aanbiedt, moet ik er nog op wijzen, dat er vooral bij de minder gegoede europeanen, evenals bij de javanen, nog een andere factor is, die hunne gedachten te veel bij het geslachtsleven bepaalt. Het indische leven is zoo eentonig, zoo arm aan afwisseling, de gelegenheid om lectuur te krijgen zoo kostbaar, en dan de hun ter beschikking gestelde zoo weinig in overstemming met hun verstand en ontwikkeling [2]), dat vooral de mindergegoeden,

---

1) Hierover handelde ik uitvoeriger in een lezing gehouden in het Indisch genootschap 19 Februari 1901: „Prostitutie in Nederlandsch Indië".

2) Hierop wees onder anderen de heer VAN GEUNS in zijn bovengenoemde artikelen.

als de dagtaak volbracht is, niets hebben om zich mede bezig te houden. Tal van uren brengt men in Indië nietsdoende, liggende in een gemakkelijken stoel door, en dan concentreeren zich de gedachten op geld, promotie en op datgene, wat men wel eens het meest primitieve genotmiddel heeft genoemd.

Ik nader het einde van mijn betoog, ik heb alle mij bekende factoren genoemd, die eene opvoeding in europeeschen geest schipbreuk doen lijden. Zij leeren ons, waarom het onmogelijk is op Java een europeaan te kweeken, onverschillig of het kind uit zuiver europeesche ouders of door kruising met een ander ras geboren werd. Het is niet zoo zeer de kleur, niet het bloed, maar in de eerste plaats de opvoeding en het klimaat, die den indo maakt tot hetgeen hij is, en daar wij de ouders en het verdere milieu niet kunnen veranderen, zoo zullen ook alle fröbelscholen, praatscholen en dergelijke, waarmede men het kind zoo vroeg mogelijk aan het gezin wil ontrekken, op den duur niet helpen, al kunnen zij het proces eenigszins vertragen.

Overigens is deze stelling, dat slechts door de opvoeding en het klimaat de indo een ander wezen wordt dan de versch geïmporteerde europeaan, niet nieuw; ik vond ze in verschillende opstellen, zooals de bovenaangehaalde, maar ik miste een uitvoerige beschouwing.

Nu bestaan er wel allerlei lapmiddelen om dit proces van oostersche vervorming onzer kinderen tegen te houden, en het beste van deze is zeker nog: hen zoo vroeg mogelijk naar Europa te zenden, maar dan ook vóór hun zesde of achtste levensjaar. Zendt men de kinderen eerst op hun 16de of 18de jaar naar Europa om hun opvoeding te voltooien, om een examen te doen, een acte te halen, dan is het reeds te laat. Het

karakter is reeds te ver ontwikkeld, als een zelfstandig individu komt het in de europeesche maatschappij.

Men heeft er veel over gebazeld, dat een verblijf van eenige jaren in Holland den geest in die mate verruimt, dat de indo meer op een europeaan gaat gelijken; ik kan niet anders dan glimlachen over zulke naïeve opvattingen. Wie op dien leeftijd naar Europa komt, die heeft er niet veel meer aan, dan dat hij zijne indische ondeugden met eenige hollandsche vermeerdert. Niet gewend aan het hollandsche keurslijf, zal hij, zoodra men tracht hem dit aan te leggen, met de kracht der wanhoop die banden trachten te verscheuren, en erger worden dan hij was. Komt hij met zijne ouders, dan blijft de opvoeding in handen van personen, die door een meestal al te lang gerekt verblijf in de tropen reeds niet meer weten wat een hollandsche opvoeding zeggen wil, deze zelf niet meer kunnen toepassen [1]). En komt hij niet met zijn ouders mee [2]), dan blijft hij allicht in een bevriend indisch gezin en in steden, waar de oud-indisch-gasten zich ophoopen en een klein-Indië in Nederland scheppen. Zoekt men de opvoeders buiten dezen kring, dan komt men allicht terecht op kostscholen, waar weder van zedelijke vorming geen sprake is, of bij gezinnen, waar de indische kinderen als melkgevende koeien beschouwd worden. Hoe weinigen treffen het zoo gelukkig om door een in Holland gebleven oom of tante te gelijk met hun eigen kinderen opge-

---

1) Hoe vreemd de Indischman zich gevoelt in een zuiver Holl. omgeving heeft niemand beter beschreven dan Dr. Swart Abrahamsz. in „Multatuli als Indo Europeaan", Taal en Letteren 1907.

2) Het volgende geldt helaas ook dikwijls van de kinderen, die op zeer jeugdigen leeftijd naar Europa worden gezonden.

voed te worden, liefst in het gezonde milieu van kleine plaatsen. Want niet in de bewoners der groote steden, maar in de bewoners van het platte land of der kleinere bevolkings-centra schult de kracht, de meest degelijke kern van het volk. Nog weinigen zijn er van overtuigd hoe gewichtig het is hun kinderen vroegtijdig naar Europa te zenden [1]), of zelf tijdig terug te keeren als dit eenigszins kan. De ouders hebben zulke hooge eischen aan het leven leeren stellen, dat men telkens de opmerking hoort: ik kan in Holland niet leven, als ik geen 500 gulden 's maands te verteren heb; sommigen eischen zelfs *f* 1000; en dan wordt er wel gepot en gespeculeerd, maar de belangen der kinderen verliest men er bij uit het oog. Weder anderen hoorde ik zeggen: gij hebt wel gelijk, maar ik kan niet besluiten om van mijn kinderen te scheiden. Dat noemt men dan liefde! Maar 't is geen offervaardige liefde, want die houdt geen rekening met eigen zielelijden.

Ik heb in de inleiding gezegd, dat, zoo men de toestanden goed heeft leeren zien, men de oplossing kan geven voor vele vragen, waarover thans bitter gestreden wordt. Ik wensch dit nog met een voorbeeld toe te lichten.

Er zijn vele stemmen opgegaan, die voor de sluiting der afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia pleiten [2]), omdat men de daar opgeleide bestuurs-

---

1) Dr. Pigeaud, de bekende kinderarts, schreef hierover (l. c. p. 35): Hoe eer hoe beter, niet alleen met het oog op de opvoeding, maar ook op de lichamelijke ontwikkeling. Mijne ondervinding is deze: Beneden de drie jaren is voor het kind het indische klimaat verkieselijk, na dien tijd het europeesche klimaat.

2) Kielstra: De opleiding der europeesche bestuursambtenaren voor

ambtenaren minder geschikt achtte, omdat men, het zij duidelijk gezegd: de creolen en indos als bestuursambtenaren wil weren.

Ik kan met dit voorstel — al wie het bovenstaande las, zal dit begrijpen — volkomen sympathiseeren. De betrekking van bestuursambtenaar in Indië is van dien aard, dat zij ontzaglijk hooge eischen stelt aan den man, zoodat het beste wat Nederland kan opleveren nauwelijks goed genoeg is voor dit corps, dat een keurcorps moet zijn, willen wij Indië ontwikkelen en behouden. Ik geloof evenwel dat men het gewenschte doel met de sluiting van genoemde inrichting te Batavia slechts zeer ten deele zal bereiken. Want de indische jongens zullen naar Nederland oversteken en trachten hier als candidaat-ambtenaar aangenomen te worden, en ik verwacht hiervan, het werd boven reeds betoogd, geen verbetering van het in Indië reeds vervormde karakter. Afdoende zou slechts zijn, zoo men van de candidaten eischte, dat zij hun geheele opvoeding in Europa hadden genoten in een europeesche omgeving, maar ik begrijp dat geen minister dien maatregel zal nemen, en ook, dat door zulk een maatregel sommige goede elementen geweerd zouden worden, terwijl men anderzijds niet de zekerheid zoude hebben, dat Nederland alleen zijne beste zonen ter opleiding zenden zou. Gunstig werkt zeker reeds het candidaat-ambtenaarsschap, dat eene vrije keus geeft; verder zorge men er

---

Indië. *Onze Eeuw* November 1906. HASSELMAN: De practische resultaten van de recruteering van civiele ambtenaren. Tijdschrift *Binnenlandsch Bestuur* 1906. Het laatste stuk werd overigens in *Locomotief* en *Javabode* bestreden. De indische promotie hangt van zooveel andere krachten af, dan die van eigen geschiktheid, dat het mij onbillijk voorkomt op deze wijze (HASSELMAN) iets te willen bewijzen.

voor, dat het corps steeds meer dan voltallig zij en verwijdere met onverbiddelijke gestrengheid minder geschikte elementen. Voor deze tweede zifting kan de bestuursakademie, die thans in het leven is geroepen, zeker goede diensten bewijzen. Aanbeveling verdient ook een ruime opleiding, opdat de teruggewezenen nog voor andere betrekkingen bruikbaar mogen zijn.

Nu mag men dit onderwerp niet behandelen zonder aandacht te schenken aan het zoogenaamde „politieke argument" der tegenstanders; ik ga hierop zooveel te liever in, daar dit aanleiding geeft het indische kind nog van een andere zijde te bezien.

Men heeft beweerd dat de afschaffing dezer bovengenoemde school zoo ontstemmend op de europeesche bevolking van Java zoude werken, dat men de meest onaangename verwikkeling zou kunnen verwachten. Men wijst dan op het indische chauvinisme, dat (zooals ds. VAN LINGEN eens terecht in de Soerja Soemirat getuigde) „meer in de harten leeft dan openlijk verkondigd wordt." „Dit chauvinisme drijft niet weinigen der in Indië geboren europeanen tot de meening, dat de heerschappij over al deze millioenen inlanders eigenlijk hun wettig toekomt. Dat het onbillijk is de betere betrekkingen weg te geven aan europeanen of inlanders, die eerst in aanmerking mogen komen, als geen indo deze begeert. Dat ten dienste van hen allerlei onderwijsinrichtingen, die men in Europa vindt, op Java moeten verrijzen en wel natuurlijk te betalen uit de belastingen, door inlanders opgebracht. Dat het plicht der regeering is te zorgen, dat alle armen en werkloozen der indo-europeesche maatschappij rijst en werk vinden. Dat alle weezen of verlaten kinderen, in den bloede of door aanneming verwant aan het indo-europeanisme, ver-

zorgd en aan betrekkingen geholpen moet worden." Men wijst dan verder op de spaansche koloniën, men wil angst aanjagen met het noemen der lange oorlogen, gevoerd op Cuba en op de Philippijnen. Maar deze vergelijking gaat geheel mank, waar op Java slechts eenige duizenden indos onder millioenen javanen wonen, die alles behalve een verkwijnend ras zijn, zooals de inboorlingen op Cuba getoond hebben te zijn.

Maar er is veel meer tegen de waarde van dit politieke argument aan te voeren, en wel de eigenschappen van den indo zelf. In de eerste plaats moet ik er op wijzen, dat de indo-europeaan absoluut nog niet rijp is voor coöperatie of solidariteit en zonder deze is hij tot machteloosheid gedoemd. Dat hij nog niet rijp is voor coöperatie toont meer dan voldoende de indische bond; als men al de kleine ruzies waarneemt in dit lichaam, het weinige dat het tot stand bracht, de gebrekkige samenwerking, het geringe ledental, dan zal men in dezen niet langer tijfelen. Toch mocht ik nog andere ondervindingen opdoen: de positie der spoorwegambtenaren laat nog al een en ander te wenschen over. Onder hen was een voortvarende indo, die door coöperatie verbetering wilde afdwingen. Ik had het genoegen dien man te leeren kennen, hij had toen zijn pogingen reeds gestaakt, want hoorde ik hem zeggen, „mijn collega's zijn voor coöperatie nog niet rijp." In mijn afdeeling waren dertien spoorwegstations en haltes, het personeel was voor geneeskundige hulp aangewezen op den dokter der hoofdplaats Sidhoardjo, daarbij hadden zij niet het recht te verlangen, dat de geneesheer hen op hun woonplaatsen bezocht, hetgeen voor dezen trouwens ook een physieke onmogelijkheid zoude geweest zijn. In geval van ziekten moesten

zij of hun familieleden dus naar de hoofdplaats reizen, waar voor hen geen onderkomen bestond. Ik wilde toen trachten zulk een onderkomen voor hen tot stand te brengen, door bijv. een of twee kamers in het hotel voor hen te reserveeren, en ik was bereid in dezen alles te beproeven om de hiervoor noodige gelden bijeen te brengen, mits alle spoorwegambtenaren een stuk wilden teekenen, waarin zij verklaarden zulk een ziekenverblijf ter hoofdplaats noodzakelijk te achten; het stuk werd door mij opgesteld en een der heeren belastte zich er mee om de handteekeningen bijeen te brengen. Hierin slaagde hij evenwel niet, drie haltechefs weigerden hun handteekening te plaatsen zonder opgaaf van redenen. Zoo kwam de zaak niet tot stand.

In Indië hangt (trouwens niet alleen onder indo's), alles, ook wat de zich meer publiek uitende gezelligheid betreft, van den enkeling af, met hem staat en valt alles; uit gemeenschappelijk overleg wordt bijna nimmer iets geboren. Grappig is het onder anderen, dat men de zorg voor de gezelligheid (societeits-feesten enz.) liefst aan de ambtenaren van B. B. overlaat; trouwens schijnen ook alleen dezen te kunnen slagen. Zelfs bij de administrateurs van suikerfabrieken bemerkte ik dit gebrek van samenwerking; ook hunne vergaderingen, waar toch uitsluitend eigen belangen besproken worden, worden slecht bezocht.

In de tweede plaats moet ik er op wijzen, dat de indo volstrekt ongeschikt is om „klewangwettende strijdzangen te slingeren in de gemoederen van millioenen Javanen;" hij zal nimmer als hun leider optreden. Ik heb meermalen gelegenheid gehad het oordeel van javanen over indo's te vernemen en tot mijn groote verwondering, (want ook ik leefde eerst in de

meening, dat de indo den javaan nader stond dan de europeaan), gaven zij alleen blijken van afkeer, van haat. Het vrijmoedigst waren de uitlatingen van regenten en bij deze volbloed aristocraten is deze geringschatting het gemakkelijkst te begrijpen. Elke indo is van moeders- of grootmoeders-zijde de afstammeling eener vrouw uit de lagere volksklasse. En nu deze hoofden zoo gaarne reeds informeeren of zeker nieuwbenoemd europeesch ambtenaar tot den europeeschen priaji-stand (gegoede burgerklasse) behoort, en het zeer waardeeren als hun chef van adellijken bloede is, nu is het begrijpelijk, dat zij op indo's neerzien. Nu zou evenwel dit gevoel van minachting niet behoeven te klimmen tot dat van haat, (dien ik ook bij den kleinen man opmerkte) zoo de indo niet juist in zijn hoogmoed geneigd was den javaan zeer hondsch te behandelen. Hij meent in de achting zijner omgeving te stijgen door veel eerbetoon te eischen en door af te snauwen. Hij meent den europeaan uit te hangen door op alle javanen, ook de hooggeplaatste, laag neer te zien en dit ook te toonen.

Het is ongeveer hetzelfde wat men ook in Nederland kan waarnemen bij sommige dames, die door haar huwelijk uit de adellijke kaste traden. Zij voelen zich hierdoor vernederd (al beweren zij het tegendeel) en willen nu door een dubbele portie trots weer toonen, dat zij eigenlijk niet in den kring van hun man thuis hooren. Dienzelfden trots planten zij dan gaarne bij hun kinderen in, die hierdoor wel eens ondragelijk worden. Zal de man van ouden adel wel eens geneigd zijn stand en vormen gering te achten, de burgerlijke zoon eener adellijke moeder laat zich daar heel wat op voorstaan; men wil iets schijnen wat men

niet is. Nu kan het publiek nog al veel verdragen van den man van ouden adel, maar weinig van deze adelspretendenten (indo's), en zoo is ook op Java.

Wij europeanen zijn daar nu eenmaal het overheerschende ras, daaraan valt niets te veranderen, als zoodanig vormen wij een soort aristocratie. Een inlandsche vrouw, die eenigen tijd de bijzit was van een europeaan, rijst hierdoor zoozeer in de achting harer familieleden, dat zij, ook na weer verstooten te zijn, toch steeds de eereplaats inneemt in haar ouderlijk huis of bij familieleden. Ook is het bekend dat de vroegere huishoudster direct een anderen man onder haar volk kan vinden. Vele javanen kunnen niet begrijpen, dat er in Holland arme menschen leven, dat er hollandsche koelies zijn: elk hollander is in hun oog een voornaam man. Zoo kan de javaan veel van den europeaan verdragen, vooral zoo deze rechtvaardig en beschaafd handelt; maar de javaan voelt tevens zoo uiterst fijn, dat hij het onmiddellijk merkt, als hij met een verindischten europeaan te doen heeft. 't Is hier de zoon van een aristocraat en van een meid, die gehaat wordt door de familieleden zijner moeder, omdat hij hen minacht. Men bedenke ook dat de belhamels, de woestelingen in de steden, de europeanen, die in de binnenlanden tot allerlei moeilijkheden aanleiding geven, het den javaan lastig maken, liefst op zijn kosten leven, allen indo's zijn.

Men vertelde op Java, dat de soesoehoenan van Solo, nadat een indo-resident gestorven was, den wensch te kennen gaf om een pur-sang europeaan als resident te Solo te zien. Na al hetgeen de heer KOOREMAN in het Indisch Genootschap, vergadering van 9 October 1906, mededeelde, ben ik geneigd bovenstaand verhaal te ge-

looven en de conclusie van den KOOREMAN te aanvaarden: „de inlanders, speciaal de hoofden, geven aan europeesche bestuursambtenaren de voorkeur boven kleurlingen."

Ik mocht gedurende het Gedangan-oproer ook nog deze opmerking maken, dat de in Indië geboren europeanen of de meer of minder gekleurde indo's zich volstrekt niet veiliger gevoelden dan de geïmporteerde europeanen; integendeel toonden de eersten veel meer angst dan dezen, soms tot in het belachlijke toe. Ook waren de eenige europeanen, die door inlanders uitdrukkelijk gewaarschuwd werden voor den opstand, twee geïmporteerden.

Mijn conclusie is dan ook dat de indo nimmer als leider der javanen zal kunnen optreden; maakt de javaan oproer, dan zal hij den indo nog minder sparen dan de versch geïmporteerde europeanen.

Maar gesteld eens dat er onder zekere groep indos toch een geest van solidariteit wakker werd, dan zou dit hen in zekere tegenstelling brengen met europeanen, en de meesten willen juist europeanen zijn, er is geen grootere beleediging voor hen dan om hieraan te twijfelen. Zeer velen, de gegoeden in de eerste plaats, die ook thans geen leden zijn van den indischen bond, zouden zich niet willen aansluiten, juist om hierdoor te kennen te geven „ik ben europeaan" [1]); 't is treurig

---

1) Het is daarmede gesteld als met zekere indische dame, kind eener huishoudster, die haar eigen moeder als koki in huis had en, meenende, dat ik dit niet wist, haar minachting te kennen gaf voor den broer van haar man, omdat deze met een huishoudster leefde; zij wilde daarmede toonen hoe echt europeesch haar denkbeelden waren. Nog grappiger is, zoo de eene dame, die meent dat haar indische afkomst geneutraliseerd is, de andere voor „nonna" uitscheldt. Waar men twijfelt, bedenke men, dat de pasgeboren kinderen van gemengd bloed, al

gesteld met hun gevoel van eigenwaarde. Wat is men blijde als het toeval (verlof der ouders) een europeesche geboorteakte verschafte! Hoe wordt een indische overgrootmoeder niet weggeredeneerd, zoo de huidkleur dit slechts eenigszins veroorlooft! Ik had mij voorgesteld op Java belangrijke studiën te kunnen maken over de lichaamsvormen in verband met gemengde afstamming, maar ik moest er van afzien. Genealogische vragen worden als een beleediging gevoeld.

Daarmede is het zoogenaamde politieke argument, waarmede men het bestaan der opleidingsschool te Batavia verdedigde, wel afgedaan; afgedaan is het buitendien in het oog van ieder moreel denkend man, die dat, wat hij voor goed houdt, niet zal laten uit angst.

Is het nu nog noodig om, voor ik eindig, te herhalen, dat mijn geheele betoog slechts de gemiddelden betreft? Er zijn indische kinderen, die aan alle genoemde hun opvoeding benadeelende factoren weten te ontsnappen, en het is duidelijk dat zij, om dit te kunnen doen, zulke groote eigenschappen van hart en karakter moeten bezitten dat zij tot buitengewone mannen of vrouwen opgroeien; of zooals ik het eens hoorde uitdrukken: „is een indo goed, dan is hij bijna een engel." Maar ook voor dezen blijft mijn overtuiging, dat hier slechts een uitstel van executie plaats had; ontsnapten zij aan genoemde factoren, hun kinderen of kleinkinderen zullen toch door de bovenbeschreven metamorphose getroffen worden.

Zal men nu uit mijn woorden deze gevoltrekking maken, dat ik het betreur, dat ik Indië leerde kennen,

---

zijn zij nog zoo blank, steeds de zoogenaamde mongolenvlekken aan het uiteinde van hun rug toonen, een blauwzwarte vlek.

dat ik het een ongeluk voor een land acht koloniën te bezitten?

Geenszins, en in plaats van zelf naar woorden te zoeken, zal ik hier een passage laten volgen, die ik vond in het werk van AUGUSTA DE WIT: *„De Godin die wacht"* (*Gids*, Aug. 1902, blz. 231).

„Waarvan kwam toch dat verlangen? Het eeuwenoude, tot op heden toe niet gestilde verlangen van den westerling naar het oosten, half-begrepen en onweerstaanbaar als heimwee, als een voorgeboortelijke herinnering aan de bakermat der volken? Zie den natiënstoet, de koningen, de helden en de wijzen uit het westen derwaarts gaan, hoe verlangend! Opgaan naar den oosten, den purperen oosten, zonnebron, volkerenwel, oorsprong van godsdiensten en wijsheden, fontein van fantasiëen, spuitend wolken hoog! Allen zoeken zij het, allen die koude hebben geleden en karigheid, het gedrang der al te velen op de al te enge plek, den dwang van noodzakelijk harde wetten, den nooit-te-beslechten strijd tegen allen en alles voor het bestaan alleen, de onverdragelijke eentonigheid, de droefgeestige moeite. De vreugde zoeken zij, den prachtigen rijkdom, de menigvuldigheid van alle dingen, de wijdte, de willekeur. In hartstocht en ziele-drift zoeken zij. Hebben niet Grieken hun school en soberheid vergeten op tochten naar de aziatische kust, waar de wijnvergietende god op zijn pantherwagen kwam aangezegevierd uit het oosten? Kon Alexander rusten voor hij de zon in Perzië zag? De kruisvaarders die gingen om het graf van hun Heiland te bevrijden, zij wisten het wèl, dat zij hun eigen bevrijding wrochten uit graven van gemetselden steen en lijkwaden van malie-staal. Niet alleen om zijde en goud, om specerijen en wapenen

van Damascus, zeilden de vloten van Venetië uit en het mistige Brugge, niet alleen daarop wachtten de Hansasteden in den langen winternacht.

Met den tocht naar Indië vierden Portugal, Spanje, Holland, Engeland, Frankrijk hun meerderjarig-wording. Indien Napoleon alleen aan de kanonnen en de wetten der Republiek had gedacht, zou hij ooit een tulband hebben opgepast en gevoeld hoe een kaftan om zijn schouders zat, in plaats van de strakke generaals-uniform? Zij weten het wèl — met het verstand niet, maar met volle verzekerdheid in het binnenste van hun weinig-gekend gemoed — dat zij in Indië nog wat anders zullen vinden dan zware oogsten en hooge tractementen, al die mannen en vrouwen van onzen dag en onzen lande die er heengaan. Zoo zij dat niet wisten, tot hoeveel dozijnen slonken de duizenden? En de ongetelde menigten, die levenslang beklijven op de plek waar zij onstonden, laten zij hun gedachten en droomen niet reizen naar het morgenland? Geringe dingen, waar een half-vervlogen welreuk, een half-verschoten kleurenspel aan gebleven is uit den oorspronkelijken oosterschen rijkdom, lijken hun kleinoodiën. Naar het oosten als naar een nooit-gezien, nooit-vergeten voorvaderland verlangt het schoonste wat in hen is, datgene wat droomt en waagt, wat uittrekt op aventuren en stille wonderen beleeft, wat op des sultans lievelingsschimmel gevaarlijk eenzaamheden in galoppeert, de geesten-besluitende vaas aan de borst drukkend, wat naar huis gaat door ebbenhouten poorten, met bloedroode rozen omkranst van de duizend-en-ééne-nacht. Tot aan de uiterste grenzen en stranden van de westersche beschaving wonen stille mannen, die van een boekerij hun wereld hebben gemaakt; hun

lichaam komt niet buiten de stadswallen, maar zij zoeken het oosten met de ziel. Geduldig, woord voor vreemdklinkend woord garen zij de taal bijeen van een of ander woest bergvolk, dat plundert, doodslaat en in stinkende schaapsvellen gewikkeld onder den sterrenhemel slaapt op een midden-aziatische hoogvlakte.

Zij schrijven de daden op van geweldige prinsen, die wreeder dan tijgers waren en prachtig als de middagzon. Zij kennen den zin van ceremoniën en gebeden in de tempels van Boeddha, den zachtzinnigen God. En in de dynamo-stations van westersche energie, in New-York, Chicago, Londen, Parijs, wandelen droomers van oostersche droomen, met hooge zijden hoeden op, en in nauw-sluitende japonnen, die aan de gonzende beurs voorbijgaan en aan het huis waar de muziek uit klinkt van een bal, om te luisteren naar een leeraar van oostersche diepzinnigheden, occultisme, theosophie...."

Ziedaar, wat de tropen voor den europeaan zijn. Hun nut is niet alleen om rijkdommen te helpen vergaderen, maar zij verrijken ook den geest met nieuwe denkbeelden, die anders nimmer in ons brein zouden zijn opgekomen. Zij rukken den europeaan uit den engen kring van kleine belangen der europeesche omgeving, zij vestigen zijn oog op het geheel, op de gansche wereld rondom. Hij leert zien, dat er buiten zijnen door inpompen verkregen gedachten-horizont millioenen en millioenen menschen leven, die anders denken en voelen dan hij.

Hoe breidt de horizont van zijn geestelijk vermogen zich uit, hoe staalt de strijd in de primitieve omgeving der tropen of in de wildernissen zijn wilskracht, zijn

ondernemingslust, zijn vindingrijkheid! Het is treffend hoe groot onder de beste nederlandsche geleerden het aantal dergenen is, die een gedeelte van hun leven in de tropen doorbrachten, hoe dikwijls hun beste studiën door den werkkring in de tropen werden geïnspireerd.

Waarlijk, deze oogst is vele offers waard! De kruistochten verslonden duizenden van de edelsten der natiën, maar hoe grooter de offers waren, die een europeesch volk aan deze hersenschimmen bracht, zooveel te meer bloeiden kunsten en wetenschappen. Hoeveel Germanen eerst, hoeveel Duitschers later verslond de eeuwendurende begeerte naar Italië, maar alle deze offers hebben heerlijke vruchten gedragen. Zoo trekken ook wij naar het oosten en al offeren wij daarbij onze lichamen of de lichamen en de geestelijke ontwikkeling onzer kinderen, wij brengen er vruchten voort, die vele offers waard zijn. Maar men offere niet noodeloos! Een ieder strijde dat hij vruchten voortbrenge zonder zich of zijn nageslacht te offeren, dan zal de oogst zooveel grooter en schooner zijn!

Utrecht, 1 December 1906. J. H. F. KOHLBRUGGE.

IS INDIË ZOO SLECHT? [1])

Deze vraag moet wel bij iedereen opgekomen zijn, die een gedeelte der literatuur van de laatste jaren volgde, tenzij deze reeds de overtuiging gaf: ja, Indië is geheel immoreel en slecht!

De zoogenaamde indische romans waren reeds sedert jaren voor velen een aanstoot, wegens zekere losheid op sexueel gebied. Voor eenige jaren vernam men dan ook dat er een vereeniging gesticht was om het zedelijk bewustzijn in de koloniën te verhoogen, en daar deze vereeniging in Nederland zetelde, wekte zij de gedachte dat de moraliteit van Indië wel zeer beneden die van het moederland moest staan. Daarna kwam de heer B. Veth voor den dag met een zoo wanstaltige teekening van land en volk, dat men nerveuse personen voor dit boek moest waarschuwen als voor het binnentreden van een gruwelkamer. Borel verklaarde met Veth in te stemmen, en de „Stille Kracht" van

1) Deze verhandeling verscheen in October 1901 in de Vragen des Tijds. Voor deze nieuwe uitgave werd zij herzien en eenige stellingen nader toegelicht.

COUPERUS kon slechts den indruk verhoogen, dien VETH met zijne schelle geluiden had opgewekt.

Het oordeel over Indië scheen geveld of liever het oude oordeel over Indië, eenigen tijd verzacht, schijnt te herleven, het Indië onzer voorvaderen, slechts geschikt als laatste redmiddel voor „lichtmissen, die hun goed hebben verteerd", zooals PIETER LANGENDIJK het in zijn „Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden" beschreef. Meenden wij dat sedert alles veranderd was, dat gaan of het geweest zijn naar of in Indie niet meer een vlek op iemand wierp, de heer VETH heeft ons nu beter ingelicht.

Nu is een van tweeën mogelijk, òf Indie is zoo slecht zooals onze schrijvers beweren òf het is zoo slecht niet, en in het laatste geval dienen wij na te gaan, waardoor hun ongunstig oordeel gevormd werd, waarom zij de dingen anders zagen dan zij zijn.

Bij het beantwoorden van de vraag of Indie zoo slecht is, stuiten wij al aanstonds op een moeielijkheid, namelijk op het begrip slecht, dat bijna voor ieder mensch een andere beteekenis heeft. Wij kunnen dus niet verder, of eerst moeten wij weten, hoe wij er toe komen iets goed of slecht te noemen; wij kunnen dus niet verder gaan zonder een ietwat uitvoerige inleiding.

Ons oordeel, dat valt niet tegen te spreken, wordt in de eerste plaats gevormd in het ouderlijk huis. Behoort dit tot de zoogenaamde fatsoenlijke gezinnen, dan zullen die indrukken bij de opvoeding in gunstigen zin op ons oordeel werken. Want al ware een z.g. fatsoenlijk huisgezin slechts in schijn fatsoenlijk en in wezen niet, zoo zullen de ouders en verdere familieleden toch trachten een uiterlijk fatsoen tegenover hun

kinderen en verdere omgeving te bewaren, want deden zij dit niet, dan zouden zij ophouden fatsoenlijk te zijn.

Wat is dan fatsoen? Het is een samenvoegsel der opvattingen en gebruiken, die in onze maatschappij thans heerschende zijn, een ongeschreven wetboek, dat toch algemeen erkend wordt. Wie zich er aan onttrekt, geeft aanstoot.

Wil men in vrede zijn paden bewandelen, dan is een eerste vereischte dat men geen aanstoot geve, dus fatsoenlijk zij. Daar nu slechts dat aanstoot kan geven wat gezien wordt, zoo spreekt het van zelf dat het fatsoen slechts op uiterlijkheden let, op den schijn. Hoe het inwendig met den mensch gesteld is, „het wezen", heeft met het fatsoen niets te maken.

Daar men evenwel bij de opvoeding zich niet kan inlaten met fijne onderscheidingen, daar zij, althans in den beginne, niet redengevend, maar leidend en bevelend is, zoo geldt in de opvoeding als eerste stelregel, dat het begrip fatsoen niet alleen op het uiterlijke maar op den geheelen mensch doelt.

Velen geven aan het fatsoen nog een hoogere waarde, door een gedeelte zijner eischen of alle eischen — op een goddelijke wet te vestigen. Die wet is dan ook apodictisch bij de opvoeding, en let uit den aard der zaak niet alleen op schijn, maar ook op wezen, zij eischt van beiden overeenstemming, die evenwel nooit verkregen wordt. Wij laten intusschen deze geestesrichting hier verder ter zijde, als niet behoorende tot ons veld van onderzoek [1]), te meer daar haar aan-

---

1) Het is ten eenenmale onjuist te beweren, dat moraliteit alleen in het christendom wortelt. Hadden dan Grieken en Romeinen geen moraliteit? En wordt er geen moraliteit onderwezen op alle scholen in

hangers in de practijk des levens niet veel van anderen blijken te verschillen.

Waar men een zoodanigen vasten grondslag voor het fatsoen niet aanneemt, eischt men even apodictisch, dat het kind de inwendige waarde van het fatsoen zal erkennen, waarbij men dan veelal de goddelijke wet door den god fatsoen of den adat vervangt of door den stelregel: dat men zijn naaste moet liefhebben, en daaruit dan de eerste regelen van het fatsoen afleidt.

Het kind leert dus in het fatsoen gelooven en wordt in een uiterlijk fatsoenlijke omgeving groot, waarvan het kind op gezag gelooft, dat zij ook inwendig fatsoenlijk is.

In de lagere school en de scholen van hooger orde (universiteit, academie enz.) doet het kind eigen ondervinding op, het een meer dan het andere. Spoedig bemerkt het dat eigenbelang tegen de aangeleerde grondwet verzet aanteekent, en hoe er mede geschipperd kan worden. Dat gaat zoo geleidelijk dat men het nauwelijks bemerkt, te meer daar de strijd in ieders genoed spoedig door het eigenbelang gewonnen wordt. Wel treffen nog die gebeurtenissen, waarbij het eigenbelang in al te woeste wijze tegen het fatsoen optreedt. Zij wekken alsnog zielelijden. Wie zulke feiten verneemt, deelt ze gaarne aan vriendjes en makkers mede, want het zielelijden wekt tevens de phantasie. Zoo hoort men langzamerhand heel veel van minder mooie dingen, maar meestal uit lagere klassen der maat-

---

Japan? Het feit dat onze neutrale scholen, toen zij godsdienstonderwijs weerden, geen lesuren instelden voor moraliteit, schijnt bij velen de gedachte gewekt te hebben dat moraliteit alleen met godsdienst onderwezen kan worden. Dat dit niet zoo is toont het voorbeeld van Japan. Op de resultaten van zulk onderwijs, behoef ik hier niet in te gaan, zij zijn mij trouwens ook onbekend.

schappij, of van menschen, die zonder aarzeling door de ouders als onfatsoenlijk gekenmerkt worden, en men leert al vast de menschen in twee rubrieken scheiden, welke oneindig ver van elkander verwijderd schijnen te zijn, daar men het eerst en het meest de brutaalste handelingen dergenen verneemt, die het fatsoen over boord hebben geworpen.

Die scheiding van witte en zwarte schapen duurt in de hoofden der jonge lieden meestal zoo lang, totdat zij zelf werkzame leden der maatschappij zijn geworden, dan bemerken zij dat er allerhande schakeeringen van gevlekte schapen zijn, en eindelijk zien zij in, dat niemand zonder vlekje is. Deze ontgoocheling is hard voor een gevoelig en goed opgevoed mensch, ik bedoel iemand, wien bij de opvoeding vast was ingeprent dat inwendig en uitwendig fatsoen met elkander in overeenstemming moeten zijn. Een bezit, dat overgankelijk scheen, wordt stuk voor stuk afgebroken.

Meestal blijf de illusie van geheel witte schapen nog het langst bestaan ten opzichte van hen, die ons het fatsoen leerden, ten opzichte van de ouders. Weten zij, ook voor den speurblik van den zich ontwikkelenden jongen man, het uiterlijk decorum te bewaren, dan zijn zij hem als een plechtanker, als de eenige witte schappen onder al de gevlekte. Wie kent niet gevallen van zulk een blijvende vereering van ouders, die deze volstrekt niet verdienden? Er komt altijd decorum bij te pas; maar het best geschraagd op zijn levensweg zal hij zijn, wiens ouders de minste vlekjes uiterlijk vertoonden. Daarentegen zal hij elken hou-vast verliezen, wiens ouders ook voor de oogen der kinderen zwart bleken te zijn. Een mensch heeft behoefte aan zulk een hou-vast in onze samengestelde maatschappij. Het

is een onbeantwoorde vraag, of iemand, die geen steunsel in zijn opvoeding vindt, dien steun in een zelf geschapen of vrijwillig van anderen overgenomen leefregel of godsdienst vinden kan. De ondervinding leert ons dat zulke karakters zeker uitzondering zijn.

De wetten van het fatsoen waren evenwel niet altijd dezelfde, zij veranderden gedurende de eeuwen. Onze tijd is buitengewoon gevoelig, elke indruk, dien een mensch ontvangt, heeft veel heviger uitwerking dan vroeger, de gedachten vormen zich sneller, de phantasie werkt dientengevolge met kracht.

Een oorlog, vroeger een algemeene moordpartij, moet thans humaan wezen; een krankzinnige, vroeger, evenals een dier geschikt voor kermisvertooningen, wekt nu algemeen medelijden; een moordenaar moet op humane wijze ter dood gebracht worden, of liever in 't geheel niet; de dieren verheugen zich in eene veelzijdige bescherming. Ja, zelfs het houden van een aquarium wordt gezegd den mensch te onteeren en de opvoeding der kinderen te benadeelen. Toch is het nog geen honderd jaar geleden dat het paling- en ganzentrekken, het afrukken van den kop van een levend dier, na tal van martelingen, het voornaamste volksvermaak in ons land was, dat 20 jaren geleden in Amsterdam nog een oproer veroorzaakte, waarbij menschen gedood werden.

Die toenemende gevoeligheid toont zich ook bij alles, wat met het geslachtsleven in eenig verband staat. Ten allen tijde was een der eischen van het fatsoen, dat een zeker deel van de uitingen van het geslachtsleven bedekt moest blijven. Maar welke uitingen van dezen kring openbaar vertoond mochten worden en welke niet, daaromtrent wijzigde zich de wet van het

fatsoen aanmerkelijk en is zij nog heden verschillend in de verschillende klassen der europeesche maatschappij.

De lagere standen, de landelijke bevolking maken geen geheim van alles, wat met het geslachtsleven der dieren in eenig verband staat, de hoogere standen doen dit wel. Vroeger werden zwangerschap en geboorte als natuurlijke dingen in den familiekring besproken, thans nauwelijks aangeduid of met gepaste beelden omschreven. Aan hoven werden dingen gezegd, welke thans een arbeider zou afkeuren. Bij een uitzet behoorde in Holland vroeger een kraamstoel, in vele streken van Duitschland nog heden een bruidshemd, dat de beste vriendin moest genaaid hebben. En al worden er nu dubbelzinnigheden in een comediestuk toegelaten, wat zou men zeggen zoo iemand het aandurfde sommige stukken van Bredero of Pieter Langendijk ongewijzigd voor te lezen, waarnaar onze voorvaderen met genoegen luisterden? Wat wij straattaal noemen, is nog zacht bij die platheden.

In de hoogere standen is het geslachtsleven thans een zoodanig kruidjeroermeniet, dat het nimmer het onderwerp van een gesprek tusschen ouders en kinderen zal zijn. Daarom zoekt het kind zelf zijnen weg, het zoekt en vraagt zonder leiding, en leert dientengevolge spoedig juist op dit gebied schijn van wezen onderscheiden, terwijl de vooral hier zoo gewenschte overeenstemming tusschen beide hem bij de opvoeding door het stilzwijgen der ouders niet geleerd wordt.

Wisselde de opvatting betreffende het openbaren van natuurlijke dingen in gesprekken, evenzeer wisselde de practijk. Wel gold ten alle tijde in kaukasische landen, dat de mensch monogaam leven moet; hij deed dit

over het algemeen ook in zoover, dat hij afwijkingen trachtte te verbergen. Er zijn evenwel tijden geweest dat men zulk een verbergen ook niet meer noodig achtte, in de eerste plaats in de groote steden of residentien.

Een eigenaardig voorbeeld hoe fatsoen verschillende vormen kan aannemen, vindt men onder andere in de brieven van Lady MONTAGUE. Zij vertelt hoe in Weenen (1716) de strengste orthodoxie tot den goeden toon behoorde en vrouwen niet op het tooneel mochten verschijnen. En nu het contrast: *Besides, that perplexing word reputation has quite another meaning here than what you give it at London; and getting a lover is so far from losing, that it is properly getting reputation; ladies being much more respected in regard to the rank of their lovers than that of their husbands. In one word it is the established custom for every lady to have two husbands, one that bears the name and another that performs the duties: and the engagements are so well known, that it would be a downright affront, and publicly resented, if you invited a woman of quality to dinner, without at the same time inviting her two attentants of lover and husband, between whom she sits in state with great gravity.*"

Een ander sterk sprekend voorbeeld is: dat het houden van bordeelen vroeger volstrekt niet iets verachtelijks was. Leden der voornaamste familien, de hoogst geachte burgers waren in Frankrijk gedurende de 15de eeuw hoerenbazen (Dr. PANSIER in Janus, 15 April 1902).

Gold eertijds in vele kringen de stelregel dat de man geheel vrij is vóór zijn huwelijk, zoo eischte men meestal beperking na het huwelijk. Het fatsoen van heden wenscht ingetogenheid als regel ten allen tijde,

maar er wordt heel wat door de vingers gezien gedurende de jaren der jeugd. Feitelijk valt dan ook op te merken dat uitspattingen gedurende de jaren der ontwikkeling maatschappelijk geen blaam op iemand werpen, zoover men ze althans eenigszins bedekt houdt. Theoretisch eischt men ingetogenheid na het huwelijk, practisch wordt heel veel door de vingers gezien, mits men het nog veel zorgvuldiger bedekt houdt. Zoo leven wij in een wereld van schijn, dat noemen wij „onze beschaving, ons fatsoen."

Niet alle menschen leeren zoo scherp schijn van werkelijkheid onderscheiden. De werkelijkheid in alle haar naaktheid ziet de geneesheer (*il n'y a pas de grand seigneur devant son médecin*).

Eenige weken praktijk en ik had zooveel „in vertrouwen" gehoord en gezien, dat er later van ontgoochelingen geen sprake meer kon zijn. Ik wist nu dat huwelijkstrouw veelal slechts schijn is.

Toch heeft men dien schijn liefgehad en buitendien blijft de geheele omgeving dien schijn eischen.

De ontgoochelde, ontbolsterde kan nu van deze drie wegen één kiezen: òf hij wordt misanthroop, *Weltschmerz*-patient, en zoo hij over de pen van een kunstenaar beschikt lucht hij zijn overkropt gemoed door zijn omgeving te geeselen. Den tweeden weg bewandelt hij, die in zijn gemoed overtuigd blijft, dat schijn en wezen zooveel mogelijk in overeenstemming moeten blijven [1]). Langs den derden trekt de groote schare dergenen, die alleen nog trachten den schijn te bewaren om geen aanstoot te geven, maar spotten met de wer-

1) Tot deze groep behooren natuurlijk ook zij die „te wapen roepen" en den strijd voeren tegen den geest der eeuw.

kelijkheid. Dit „geen aanstoot geven" wordt de hoogste wet voor velen, daar het veronachtzamen van die wet de promotie zou kunnen belemmeren, de maatschappelijke positie benadeelen.

Plaats men evenwel deze menschen in een omgeving waar het geen aanstoot geeft, zoo men den schijn niet hoog-houdt, zoo werpen zij onder gelijkgezinden onmiddellijk het masker af en toonen zich zooals hun wezen is, „zonder beschaving, zonder fatsoen."

Wel bestaat er geen maatschappij (er bestond ook nimmer een), waar men alle regelen of zeden kan verwaarloozen, maar wel kennen wij vele volkeren, die geheel andere begrippen van fatsoen hebben dan wij. Talrijk zijn deze in de tropen. Wel hebben ook zij, zooals de Javanen, zeer vele, zeer vast staande regelen van samenleving, maar van anderen aard dan de onze. Door zijn regelen acht de Javaan zich evenwel nog veel meer gebonden dan wij door de onze, want bij niet-opvolging der adat kent hij de vrees voor straf, zooals kinderen bij ons.

Nu is het ieder mensch eigen, hetgeen hij leerde en dus zijn oordeel en zijn handelingen hooger te stellen dan wat anderen als richtsnoer kozen. Zijn de verschillen zeer groot, dan verandert de mindere waardeering in minachting en bespotting, en dit komt uit bij den Europeaan in de tropen. Hij minacht het fatsoen der Javanen en zou het beneden zich achten zich daaraan te onderwerpen.

Maar in die javaansche omgeving voelt hij ook de breideling van den vroegeren kring minder of niet, hij voelt zijn eigen fatsoen als een knellenden band waaraan hij ontsnapt is en kan dus bandeloos zijn. Dat is het wat men in Duitschland „*Tropenkoller*" noemt en

wel eens aan een zenuwziekte, gevolg van het heete klimaat toegeschreven werd. Met dit woord verklaarde, neen bestempelde men al die handelingen van bestialiteit, geslachtelijke uitspattingen, lichamelijke folteringen en moorden, alsmede uitingen van hoogmoedswaan, die in de jonge duitsche kolonien vertoond werden door menschen, die zich in Europa door niets van hunne medeburgers onderscheidden. „*Tropenkoller*" is evenwel niets anders dan het toonen der natuurlijke gedaante, het naakte wezen, ontdaan van den schijn, die in de oude omgeving onmisbaar was geweest.

Nu zou men kunnen opmerken, dat, al moge zulks voor enkelen gelden, dit toch niet kan verklaren, waarom bijna alle blanke menschen in de tropen de wetten van hun fatsoen minder ijverig opvolgen; maar men heeft in het oog te houden dat juist zij naar de tropen gedreven worden, die de zucht naar grootere vrijheid en onafhankelijkheid in zich voelen, omdat zij een eigen vasten wil hebben en daarom zooals men zegt „niet wilden deugen" [1]). Daardoor ontstaat er een gelijkgezind troepje van karakters, die het subjectivisme vereeren en onderlinge contrôle onnoodig achten.

---

1) Dr. Swart Abrahamsz schreef hierover in „Multatuli als Indo-Europeaan": „Dat men in de Europeesche samenleving niet deugt, kan het gevolg zijn van twee oorzaken, men kan er namelijk te goed voor zijn en men kan er ook werkelijk te akelig voor zijn. De gevestigde ordelijke maatschappij tracht zich van beide soorten van elementen te ontdoen. Zij die er te goed voor zijn, die te veel zelfstandigheid, te krachtige persoonlijkheid hebben, te veel eigen initiatief om zich tevreden te gevoelen met het kleine ondergeschikte rolletje, dat hun door hunne geboorte is aangewezen, geven zeer dikwijls blijken van zoogenaamd niet te deugen in hun jeugd, terwijl het later blijkt dat zij intrinsiek vele malen deugdzamer zijn dan hunne wel deugende natuurgenooten."

Ook is er niemand onder degenen, die zelfstandig kunnen denken, wiens subjectivisme niet eenigszins, althans tijdelijk, in opstand komt tegen het keurslijf dat de omgeving hem aanlegt; geef aan zoo iemand volkomen vrijheid en licht zullen er uitspattingen volgen, evenals bij een schooljongen die student geworden is. Voert het niet tot uitspatting, dan volgt toch meestal een minachting van den schijn; men toont zijn vrijheid door den schijn met voeten te treden en slechts op het wezen te letten. Zoo sticht men in de tropen geen vereenigingen van liefdadigheid of van verwaarloosde kinderen, maar men helpt en neemt de verwaarloosden in eigen huis op. Men helpt, al ware het met een ruwen vloek [1]).

Waar op zulke grondslagen een kleine maatschappij zich vormde, daar is het voor den nieuw aangekomene gemakkelijker mee te drijven dan stroomopwaarts te zwemmen, te eer daar zijn hooge hoed bespot wordt en men zijne buigingen met een vasten handruk beantwoordt. Maar de koloniale maatschappij breidt zich uit, steeds komen nieuwelingen in toenemenden getale.

Onder deze massa zijn er dan steeds, die niet subjectief genoeg zijn om de banden, welke de oude omgeving hun heeft aangelegd, hinderlijk te vinden; die banden zijn hun lief, zijn hun een steun, dien zij niet willen missen en zoo verlangen zij, dat ook de koloniale maatschappij zich naar hun inzichten zal vervormen.

Waren de zeden dier maatschappij nu enkel een ge-

---

1) De europeesche maatschappij in Indië neemt thans meer en meer de vormen van het moederland over, de verschillen zijn lang niet meer zoo groot als twintig jaren geleden.

volg van avonturierslosbandigheid of studenticositeit, dan zou het niet moeielijk zijn er verandering in te brengen, maar geheel andere, veel krachtiger factoren hebben medegewerkt om die zeden te vormen:

1°. het klimaat;

2°. de zeden der inboorlingen;

3°. de werkkring.

Het klimaat vereischt een losse kleeding; het hollandsche keurslijf valt weg. Nu is de kleeding, als iets uiterlijk zichtbaars, in de eerste plaats onderworpen aan de wetten van het fatsoen. Vallen in deze de strenge voorschriften, dan vallen er meer beperkende of stijve bepalingen.

De lossere kleeding heeft ten gevolge dat de lichaamsvormen meer uitkomen, wat vooral bij den inlander het geval is. Niets wekt driften zoo zeer op als het halve naakt, dat de gedachten in zekere richting leidt en daarna aan de phantasie vrij spel laat. Gevolg is, dat de orang-baroe (de nieuweling) in Indie veel meer over liefdeproblema's nadenkt dan in Europa.

Die richting van den geest vormt zich reeds aan boord van het schip, dat hem over den aequator brengt, daar niet alleen de kleeding — maar ook het bestendig samenzijn met personen van het andere geslacht in gelijken zin werkt. Analoge werkingen merkt men op in badplaatsen, in spoortreinen, maar in mindere mate dan aan boord, waar belangen en beelden ontbreken om de gedachten af te leiden. Het is eigenaardig hoe snel Europeanen, die nimmer de tropenzon zagen, zich aan boord metamorfoseeren; hoe snel er zoo veel van de oude ingetogenheid wordt afgelegd. Een uitreis geheel zonder schandaaltje is bijna ondenkbaar en oude scheepsofficieren beschikken over een ongeloof-

lijk repertoire van zulke gebeurtenissen, waarbij eigenaardig genoeg de nieuweling steeds een actieve rol speelt. Het is geen eigenaardigheid van ons Nederlanders, want op engelsche schepen zijn de uitspattingen veel erger, niettegenstaande daar de europeesche kleeding niet wordt afgelegd; 't is dus de gelegenheid, die den dief maakt, en de ledigheid is des duivels oorkussen.

Het klimaat heeft het andere gevolg, dat veelvuldig baden gewoonte wordt en hier wekt weder het zien van eigen naakt in denzelfden zin, zooals een ouderwetsche hollandsche vrouw een volbad meer of minder indecent gevonden zou hebben; daarbij wekt het bewustzijn dat anderen hetzelfde verrichten, de phantasie op. Eindelijk heeft ook het klimaat de gewoonte doen ontstaan de warmste uren van den dag al slapende of dommelende door te brengen; men ontkleedt zich, men droomt, na vooraf een copieus maal genoten te hebben, waardoor de bloedcirculatie versneld werd.

Alle deze factoren werken op den nieuweling zoodanig in, dat hij zich buitenmate geprikkeld gevoelt en daaruit nu de conclusie trekt „dat het klimaat hem in dien toestand gebracht heeft."

Hij vergeet, dat het klimaat bij hem een vruchtbaren bodem vond om zulke phantasieën te doen ontkiemen. Want hij zag vroeger de menschen niet anders dan in een kuras, praatte niet over intieme kleedingstukken, slapen gaan en baden, en nu hij geheel andere beelden ziet, geheel andere gesprekken hoort, die voor den oud-gast absoluut banaal zijn, wordt bij hem de phantasie in hooge mate geprikkeld.

Geeft hij nu aan deze opwelling toe, omdat hij er geen weerstand aan kan bieden, dan vervalt hij van het een in het andere, in een geringschatting van den

schijn bij naaktheid van wezen, dikwijls evenwel zonder die karaktergrootheid der oude avonturiers; hij is geen subjectivist, omdat hij zich niet wil onderwerpen aan de wenschen der omgeving, maar omdat hij een speelbal is zijner luimen, die hij hier ongestraft meent te kunnen bevredigen. Anderen, die slechts dat doen, wat zij doordacht willen, doorstaan na eenigen strijd deze acclimateering; dan is het nieuwe oud geworden en prikkelt dus niet meer, als iets alledaagsch wordt het niet meer opgemerkt.

Maar daar de meeste menschen tot de zwakkere karakters behooren, zoo aanschouwt de standvastige en de overgevoelige in de tropen een maatschappij, waar velen den schijn verwerpen, aan de uitingen van het wezen geen waarde hechten. Wel konden zij weten dat ook de europeesche maatschappij rijk aan zulke lieden is, maar als bourgeois kwamen zij minder met hen in aanraking, terwijl in Indie alle blanken tot de bourgeoisie behooren. In de bourgeoisie in Nederland let men zorgvuldig op den schijn, de gevoelige wordt nu in Indie niet alleen gehinderd door den bourgeois-proletarier, maar ook door den oprechten bourgeois, die den schijn minder hooghoudt. Hoe kan men ook den schijn hoog blijven houden, waar men genoodzaakt is den bourgeois-proletarier met zijn onbeschaafde manieren als zijn gelijke te ontvangen?

Het gevoelig, prikkelbaar gemoed, ook dat, waarin het wezen veronachtzaamd wordt, maar dat den schijn, het uiterlijk schoon blijft hoog houden, voelt zich dus misplaatst. Al veroorlooft men zich zelf allerlei vrijheden, men wil ze niet dagelijks van anderen zien; dat is hinderlijk.

Zwaar drukt ook het klimaat door zijne gelijkmatig-

heid op de gevoeligen; een gelijkmatigheid, die eentonig schijnt. Gewend aan vele wisselingen der temperatuur, die als evenveel prikkels zijn verbeelding, zijn werkkracht opwekten, moet hij deze ten eenenmale missen en zoo wordt hij loom, arm aan gedachten; hij is meer dan de minder gevoeligen onderworpen aan de invloeden, die van buiten op hem inwerken.

Het is duidelijk dat zeer sensibele naturen het meest terneer gedrukt worden, het meest lijden; uit hun midden komen ook de misanthropen, die de kwelling, welke zij zoo pijnlijk voelen, in een aanklacht hunner omgeving uitschreien.

Maar wij hebben de vorming van die omgeving nog niet voldoende ontleed en moeten nog stilstaan bij de zeden der inboorlingen. Deze zijn even gecompliceerd, ja meestal nog gecompliceerder dan de onze. Voor den inboorling zijn de wetten van zijn fatsoen, wij merkten dit reeds op, strenger dan bij ons, maar hij is ook docieler. De Europeaan, tenzij hij er geen gezette studie van maakt, leert die wetten evenwel niet kennen, noch des inlanders taal spreken. Hij ziet slechts oppervlakkig op hem neer en merkt daarbij op, dat de inlanders geheel los zijn ten opzichte van sommige vormen, waarvoor onze wetten van fatsoen juist het gestrengst zijn en daardoor wordt bij hem de verbeelding gewekt dat zij geheel wetteloos hun luimen volgen. Die gedachte werkt weder op hem terug, en daar hij geen navolgenswaardig voorbeeld meent te zien, geen controle hem knelt, helt hij er meer en meer toe over zijn eigen oude vormen te verwaarloozen zonder nieuwe er voor in de plaats te stellen. Door deze vermeende, of in ons oog werkelijke vormeloosheid, werkt de Javaan verbazend suggestief.

Nu heeft de oosterling een geheel andere opvatting van het sexueele leven dan de westerling, althans die van het heden. Het sexueele leven is voor den oosterling een deel van zijn godsdienst, dit uitte zich niet alleen In den lingga cultus, de vereering der teelkracht, de verbinding van beide toont zich ook in de combinatie vrouwelijke Shamane en Hetäre, godsdienstige selametan en rongeng, in het gehuwd zijn van alle zijne goden. In het westen hebben vroeger de Grieken iets dergelijks vertoond. Waar den goden het sexueele leven bekend is, kan de oosterling daarin natuulijk ook niets zien wat den mensch onteert. De westerling doet dit eenigermate wel. De oude christelijke kerk vond het ongehuwde leven hooger, menschwaardiger, meer goddelijk, en vond de monniken en nonnen uit, de anachoreten, bagijnen, de ongehuwde liefdezusters, de ongehuwde priesters, ook Tolstoi predikt het ongepaard blijven van den mensch. Men lette er ook op dat wij ons de profeten en apostelen ongehuwd denken. Het heeft dit gevolg gehad voor het geheele westen dat het geslachtelijke iets minderwaardigs, iets belachelijks gekregen heeft, iets wat in de eerste plaats geschikt is om te lachen. Reeds op school merkte ik op hoe alle jongens begonnen te grinniken zoodra maar iets werd gezegd, wat aan het sexueele leven herinnerde.

Nu is het huwelijk bij den Javaan allesbehalve een onverbreekbaar sacrament, ook is het extra-matrimonaal geslachtsverkeer geen zonde, maar anderzijds begrijpt hij evenmin dat wij op het sexueele leven in zekeren mate neerzien of het wegmoffelen. Zoo schreef Swart Abrahamsz (l. c.): „Het omgekeerde heeft plaats gehad in de tropenlanden en onder de tropenbewoners.

Daar wordt het sexueele leven bevorderd en daar is — met name in de mohammedaansche leer — de procreatie en wat daarmede in verband staat verheven tot een etisch beginsel en tot een godsdienstig credo." Was MOHAMMED niet getrouwd, heeft hij niet tal van voorschriften voor het sexueele leven? Daarom begrijpt de Javaan ook niet, waarom de Europeaan alles grappig of verachtelijk vindt wat met het sexueele leven in verband staat. Hiervoor gaf SWART ABRAHAMSZ twee sprekende voorbeelden. Het eerste betreft MULTATULI, die oostersch had leeren voelen. Hij was allesbehalve een heilig boontje en toch werd hij woedend zoo dikwijls er aan tafel dubbelzinnige grappen werden ten beste gegeven. Het andere haalt het gezegde van een Maleier aan, die veel met Europeanen had omgegaan: „Zie," zeide deze, „ééne zaak heeft mij altijd bij u, Europeanen, getroffen, en heb ik nooit begrepen, telkens wanneer ge spreekt over vrouwen in verband met sexueele zaken, dan lacht gij; waarom lacht gij dan toch?"

Dit is wel reeds voldoende om te toonen, dat de Javaan geheel anders denkt en voelt dan wij. Veroordeelen wij zijn polygamie of gemakkelijke echtscheiding, wat heeft hij niet in ons te veroordeelen?

NAPOLEON maakte op St. Helena de opmerking, dat het nederlandsche volk een buitengewone assimileerende kracht bezit, waardoor het de meest vreemde elementen tot Nederlanders weet te verwerken. Dit assimilatievermogen, deze suggestieve kracht heeft tevens het gevolg dat Nederlanders, die sedert vele geslachten hun land verlieten, deze, ook op grooten afstand, blijven gevoelen en dus gaarne hun afkomst blijven gedenken, hetgeen volstrekt niet een gevolg is van een vasthouden aan oude gebruiken, waarin andere volkeren veel ster-

ker zijn dan wij. Integendeel is de Nederlander weinig vasthoudend aan levenswijze en gebruiken, en daaraan dankt hij zijn geschiktheid als kolonist.

Hebben wij ons assimileerend vermogen, de Javanen hebben het in nog hoogere mate, waarbij het klimaat hen ondersteunt. Maar het meest suggestief werkt zijn los-zijn van zekere door ons hoog gehouden vormen in het geslachtsverkeer, waarin velen geneigd zijn een gelukstoestand te zien, dien wij verloren hebben; een terugkeer tot de natuur. Men ziet over het hoofd dat de javaansche maatschappij te gronde zou gaan, als die losheid niet door andere stijve vormen werd opgewogen.

Er zijn in Nederland stemmen opgegaan (NELLIE VAN KOL), die met overtuigende kracht het gebruikelijke verzwijgen van vele natuurlijke dingen bij de opvoeding afkeuren, en velen, die haar raad volgden verklaren, dat kinderen, die vroegtijdig werden ingelicht, voordat zij den prikkel van het geheimzinnige hadden gevoeld, veel eenvoudiger, veel degelijker zijn dan zij, die volgens de oude methode waren opgevoed of niet opgevoed.

Zeer ouderwetsche menschen mogen deze waarheid in de opvoeding „losbandigheid" noemen, zooals ook wij dit gaarne bij Javanen doen, die nimmer de onnatuur der geheimzinnigheid bij de opvoeding paedagogisch hebben gevonden. Dit heeft voor de oogen van den kenner en goeden opmerker geen slechte gevolgen gehad. Zoo lezen wij bijv. het volgende in het werk van MEYER, *De Javaan*:

„Vooral ten opzichte van al wat thuis behoort op „het gebied der physiologie van den mensch, is de „kennis der kinderen dikwijls verbazend groot, doch,

„wanneer men in aanmerking neemt, dat de Javaan „in zijn, misschien wel wat al te ver gedreven een„voud er geen kwaad in ziet om in tegenwoordigheid „en ten aanhooren van kinderen zaken te bespreken, „die voor kinderen minder geschikt zijn, dan behoeft „ook deze bijzonderheid geen verwondering te baren. „En toch — niettegenstaande dit alles hoort men hoogst „zelden van bepaald onzedelijke handelingen, gepleegd „door kinderen beneden den leeftijd der puberteit of „zelfs door hen, die geacht worden reeds rijp te zijn „voor daden, die naar onze westersche begrippen mis„schien hooge afkeuring verdienen, maar in het oog „van den oosterling niet bepaald zondig, of in strijd „met de goede zeden, althans vergeeflijk en natuurlijk „zijn. Zelfs in hunne taal en manieren worden de kin„deren hierdoor geenszins onbehoorlijk."

Plaats evenwel een europeesch kind in deze dubbele maatschappij waar eenerzijds de ouders, vasthoudende aan hetgeen zij in hun jeugd leerden, meenen zekere geheimzinnigheid bij de opvoeding te moeten hooghouden, anderzijds het kind voor zijn nieuwsgierigheid bij de bruine bedienden volle bevrediging vindt, dan is het te verwachten, dat er ook wangedrochten in maatschappelijken zin ontstaan, die zich door de wetten van geen dezer maatschappijen gebonden achten. En daar dezen desniettegenstaande tot de indische bourgeoisie behooren, zoo kan men zich niet eens aan hun minder aangenaam gezelschap onttrekken, wat men in Europa wel zou doen, waar zij in het proletariaat zouden verdwijnen.

Het is welbekend dat de Javaan ook in 't openbaar polygamie mag drijven, hetgeen de Europeaan wel zeer veelvuldig, maar slechts in het verborgen doet. Het is

bekend dat de Javaan bij het opklimmen in rang ook dikwijls van echtgenoote wisselt, zonder dat de vrouw zich hierdoor achteruitgezet gevoelt; zij kan terstond een ander huwelijk in haar stand aangaan. Deze beginselen nemen vele Europeanen over. Los van den dwang, van het fatsoen, kiest hij een tijdelijke bruine vrouw, die later meestal voor een blanke plaats zal maken, als de uiterlijke omstandigheden hem zulks veroorloven. Het is eigenaardig hoe suggestief deze gewoonte werkt.

Ik heb brieven gelezen van een zoon aan zijn vader in patria, van een ander volwassen zoon aan zijn moeder, van jongelieden, die in de degelijkste godsdienstige kringen waren opgevoed, gehoorzaamheid en eerbied hadden geleerd, en die na eenige jaren verblijf in Indië om de toestemming vroegen eene tijdelijke vrouw, „een huishoudster", te mogen nemen. Wel een bewijs hoe snel de oude ideeën voor de nieuwe hadden plaats gemaakt, zoodat zij zelfs het minder gepaste (naar onze denkbeelden) van zulk een vraag niet meer voelden [1]).

Dezelfde invloed doet zich bij europeesche jonge dames gelden, die na eenige maanden verblijf in Indie vrijweg verklaren dat een man door zulk een voorafgaand tijdelijk huwelijk hoegenaamd niet in haar achting daalt en zulk een dus als echtgenoot even welkom zou zijn als een (schijnbaar) onberispelijk Nederlander.

---

1) Zeer terecht schreef dan ook Swart Abrahamsz: „Wanneer dus de Europeaan ook maar even begint mede te gevoelen in de richting der hem omringde oosterlingen, dan is hij voor goed Europeaan af; even zeker en op dezelfde wijze als de gerepte maagd nooit of nimmer meer kan terugkeeren tot haar staat, quo ante.

Deze opvatting wordt gesteund door het feit, dat een jong mensch zonder vrouwelijke hulp in de eenzame binnenlanden van Java meestal een zeer betreurenswaardig bestaan heeft. Er zijn mannen, die met een natuurlijken aanleg voor huishoudelijke zaken vrouwelijke hulp kunnen ontberen, er zijn zoovele anderen, die zoo weinig begrip van deze werkzaamheden hebben, dat zij zonder die hulp zeer achteruitgaan. Reeds om deze reden mag men de prostitutie op Java (die ik overigens niet wil verdedigen) niet met die in Europa vergelijken; nog grooter wordt evenwel het verschil, zoo men bedenkt, dat de tijdelijke vrouw zich volstrekt niet als een geprostitueerde voelt, veelmeer als iemand, die ver boven haar stand huwde, zich geëerd acht door haar positie.

Daardoor heeft zij niet dien verderflijken neerhalenden degenereerende invloed, welken de omgang met europeesche prostituées heeft, die door haar geminachte positie, haar uitgestooten zijn uit de maatschappij, en de haar wel bewuste verachting voelende, als het ware verdierlijken. Uiterlijk heeft het evenwel den schijn alsof hier prostitutie in europeeschen zin is, en zoo oordeelt en veroordeelt de oppervlakkige beschouwer.

Dat hij verkeerd oordeelt leert ons ook de getuigenis van zoovelen, die de indische gewoonte in deze meêgemaakt hadden en bij terugkeer als garçon in Europa de prostitutie daar verafschuwden. Als bewijs dienen verder de nog veel talrijker voorbeelden, dat zulk een tijdelijk huwelijk zelden op een later huwelijk een ongunstigen invloed oefent, wat niet gezegd kan worden na eene jeugd, doorgebracht in een huis van europeesche prostituées en ik aarzel niet beslist te verklaren:

dat eenmaal met de europeesche vrouw gehuwd de huwelijkstrouw op Java veel beter wordt waargenomen dan in Europa. Java kent natuurlijk ook zijn prostitutie in den gewonen zin des woords, hetgeen men in Indie het leven met losse meiden noemt. Ook zij, hoewel niet gelijk te stellen met de instelling der huishoudsters, werkt minder nadeelig op den geest van den Europeaan dan die in Europa, omdat de javaansche prostituée geestelijk te weinig ontwikkeld is om grooten invloed uit te oefenen, en buitendien nimmer in de onnatuurlijke bestialiteiten onzer prostituées vervalt [1]). Ook de zoogenaamde soldatenmeiden vallen meer onder de categorie huishoudsters dan onder die der prostituées. Daarover heb ik elders uitvoerig gehandeld [2]).

Maar arm zijn zij aan gedachten en denkbeelden en dit werkt bij langdurige samenleving dom makend, verarmend op het geestesleven van den man; het vonkje idealisme wordt uitgebluscht, een materialist blijft over, maar niet in dien onhebbelijken brutalen hollandschen zin, maar een wezen zonder hoogere ambitie, slechts lettende op het materieele, omdat hij het gevoel voor het overige verloren heeft: hij is Javaan geworden. Dit zijn alzoo de treurigste gevolgen van

---

1) Zeer juist zet Swart Abrahamsz uiteen dat de Europeesche prostituée leeft in strijd, in disharmonie met haar omgeving, een psychopathe is of psychopathisch wordt. Vele schrijvers leeren ons dat de prostitutie bij de vrouw in Europa hetzelfde is als moorden, stelen enz. bij den man. Niet alzoo bij de Javaansche, zij leeft in volkomen harmonie met haar milieu, haar onkuischheid heeft niets ziekelijks. Sentimentaliteit in de liefde kent de Javaan dan ook niet. Saidjah's en Adinda's bestaan niet.

2) Indisch genootschap, 19 Februari 1901.

het huishoudsters-instituut, die ver te verkiezen zijn boven het verdierlijken in onnatuurlijke driften van zoovelen in Europa.

De al te groote bereidwilligheid der Javaansche vrouw heeft nog een ander gevolg, n.l. dat de blanke slavinnen er onbekend zijn, dat het Europeesche meisje veilig een zelfstandigen weg kan kiezen, veel veiliger dan in Europa. Haar dreigen alleen gevaren op de zeereis naar Indië, zoolang zij nog onder onvervalschte Europeanen (totok, orang bahroe) leeft.

Hij die smaalt op de onzedelijkheid in Indië, komt mij voor misleid te zijn door dezelfde factoren, die mij eenmaal in Parijs misleid hebben. Ik zag en hoorde daar zoo veel, wat in Nederland bedekt wordt gehouden, dat het mij toescheen alsof de geheele maatschappij in een toestand van ontbinding verkeerde, want een maatschappij zonder regelen valt uiteen. Ik zag over het hoofd: 1°. dat de bewoners van Parijs geen gesloten maatschappij vormen, dat veeleer door een verzameling van vreemdelingen een kring gevormd wordt, die „faire la noce" als wapenspreuk kozen, 2°. dat het geen bewijs van grootere immoraliteit is of men de handelingen doet en niet noemt, of ze doet en wel noemt.

Terwijl men bijv. geneesheer moet zijn om in Amsterdam te ondervinden hoe vele Nederlanders polygamie drijven, geneesheer moet zijn om de woningen van zulke tweede vrouwen te leeren kennen, ziet het publiek deze niet; het meent dat de zedelijkheid eener stad er door gebaat wordt, dat men de brutale, zich in een straat ophoopende onzedelijkheid, opruimt, die zich daarna overal heen verspreidt dus niet meer opgemerkt wordt. Zulke maatregelen hebben wel is waar

het gevolg dat de gefingeerde overeenstemming tusschen schijn en wezen bij zich ontwikkelende jongelieden langer blijft bestaan, maar het wezen wordt er niet door verbeterd.

Te Parijs noemt men zonder bezwaar „son amie, sa maitresse"; ook anderen zullen met haar verkeeren, als het een ontwikkelde vrouw is, terwijl men de eenvoudige javaansche huishoudster veracht. Men smaalt op haar en zoekt in Europa de demi-mondaines op.

Maar de schijn wordt in andere opzichten te Parijs zoo uitnemend bewaard, de gratie, de vormen der „cocottes" en der „noceurs" zijn zoozeer een beeld van elegantie, van raffinement, dat ze den Nederlander eerder aantrekken dan afstooten. De duizend plichtplegingen, de vele holle phrases geven ons, die zooveel eenvoudiger zijn, een gevoel van minderheid, het maakt indruk op ons, als iemand ons verzekert dat hij opgetogen, overgelukkig, vereerd is met ons kennis te hebben mogen maken, al heeft hij dit na een uurtje weer vergeten, terwijl de vierkante manieren van den Indischman ons brute toeschijnen, al meent hij met een: „....ge kunt op mij rekenen," ook wat hij zegt.

Men aanbidt den schijn en vergeet het wezen. Het wezen is overal hetzelfde, maar hier wordt de schijn niet, daar wel bewaard.

Ook na deze afdwaling moeten wij terugkeeren tot de invloeden, die de indische maatschappij gevormd hebben, en ons rest nog het een en ander te zeggen over den invloed, dien de werkkring uitgeoefend heeft.

Wie werkt wil of een materieel of een intellectueel doel bereiken, beide kan men nooit geheel scheiden; toch wettigt het spraakgebruik deze onderscheiding. Niemand is geheel vrij van materieele bedoelingen bij

zijn werk, maar bij sommigen staat het materieele zoodanig op den voorgrond dat zij geen oog meer voor het intellectueele hebben; bij de meeste menschen wegen de materieele belangen zwaarder dan de intellectueele. Daarnaast wordt een klein aantal menschen opgemerkt, die bijna uitsluitend met intellectueele bedoelingen werken, het materieele slechts als een noodzakelijk kwaad beschouwen, of wel den schijn aannemen dat te doen. Karakters als dat van Spinoza zijn zeldzamer dan genieën; het materieele heeft bij zulke karakters alleen in zoover waarde als het voortbestaan van het lichaam dit vereischt.

Zij, die den intellectueelen werkkring gekozen hebben, meenen aanspraak te hebben op meer aanzien, dan zij die het materieele beoogen. Zij hebben daarop, van een algemeen maatschappelijk standpunt gezien, in zoo ver en zoo lang een recht als zij door hun werk anderen minder rechtstreeks nadeel berokkenen dan de materieele werkers meestal gewoon zijn te doen. Ik oordeel zoo, omdat de tijd lang voorbij is dat kunstenaars met de pen of met het penseel het als hun plicht beschouwden, den medemensch te verheffen door hem er op te wijzen dat schijn en wezen harmonisch moeten samenklinken. Het is uit met de idylle, zij letten op gevoel, sentiment, op hetgeen er werkelijk gebeurt en gedacht wordt, zij toonen ons òf het wezen geheel naakt, òf doen het wezen verdwijnen in louteren schijn of woordenmuziek; of hun werk nadeel berokkent laat hen koud, wat zij doen is hun een genot en gelijkgezinden een genot, „c'est le roi qui s'amuse."

Ik beoordeel niet, ik constateer slechts.

Benadeelt dan een ieder den ander? Wie materieel

voordeel zoekt, doet dit veelal bewust of onbewust, en zeer groot is voor hem de verleiding op wegen te geraken, die door het fatsoen veroordeeld worden. Gouddorst neemt toe als opiumhonger. En ook hier weder de strijd tusschen schijn en wezen; wie den schijn het best bewaart, wordt geacht het wezen te hebben. Het bewaren van den schijn is in een groote maatschappij veel gemakkelijker dan in een kleine, zooals die der tropen. Ik hoorde eens een koopman zeggen: „er is geen eerlijk man op de beurs in Amsterdam." Daar denkt men allicht „zooals de waard is vertrouwt hij zijn gasten." Hij wist zijn stelling evenwel op zoo veel goede gronden te verdedigen, hij rekende elke opzettelijke en bewuste benadeeling, hoe gering dan ook, tot de oneerlijkheden, zoodat ik wel moest toestemmen. Van dit standpunt beschouwd, zal men wellicht opmerken, bestaat er ook geen eerlijk winkelier. Wel, 't is best mogelijk.

Let men er nu op, dat in de koloniën over 't algemeen slechts plaats is voor menschen die het materieele terrein bewerken, dat men daar buitendien in eene kleine maatschappij leeft, dan wordt het begrijpelijk, dat iedereen die kennis hebben kan, die mijn zegsman van de beursbezoekers had.

Men zoekt materieel voordeel in de koloniën, niet alleen omdat daar geen andere werkkring te vinden is, maar omdat men daar de middelen hoopt te vinden om in meer intellectueele omgeving terug te kunnen keeren. Velen hunner trachten dus door het materieele het intellectueele te bereiken; dat mag men niet over het hoofd zien; maar 't komt duidelijk genoeg uit, zoo men op de loopbaan van velen let, die uit de kolonien terugkeerden. Maar bovenal vergete men niet,

dat het meer of minder despotische karakter eener koloniale regeering alle belangstelling in publieke zaken, in sociale kwesties stelselmatig onderdrukt. Daar ik deze waarheid reeds elders [1]) heb behandeld, zoo zal ik er hier niet verder op ingaan; het is voldoende er op gewezen te hebben hoe dwaas het is, op een slecht opgevoed kind te schelden zonder de ouders te berispen.

Uitvoeriger moeten wij nog stilstaan bij de werkers op intellectueel gebied, omdat zij het zijn, die ons oordeel vormen, vooral daar, waar wij de gelegenheid missen een eigen oordeel te verkrijgen. Dezen nu zijn het, die meestal zonder bedenken uitschreeuwen „Indië is slecht", en uit hun karakter moeten wij dus verklaren waarom zij het als slecht aanzien.

Het is een eigenaardigheid der werkers op intellectueel gebied dat zij meer op den schijn dan op het wezen letten; hunne oppositie tegen het materiëele drijft hen reeds daartoe. Veel meer nog worden zij daarheen gestuwd door hunne sensualiteit, hun fijn gevoel, hun kwetsbaar gemoed, waardoor het logisch redeneerend verstand in een hoek gedrongen, ook wel eens geminacht wordt.

Zij stellen gaarne den mensch voor, zooals zij zich dien denken, of zooals hij zich aan hun gevoel openbaart, of zij rusten hem toe met al de hun eigene sensualiteit, daar de alledaagsche mensch hun minder belang inboezemt. Zij ontleden dus karakters zoo rijk, zoo overprikkeld, zoo sensibel als hun eigen karakter is. Daarbij staat het subjectivisme op den voorgrond, zij

---

1) Raden van advies. Vragen des Tijds, Januari 1901.

beschrijven de dingen, zooals zij ze zien of voelen, al ware hun gemoed geheel abnormaal; maakt het groene blad op hen de impressie rood, dan *is* het rood.

Naar den maatstaf van eigen gemoed wordt dus de omgeving geanalyseerd. Zelden analyseeren zij zich zelf, daar hierbij het koel ontledend verstand den schijn ten eenenmale zou moeten beheerschen. Daarom is een kunstenaar dikwijls hinderlijk door ijdelheid en zelfvergoding.

Hij stelt zich niet de vraag: „hoe ontstond dat gevoel, die gedachte in mij, en is dit gevoel in overeenstemming met het wezen der dingen?" Neen, hij vraagt slechts: „wat voel ik, wat zie ik?" of anderen zeggen: „wat meent hij te voelen, of te zien?" Waar anderen in een effen, gelijkmatig gevoel van vroolijkheid kunnen drijven, zal zijn prikkelbaar gevoel, gepaard met een rijk zieleleven, door een enkele schaduw in een lachend landschap in diep treurige mijmeringen vervallen, waarvan hem de oorzaak soms onbekend blijft. Opent hij nu den mond, dan schetst hij zijn gemoed en niet zijn omgeving.

Deze gevoeligheid, dit heftig reageeren op uiterlijkheden, maakt hem soms belachelijk, omdat hij tevens zoo blind voor zich zelf is en de heftigheid van het gevoel het verstand onderdrukt. Hij geeselt anderen voor hun gebreken en merkt niet op, dat hem dezelfde gebreken aankleven. Nu ontnemen deze hem volstrekt niet het recht om op de gebreken van anderen te wijzen, maar het publiek is steeds geneigd te veronderstellen dat, wie de wonde openlegt, zelf geen wonde heeft. Die tegenstelling tusschen toegedichten schijn en wezen doet pijnlijk aan, evenals een lezer van *Waarheid en Droomen*, diep verontwaardigd was, toen

Jonathan geen oud man bleek te zijn, zooals hij naar zijn schetsen gemeend had. Zoo is het publiek en zoo zijn de kunstenaars, verblind door den schijn, beiden verantwoordelijk dat de schrijver, de dichter bij persoonlijke kennismaking bijna altijd tegenvalt. De volksmond drukt dit uit door de woorden: „wie een dominé wil eeren, moet niet met hem verkeeren."

Een kunstenaar adresseert zich natuurlijk aan gelijkgezinden, die niet allen kunstenaars kunnen zijn, maar menschen, die het intellectueele boven het materieele stellen, zooal niet in hun handelingen dan toch in hun gemoed.

Die gelijkgezinden zijn zijn onmisbaar milieu. Ruk hem daaruit en hij moet zich ongelukkig voelen.

Een kunstenaar past dus niet in een koloniale maatschappij, hij voelt er zich eenzaam en verlaten. Hij voelt „heimwee", niet naar zijn land, maar naar zijn oude omgeving.

En wie het ondervond hoe heimwee zeer doet, dat al het glinsterende dof schijnt als het heimwee ons overvalt, die weet ook hoe dat gevoel ziel en lichaam deprimeert, ja, dat het leven er door bedreigd kan worden.

Daar de kunstenaar van het heden slechts op eigen impressies let, zoo kan het niet anders of deze moeten in zulk een toestand allerongunstigst zijn, en om te doen uitkomen hoe alles zijn natuurlijke oorzaken kan hebben, voeg ik hierbij, dat ik zulke toestanden van depressie alleen nog bij lijders aan de spijsverteringsorganen heb opgemerkt. Tusschen psychische depressie en een lijden aan de spijsverteeringsorganen bestaat een allernauwst verband.

Bij deze depressie is diep nadenken en een ernstig

analyseeren van eigen gevoel, zoover dit nog beoefend werd, bijna onmogelijk; de depressie voert bij beide soorten van lijders tot waanbeelden, waangeluiden, of tot een ziekelijke phantasie.

In de tropen ontbreken den intellectueelen werker nu niet alleen de gelijkgezinden, maar hij is er buitendien nog omgeven door een maatschappij, waarin ook de beste elementen meer op het wezen dan op den schijn letten.

Die verwaarloozing van den schoonen schijn doet den overprikkelden allersmartelijkst aan; zijn reeds duldeloos lijden wordt onderhouden door dagelijks hem prikkelende beelden en woorden. Zijn irritatie maakt rustig deductief redeneeren onmogelijk, slechts in eenzame opsluiting vindt hij aanvankelijk eenige rust. Maar ook deze wordt door al de sombere denkbeelden, die de eenzaamheid uitbroeit, eveneens ondragelijk. Zulk een toestand kan klimmen tot dwangvoorstellingen, hallucinatiën, eindelijk tot vervolgingsideeën, of tot querulanten haat, die slechts bestreden kunnen worden door een snellen terugkeer in een zijner ziel aangepaste omgeving. Daar zal hij dan weer helder de dingen kunnen zien zooals zij zijn, maar zwijg tegenover hem over het verleden. Want als een obsessie zou hem de herinnering aan het oude lijden overvallen; als de roode lap den stier, prikkelt hem de herinnering, en uit zich in een storm van verontwaardiging of haat. Het is als bij hen, die eenmaal onbillijk behandeld werden en die deze achteruitzetting steeds als een doorn in hun vleesch blijven gevoelen.

Niet iedereen toont natuurlijk deze uiterste ziektesymptomen; ook moet men niet meenen dat zij zich alleen bij kunstenaars en buiklijders vertoonen, maar

eveneens bij allerlei andere fijngevoelende karakters in alle vormen en graden, al naarmate hun vorming en ontwikkeling is.

Bedenkt men dan nog, dat velen Europa verlieten vóór zij de maatschappij daar door een actief deelnemen in den strijd om het bestaan hebben leeren kennen, dan begrijpt men dat zij al hun zielesmart, al hun lijden aan de tropen en hen die daar wonen wijten, dat zij onbillijk worden tegen wil en dank.

Als geneesheer heb ik hen steeds als zieken beschouwd, de zeldzame overeenstemming met lijders aan de spijsverteringsorganen bracht mij reeds daartoe. Nu zegge men niet *du sublime au ridicule il n' y a qu'un pas.* Voor den natuuronderzoeker als zoodanig is niets belachelijk, niets triviaal, niets hoog of laag, niets goed of slecht, alles zijn verschijnselen die hij constateert, slechts is het eene meer belangwekkend dan het andere.

De natuuronderzoeker heeft door zijn opleiding tot deductief denken bij een wellicht even gevoelige natuur een krachtig wapen om zich te weer stellen als hem dergelijke aandoeningen des geestes mochten overvallen. Al mocht hij dagelijks moeten strijden, zoo zal hij zijn rust vinden door een gestadige waarneming der natuur, tot welke ook die kunstenaarskarakters en ook het zijne behoort, en die hij gadeslaat en ontleedt.

Bij het waarnemen en bestudeeren van zulke ziektetoestanden, zijn ons die kunstenaars, die tevens schrijvers zijn, dikwijls op buitengewone wijze behulpzaam. Een psychiater ziet het gaarne dat een patiënt zijn ziel beschrijft. Er was in Nederland iemand, die beweerde onschuldig in een krankzinnigengesticht geplaatst te

zijn en daarover schreef hij boekdeelen. Deze boekdeelen bewezen slechts, dat men hem hoe eerder hoe liever weer moest opsluiten. STRINDBERG schreef zijn *Inferno*: welk een zielsontleding, voor een geneesheer om er van te watertanden. Al is het refrein „mijne ziel is niet ziek, ik zal het bewijzen" zoo leest de psychiater op elke bladzijde de kenmerken van hem, die aan vervolgings-ideeën lijdt.

En zoo komen ook onze kunstenaars en fijnbesnaarde zielen, die uit de tropen terugkeerden, hun hart uitstorten over alles wat ze daar door depressie, heimwee en ruwheid hebben moeten lijden. Ze geven daardoor een beschrijving niet van de maatschappij, in wier midden zij de werkelijk ongelukkigste jaren huns levens doorbrachten, maar van hun eigen zielstoestand.

Wellicht zullen er zijn, die zich door deze regels geergerd zullen gevoelen, omdat het koude ontleedmes bij hen niet koud schijnt, maar als vuur in hun aderen brandt. Dat zij dan teekenen geven van dit vuur der verontwaardiging, gestookt door hun sensibiliteit en zij zullen met elk woord, met elk bladzijde weder een stuk van hun eigen ziektegeschiedenis schrijven en zoo mijn dossier „à la docteur Pascal" doen aangroeien [1]).

Dit houde diegene in 't oog, die een oordeel over Indië wil verkrijgen en daartoe de werken der schrijvers over indische toestanden leest. Dan moge hij

---

1) Hetzelfde geldt voor die Indos en Creolen, die zich ergeren mochten of reeds geërgerd hebben over de derde verhandeling in dit boek. Ik zal elken brief, ook den gemeensten scheldbrief, zooals ik er onlangs een ontving, met een gevoel van dankbaarheid in mijn dossier plaatsen, bestemd voor de tweede editie van dit boek.

zelf een antwoord geven op de vraag: „Is Indië zoo slecht?"

Ik zag blanke, bruine, gele en zwarte menschen, met belangstelling lees ik beschrijvingen van maatschappelijke toestanden in vroeger eeuwen, en mijn gevolgtrekking is „dat het wezen van den mensch overal hetzelfde is, maar dat de vormen en de schijn eindeloos veel gedaanten aannemen."

Utrecht. J. H. F. KOLHBRUGGE.

2076/39

INHOUD.

Blz.

I. Een blik in het zieleleven van den Javaan. 5

II. Hoe verrijken wij het zieleleven van den Javaan? 64

III. Het Indische kind en zijne karaktervorming 109

IV. Is Indië zoo slecht? 159

2076/39